

Наръчник за учителя

Курс за ограмотяване на възрастни

методически
материали
за учителя

Български език и литература

Математика

Човекът и обществото

Човекът и природата

Начален етап

Настоящите методически материали са изготвени с финансовата помощ на Европейския социален фонд. В тях са отразени вижданията на авторите относно прилагането на учебните програми за ограничаване на възрастни, разработени по проекта „Нов шанс за успех“, с бенефициент Министерството на образованието, младежта и науката чрез Дирекция „Образователни програми и образователно съдържание“. Съдържанието на методическите материали при никакви обстоятелства не може да се приеме като официална позиция на Европейския съюз или на договарящия орган – Главна дирекция „Структурни фондове и международни образователни програми“ в Министерството на образованието, младежта и науката.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Обучението по български език и литература в курса за ограмотяване на възрастни се осъществява в рамките на 336 методически единици, разпределени по следния начин:

- ограмотяване – 150 методически единици;
- езикова компетентност – 90 методически единици;
- литературна компетентност – 48 методически единици;
- формиране на комуникативно-речеви умения – 48 методически единици.

В помощ на обучението са разработени 300 работни листа, като 230 от тях са включени в учебния пакет за курса, а 70 са в електронен вид.

ОГРАМОТЯВАНЕ

Обучението по начална грамотност се осъществява в рамките на 150 методически единици, като за всяка от тях има по един работен лист. Част от работните листове са в учебния комплект, а друга част са в електронен вид.

В ограмотяването са отделени два етапа – подготвителен и основен. Ако обучаваните имат необходимата графична подготовка, те може да започнат обучението си от основния етап. Учителят преценява интензивността на ограмотяването съобразно с езиковата култура и темпа на развитие на всеки от обучаемите.

Като допълнение към предложеното в работните листове може да се използват преписи и диктовки.

ЕЗИКОВА КОМПЕТЕНТНОСТ

Обучението за формиране на езиковата компетентност се реализира в рамките на 90 методически единици. За тяхната реализация в учебния комплект са включени 50 работни листа, които да са опора на методическата работа по 33 теми, основни за обучението по български език в началния етап на СОУ. Към предложените теми, по преценка на учителя, може да се добавят и други, свързани с очакваните резултати от учебния курс. Това зависи от равнището на езиковата подготовка на обучаваните и от техните нагласи и възможности.

Специфики в обучението по български език

Обучението по български език при неграмотни възрастни има своите специфики. Те се изразяват най-общо в следното:

- Липса на граматическа абстракция, поради което формирането на езиковите понятия се осъществява на емпирическо равнище, тоест чрез опора приоритетно на семантичните признаци на съответните езикови факти или явления. В тези условия учителят не би могъл да разчита на това, че обучаваните ще могат да се ориентират успешно в граматическите признаци на изучавания езиков материал.
- Ограничено владение на книжовния български език, тъй като сред обучаваните преобладаващо са неграмотни възрастни от етнически малцинства в България – най-вече от ромския и от турския етнос. Това предпоставя и необходимостта през целия етап на обучение в този курс на преден план да е задачата за обогатяване на речниковия запас на обучаваните и натрупване на речев опит в използването на българския език.
- Ниско равнище на четивна техника и недостатъчно развити умения за писане, тъй като обучението по български език се надстройва над обучението по начална грамотност, което се провежда в съкратени срокове и не би могло да се очаква особено голям напредък по отношение на уменията за четене и писане. В същото време в уроците по български език се усвоява учебен материал, който изисква висока степен на концентриране върху фактологическото съдържание. Ето защо препоръчително е в тези уроци да се използва ограничен обем от четивен материал и да се включват по-малко учебни задачи за писане. Дейностите, свързани с четене, би следвало да са ограничени само в рамките на конкретния езиков материал, а при дейностите, свързани с писане, би трябвало да преобладават преписите.
- Специфичен метод на ограмотяване на неграмотните възрастни – слабо владеещи български език, при който водещо е запомнянето на думата и като лексическо значение, и като буквен състав. Ето защо правописното обучение се реализира по специфичен начин, различен от този, по който се овладяват правописните норми от учениците, за които българският език е роден.

Трудности при усвояване на българския език в условия на билингвизъм

В обучителния курс на неграмотни възрастни преобладават обучаеми, които са от етнически малцинства. Повечето от тях доминиращо използват майчиния си език и слабо владеят българския език. Ето защо дидактическата технология за тяхното обучение следва да бъде съобразена с трудностите, които тези обучаеми изпитват при прехода от майчиния език към изучавания български език.

Тези трудности са твърде много, но сред тях основните са следните:

Липса на умения за съгласуване на думите

Причината за това е, че ако майчиният език е турски, то в него прилагателните са неизменяеми части на речта, тоест не се променят по род и число. Ето защо в българската реч на тези билингви преобладават грешки от типа: „топло баничка“, „голям къща“ и т.н. За да се научат да съгласуват прилагателните имена със съществителните имена, за тези обучаеми следва да се предвиди твърде обемна и адекватна методическа работа.

Специално внимание следва да се обърне и на съгласуването на глаголите с другите части на речта в изречението. Типичните грешки в речта на обучаваните билингви са липса на съгласуваност по число (например „аз отиваме“) или по лице (например „аз четем“). Отстраняването на тези грешки е възможно само чрез изключително обемна и целенасочена методическа работа, в която се дава образец на дейността и по този образец се изпълнява многообразие от учебни задачи.

Неправилен словоред на изреченията

Тази грешка се дължи на факта, че словоредът в турския език е коренно различен от словореда в българския език. В майчиния език сказуемостта е винаги в края на изречението и като резултат от това в българската реч на обучаваните се получават неправилни синтактични конструкции от типа „Мама на татко за този празник един часовник и една чанта за документи купи“. Ето защо чрез обучението по български език билингвите следва да се приучат да изграждат изречения на български език така, че сказуемостта да е близо до подлога (тоест в конкретния пример изречението да е „Мама купи на татко за този празник един часовник и една чанта“). За да се постигне желаният ефект от обучението, необходимо е учебните задачи за словоредно изграждане да заемат твърде голяма част от методическата работа.

Неправилна употреба на предлози

Твърде сериозни трудности билингвите изпитват при употребата на предлозите. Това се дължи на следните съществени различия между двата езика: в майчиния турски език има падежи, докато в българския език тези отношения се изразяват чрез предлози (*odada* – в стая). В майчиния турски език има следлози, които са след основната дума, докато в българския език предлозите са пред съответната пълнозначна дума (например: *kalem ile* – с молив). Ето защо в българската реч на тези обучаеми твърде често предлогът неправилно се заменя с друг (например „в плаж отива“; „аз отива на трети клас“ и т.н.) или се пропуска (например „септември училище отива“; „работи полицаи“ и т.н.).

Пропускане на думи

Типична грешка в речта на обучаваните с доминиращ майчин турски или ромски език е пропускането на предлози, частици и на формите на спомагателния глагол „съм“. Причините за това са следните:

– в майчиния турски език отрицателните форми на глаголите се образуват чрез морфема, които са част от структурата на глаголната форма, докато в българския език отрицанието е чрез частицата „не“ (например: *okunuyor* – не чете). По същия начин се образуват и възвратните глаголи. Например: *vurdu* (блъсна) → *vuruldu* (блъсна се).

Ето защо типична грешка в българската реч на билингви с доминиращ майчин език е, че частиците „не“, „се“ и „си“ се пропускат или неправилно се заменят.

– в майчиния турски език **сказуемостта** се изразява чрез морфема, докато в българския език се използват формите на спомагателния глагол „съм“ (например: *akillisin* – **умен е**). Резултатът са грешки от типа: „дядо ми пенсионер“.

– в майчиния турски език местоименните форми са елемент от пълнозначната дума, към която се отнасят. Например: *anne* (майка) → *annem* (майка ми). Тази разлика в езиците провокира грешки, при които местоимението се пропуска (чичото работи на цех) или неправилно се заменя (той на мене обича).

Дидактическа технология за обучение по български език на неграмотни възрастни с доминиращ майчин език

За да се преодолеят описаните трудности при прехода от майчин към български език, обучението на неграмотни възрастни с доминиращ майчин език следва да бъде съществено различно от обучението на ученици, които имат богат речев опит на български език.

Различието се състои в това, че при обучението на слабо владеещите български език следва да се отдели изключително голямо място на методическа работа за преодоляване на основните трудности при изучаването на българския език. Ето защо при това обучение основните раздели следва да бъдат: „Съгласуване на думите“, „Словоред на изречението и видове изречения“ и „Правилна употреба на предлози, местоимения и частици“. Наред с това се изучават и останалите теми, предвидени в учебната програма за обучение по български език на неграмотни възрастни.

ПЪРВИ РАЗДЕЛ: Думите в речта

В този раздел предмет на усвояване са три от частите на речта – съществителни имена, прилагателни имена и глаголи. Тези категории се изучават по начин, който е съществено различен в сравнение с традиционната методика за обучение по български език като роден. От една страна, целта е обучаваните неграмотни билингви да се ориентират в родовите различия, характерни за българския език, но неприсъщи за майчиния език. От друга страна, от значение е обучаваните да усвоят образци, от които да се ръководят при разграничаване на граматическия род и число на думите. Акцентът е върху съгласуването на думите. Ето защо в този раздел особено голямо място е отделено на темите, свързани с усвояване на граматическите категории род и число. Тази част от методическата работа се строи в следната последователност:

Тема: Мъжки и женски род

Предмет на осъзнаване е разграничаването на мъжкото и женското начало, което е в основата на опозицията „мъжки род – женски род“. Ето защо учебните задачи по тази тема са свързани с разпознаване на мъжки и женски имена на лица (например: Иван и Ивана), с противопоставяне на съществителни имена от мъжки и женски род с обща семантика (например: котарак – котка); с разграничаване на съществителни имена от мъжки и женски род (например: морков – чушка) и т.н.

Учителят би могъл да добави и други учебни задачи, подобни на предложените, за да могат обучаваните по-уверено да се приучат да свързват съществителните имена в българския език с думите „един“ или „една“ и по този начин по практически път да се ориентират в рода на думата.

Тема: Среден род

Към реализацията на тази тема може да се премине само ако учителят се е убедил, че обучаваните се ориентират в необходимата степен в категориите мъжки род и женски род. Целта е да се подготви въвеждането на понятието среден род.

В случая се използва фактът, че както в майчиния език, така и в българския език има тройки думи, назоваващи по различен начин някои животни. Например: петел, козел, вол (за мъжкото), кокошка, коза, крава (за женското), пиле, козле, теле (за малкото на мъжкото и женското). Чрез множество учебни задачи, подобни на предложените, обучаваните следва да се приучат да свързват съответните съществителни имена с думата „едно“.

Тема: Мъжки, женски и среден род

Темата е обобщение на изученото за граматическия род. Целта е чрез примери да се съпоставят думи, различни по род. От значение е обучаваните да се опитват да запомнят съществителните имена заедно с числителното име (например: един куфар, една чанта, едно портмоне).

Тема: Единствено и множествено число

Методическата работа по тази тема е насочена към осъзнаване на категорията число. Обучаваните първоначално наблюдават тази категория само при съществителните имена чрез опозицията едно – много.

Тема: Съществителни имена

Темата е насочена към овладяване на практически умения за разграничаване на съществителните имена от другите части на речта. На този етап формирането на понятието „съществително име“ се осъществява на практическа основа.

Чрез темите „Род на съществителните имена“, „Число на съществителните имена“ и „Род и число на съществителните имена“ на обучаваните се осигуряват допълнителни възможности за развиване на уменията им да разграничават трите граматически рода при съществителните имена и различията по число. Целта е уменията за ориентация в рода и числото на съществителното име да се развият до степен, която ще позволи впоследствие те да се прилагат и спрямо различията по род и число и при прилагателните имена.

Тема: Прилагателни имена

Темата е свързана с формирането на понятието „прилагателно име“. Като първа стъпка в това отношение е откриването на прилагателните имена на практическа основа с помощта на въпросите „Какъв? Каква? Какво? Какви?“. Тези въпроси предпоставят ориентиране и в граматическите признаци на прилагателните имена – род и число. Ето защо по същество работата за разграничаване на прилагателните имена от другите части на речта се съчетава и с работата за разграничаване на неговите граматически признаци.

Тема: Род и число на прилагателните имена

Чрез тази тема се осъществява пренос на вече усвоените умения за разграничаване на категориите род и число и спрямо прилагателните имена.

Първоначално учебните задачи са свързани с точно определен род на прилагателното име. Впоследствие те се усложняват, като в една и съща задача се наблюдават различни форми на едно и също прилагателно име. Например: да се свържат различни форми на прилагателно име със съществителни имена от различен род и число (кисел, кисела, кисело, кисели → лимон, ябълка, зеле, краставици). Всяка от предложените учебни задачи е свързана с конкретен илюстративен материал, за да може обучаваните да се ориентират в значението на посочените думи, ако те са непознати за тях.

Тема: Съгласуване на прилагателните имена

Тази тема е ключова по отношение на уменията на обучаваните билингви да свързват правилно думите, когато конструират реч на български език. Целта е те да осъзнаят, че прилагателното име приема рода и числото на съществителното име, с което се свързва. Ето защо е целесъобразно да се наблюдават и анализират словосъчетания, при които окончанието на прилагателното име съвпада с окончанието на съществителното (например: висока ограда; високо дърво; високи стени). Чрез подобни примери и е по-лесно да се достигне до наблюдението, че „думите се свързват една с друга, като се изравняват по окончание“, тоест съгласуват се. По същия начин се съставят и учебните задачи, свързани преобразуването на прилагателното име по форма. Например обучаваните се упражняват да променят окончанието на прилагателното име, за да го свържат със съответните съществителни имена (чист дом, чист_ покривка, чист_ огледало, чист_ чаши).

Тема: Глаголи

Учебните задачи по тази тема са две групи:

– учебни задачи, свързани със семантичните опознавателни признаци на понятието.

Сред тях преобладават задачите за съотнасяне на глагол към илюстрация. Целта е, от една страна, обучаваните да свържат глаголите с конкретни действия, познати им от заобикалящия ги свят (например: пере, готви, чисти, глади). От друга страна, чрез тези задачи билингвите се ориентират в значението на глаголи, които не са от техния активен речник и при които са възможни грешки в разбирането и употребата (например: върви, пълзи, подскача; яде, хрупа, гризе). По този начин не само се обогатява лексикалният фонд на обучаваните, но и се доуточнява речниковото значение на думи, които те използват в своята речева практика.

– учебни задачи, свързани с граматическите опознавателни признаци на понятието.

При тях акцентът е върху съпоставянето на глаголите по число. В предложените учебни задачи се използват форми на глаголите за единствено и множествено число на едно и също глаголно лице, за да могат отчетливо да се открият разликите при противопоставянето им (например: рита – ритат; бяга – бягат, и т.н.). Двете форми на глагола са онагледени чрез илюстративен и снимков материал, за да се съотнесат с личния опит на обучавания (например: гледа – един човек пред телевизор; гледат – семейство пред телевизор). По своя преценка учителят би могъл да добави и задачи, при които формите на съответния глагол се различават и по лице, и по число.

Тема: Съгласуване на глаголите по число

Тази тема следва да заема важно място във всеки урок по български език при обучаеми с доминиращ майчин език. Уменията за съгласуване на глагола с другите думи, с които се употребява, се формират върху основата на образец. Това изисква многообразие от подобни задачи, които непрекъснато да се включват в методическата работа за овладяване на българския език.

ВТОРИ РАЗДЕЛ: Изреченията при общуване

В този раздел предмет на усвояване са видовете изречения по цел на изказването – съобщителни, въпросителни, подбудителни и възклицателни изречения.

Акцентът в обучението по темите от този раздел е върху усвояването на образци на правилен словоред. Основни би следвало да бъдат следните типове учебни задачи:

- задачи за разширяване на изречения;
- задачи за допълване на изречения;
- задачи за конструиране на изречения по образец;
- задачи за ориентация във вида на изречението.

ТРЕТИ РАЗДЕЛ: Части на думата

Този раздел е необходим, за да се създаде основата за овладяване на правилата за правопис на гласните и съгласните звукове, а така също и да се изградят умения за правилно писане на представките в думите. Ето защо акцентите са следните:

- формиране на умения за откриване на сродни думи.

Тези умения са нужни на обучаваните, за да могат да извършват проверка на думи с правописни особености при гласните (например: пътека → път) и при съгласните в средата на думата (например: целувка → целувам). За да определят кои думи са сродни, необходимо е обучаваните да имат практически умения за разграничаване на корена като част на думата.

- изграждане на умения за откриване на представка в думата.

Наличието на такива умения предполага правилност при писане на думи с правописни особености при представката (например: изход). От голямо значение е обучаваните да имат на разположение табло с представките и да се стремят да запомнят буквения състав на най-употребяваните от тях. По този начин при правописно затруднение те имат опори, които им помагат да напишат правилно думата.

В зависимост от езиковата подготовка на обучаемите учителят би могъл да се насочи и към някои от следните раздели в езиковото обучение:

Правопис

Темите в този раздел би следвало да бъдат свързани както с изучаване на правилата за правописна проверка на гласни и съгласни звукове в думите, така и със запомняне на думи с правописни особености.

Препоръчително е да се използва картинен речник, в който към всяка от думите има илюстрация, която ориентира в речниковото им значение. Целесъобразно е и думите да бъдат написани с отчетлива маркировка при буквите, които може да се сгрешат при писане.

Пунктуация

В този раздел акцентът е върху употребата на запетаята в простите изречения. По преценка на учителя може да се предвидят и методически единици за видове изречения по състав. Целта е обучаваните да се приучат да използват правилно запетаята като знак за граница между простите изречения в състава на сложното.

Други части на речта

Ако обучаваните напредват успешно в усвояване на езиковите факти и явления, учителят би могъл да организира и уроци, свързани и с другите части на речта – числителни имена, лични местоимения, наречия.

По негова преценка може да се включат и теми, свързани с усвояване на глаголните времена, а така също и с определянето на лицето на глаголите.

ЛИТЕРАТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ

Обучението за формиране на литературна компетентност се осъществява чрез 24 теми, организирани в рамките на 48 методически единици. Опора на методическата работа са 48 работни листа – по два за всяка тема. Някои от листовите са на сайта на издателство „Просвета“.

Тема 1. „Родна стряха“ – Ран Босилек

Урокът е въвеждащ по отношение на обучението по литература с оглед изграждането на социокултурна и литературна компетентност у курсистите.

Първият учебен час решава задачи, свързани с подготвителна работа за художествено възприемане и първоначално възприемане на стихотворението. Задача 1. предполага четене на колонки от преобразувани по форма думи, съдържащи се в текста, и стимулира развитието на четивната техника. След прочита курсистите коментират общото (еднаквата част, която е зададена в курсив) и различното (нюанса в значението) във всяка колонка и допълват изречения с най-подходящата от тях (задача 2.). Целта е да се стимулират прогнозиращото четене и смисловата догадка с опора на контекста. Задача 3. цели обогатяване и/или уточняване на речника, като непознатите думи се включват в словосъчетания чрез заместване с най-подходящата от тях. По този начин се улеснява и се стимулира четенето с разбиране. Задача 2. и задача 3. се изпълняват писмено. Задача 3. е преходна по отношение на непосредственото възприемане на стихотворението. Чрез беседа за родния дом се създава адекватна мотивация и курсистите се въвеждат в темата. (Разкажете за вашия роден дом. Как изглежда? Кой са най-хубавите ви спомени, свързани с него?) Стихотворението се прочита изразително от учителя. Изяснява се представата за закрила, която родният дом дава на човека.

Вторият учебен час започва със самостоятелен тих прочит на стихотворението от всеки курсист, следван от четене във верижка. Четенето се организира и мотивира от решаването на задача 5. За целта по време на прочита курсистите могат да отбелязват в текста думите, които след това да препишат в работния лист на съответното място. Коментира се по какво си приличат думите във всяка двойка (по техния завършек) и как звучат (благозвучно, ритмично, лесно се запяват) и се въвежда понятието рима. Курсистите устно съставят изречения с някои от двойките думи, например *стари* и *другари*, *играх* и *смях*.

Задача 6. цели изясняване на основното настроение и чувство в текста. Задачата се изпълнява писмено, като всеки отговор се коментира и мотивира. Тя може да се допълни с помощна задача от типа: Предайте тези чувства, като прочетете изразително стихотворението.

Задача 7. е подготвителна за словесно рисуване. С помощта на получените словосъчетания курсистите устно разказват как си представят родната къща така, както е показана тя в стихотворението.

Задача 8. е насочена към възприемане на специфичната организация на стихотворния текст. Новите понятия са стих и куплет. Задачата може да се допълни със следните примерни въпроси: От колко куплета е стихотворението? Колко стиха съдържа всеки куплет? и т.н. След препис куплетът се коментира, за да се изведе основният смисъл на текста: Защо родният дом е наречен „кът свиден и мил“? Как разбирате думите „И за царските палати не бих те сменил!“? и др.

Тема 2. „Три кравай и един геврек“ – Лев Толстой

Урокът обхваща два учебни часа, като в първия основно е художественото възприемане на текста, а във втория акцентът е върху развитието на четивната техника и развитие на словотворческите способности на обучаваните.

Предлагаме следната последователност в методическата работа:

Първият учебен час включва задачи от следния тип:

- Задача за четене на опорни думи и включване на тези думи в изречения (задача 1. и задача 2.).
- Първоначален прочит на текста (задача 3.) от учителя.
- Беседа по съдържанието чрез въпросите към текста.

Методическата работа за развитие на четивната техника се включва основно във *втория учебен час* и би могла да съдържа многообразие от учебни задачи, предпоставящи прилагането на различни техники на четене:

- Търсещо четене (например: Кой пръв ще открие колко пъти в текста се среща думата кравай?).
- Четене при обръната страница.

– Сканиращо четене (например: На учениците за кратко време се показва записано на малка учебна дъска едно от изреченията в приказката. Задачата на обучаваните е да го прочетат бързо и да го запомнят. След скриването на дъската те трябва да го открият в текста и да го посочат или запишат в тетрадките си).

Словотворческите задачи са на нивото на речевото развитие на обучаваните. Те могат да бъдат свързани с устен преразказ от името на героя, със съчиняване на продължение на приказката (например: Какво се случило, когато на другия ден човекът отново огладнял?).

Допълнителни задачи:

1. Преразкажете приказката, ако тя е със заглавие: „Три кебапчета и едно кюфте“ или „Три лимонади и една оранжада“.
2. Прочетете приказката отзад напред. Разбирате ли нещо?
3. Разкажете друга приказка, в която героят е глупак.

Тема 3. „Канарче и котка“ – Банчо Банов

Методическата работа би могла да се изгради в следната последователност:

Първият учебен час включва:

- Задача за концентрация на вниманието (задача 1.).
- Лексикална задача за запознаване с нови думи и изрази (задача 2.).
- Първоначален прочит на текста.
- Беседа за откриване на разликите между басня и приказка.
- Вторичен прочит на текста.
- Беседа по съдържанието чрез въпросите към текста.
- Задача за подробно четене (задача 7. и задача 8.).
- Задача за съставяне на устен преразказ.

Вторият учебен час е ориентиран основно към развитие на четивна техника чрез следните примерни задачи:

- Четене по роли.
  - Изразително четене на целия текст.
- Към тях се добавят и следните задачи:
- Как разбирате израза „За моите песни тук съвсем е тясно“?
  - а) Искам нов голям кафез!
  - б) Искам да пея на свобода!
  - Препишете думите на стопанинът:
„От котката те пазя... Минеш ли...“.
  - Кой от героите е опасен? а) канарчето б) котката в) стопанина
  - Преразкажете баснята със свои думи.

Допълнителни задачи:

1. Коя от поуките не е свързана с изучаваната басня?
а) Накажи злосторника, а не жертвата.
б) По-добре да отстраним опасността, а не да се пазим от нея.
в) С търпение и воля всичко се постига.
2. Запишете поуката от баснята в тетрадките си.
3. С поуката от баснята „Канарче и котка“ съчинете своя басня, в която героите са агне, вълк и овчар. (Защо овчарят затворил агнето в кошара? От кого го пазел? Какво искало агнето? Какво посъветвало то овчаря?)
4. Разкажете житейска история, която да прилича на баснята.

Тема 4. „Градината на народите“ – Йосиф Нунев

Първият учебен час започва с четене на пирамида от думи, съдържащи се в текста за четене (задача 1.). Коментират се разликите в значението на думите и се съставят изречения с всяка от тях. Акцентира се върху нюансите в значението. (Каква е разликата в значението на думите *разходя* и *поразходят*? Съставете изречение с всяка от тях.) Предлагат се следните примерни изречения: *Отивам да се разходя в гората. Днес те ще се поразходят из центъра на града.* Задачата се изпълнява устно.

Задача 2. е ориентирана към спецификата на жанра приказка. Изречението е със заличени букви и така се стимулират прогностичното четене и разбирането по пътя на смисловата догадка. Задачата се изпълнява писмено. Възможна допълнителна задача: Продължете. Какво ли се е случило? Какъв ще бъде този текст?

Задача 3. е за изясняване на значението на непознатите думи. Те се включват в изречения, като по този начин се стимулира последващото четене с разбиране на текста.

Първият учебен час завършва с прочит на приказката от учителя (задача 4.). Беседата е насочена към изясняване на героите и техните постъпки (Слушайте, за да разберете кои са героите в приказката. Какво се случва с тях?).

Вторият учебен час започва със самостоятелен тих прочит от курсистите и четене във верижка. Задача 5. е насочена към разкриване на жанровата специфика на текста. При отговора на втория въпрос (По какво познахте?) са възможни и трите предложени отговора. Целта е курсистите да аргументират предпочетения от тях вариант чрез подборно четене на изречения от текста с коментар.

Задача 6. е за проверка на нивото на разбиране при четене, отговорът изяснява темата на текста.

Задача 7. е свързана с идейния замисъл на текста. Това е задача за препис, който предполага предшествашо го подборно четене („Та нали и народът е като...“).

Задача 8. е за преразказ, която се изпълнява устно по предложените опори. Изпълнението ѝ може да бъде предшествано от четене на текста по роли (разказвач, цар, царица).

Тема 5. „Катерицата и вълкът“ – българска народна приказка

Първият учебен час започва с прочит на редица от думи с цел изясняване на разликите в значението им. Курсистите попълват изреченията с най-подходящите думи, като по този начин ги включват в съответен контекст (задача 1.). Задача 2. е ориентирана към героите в приказката, като се търси сходство с прочетената вече басня „Канарче и котка“.

Задача 3. е директно насочена към единия от персонажите в народната приказка – вълка. От специално внимание се нуждае и прочитът на гатанката. Добре е това да бъде тих самостоятелен прочит от всеки курсист предвид опростената лексика и подходящата форма. Четенето на плетеницата от букви предполага умение за бърза и правилна ориентация.

Задача 4. предшества прочита на текста. Четенето на думи с изтрити букви стимулира смисловата догадка, а ориентацията към заглавието предполага издигането на хипотези относно съдържанието на приказката. (Кои според вас ще бъдат героите в приказката? За какво ли ще се разказва в нея? Разкажете.).

Заглавието се записва на съответното място, обозначено с пунктир, което ориентира курсистите и към техническото оформяне на писмен текст. Приказката се прочита изразително от учителя, след което чрез първоначална беседа се изяснява в най-общ план съдържанието на текста (Кои са героите в приказката? Какво се случило с тях?).

Вторият учебен час започва с четене на текста във верижка от всички курсисти. Друг вариант е прилагането на техниката на търсещо четене (Прочетете приказката самостоятелно. Кой пръв ще открие колко пъти се среща думата „весели“?). Четенето е ориентирано към изпълнение на задача 6., чрез което се изяснява и темата на текста. Следва четене по роли като преход към задача 7. Това е задача за допълване с думи от текста и е насочена към извеждане на поука от приказката. Естествено следва задача 9. Това е задача за четене с коментар и препис на втората или третата пословица по избор на курсистите.

Словотворческите задачи се определят от равнището на речево развитие на обучаваните. Според нас най-подходяща е задачата за съчиняване на продължение на приказката (задача 8.), която може да бъде сведена до дописване на изречението в модела, но може да прерасне в устно досъчиняване. Възможна е и задача за преразказ на приказката, която би била значително по-лесна за обучаваните, или задача за съчиняване на приказка по подобие (Разкажете приказката, като промените героите в нея, например лисица и заек.).

Чрез задача 10. курсистите достигат до една от характеристиките на жанра, по която могат да разпознават приказките – доброто винаги побеждава злото. Тези знания се допълват и разширяват и при следващи срещи с образци на жанра. Ако равнището на обучаваните позволява, биха могли да се потърсят потвърждения на този извод в други познати приказки.

Тема 6. „Открил крадеца“ – българска народна приказка

Първият учебен час започва със задача, ориентирана към активизация и уточняване на речника (задача 1.). Изпълнява се писмено, като може да се допълни със задача обучаваните да съставят и свои изречения с думите и изразите от карето в устен план.

С оглед спецификата на текста и целта да се въведе понятието епизод целесъобразно е първият прочит да е чрез „четене с предположения“. С прекъсване на четенето на определени места учителят по същество, маркира и отделните епизоди (случки) в текста.

Коментира се заглавието на приказката (За какво ли ще се разказва в нея? Кои ще са героите според вас?), след което учителят прочита началото на текста и спира до изречението „Уплашил се крадецът“. Курсистите измислят свои продължения на приказката, като обмислят въпросите: Как ли се е чувствал крадецът след срещата с кмета? Как ли ще постъпи той?

След коментара учителят прочита следващата част от текста до изречението „На сутринта...“. Обучаваните обмислят свои предположения, като се ръководят от въпроса: Какво ли се е случило на сутринта?

След „четенето с предположения“ курсистите четат самостоятелно текста, за да го възприемат цялостно.

Следва беседа, чиято цел е да се установи равнището на непосредствено възприемане: Кои са героите? Как постъпва кметът? Какво се случва с крадеца?

Вторият учебен час започва със самостоятелен прочит на приказката със задача: Прочетете и пребройте колко пъти е употребена думата крадец? Следва подборно четене, което учителят насочва с въпроси и задачи от типа: Какво се случило в едно село? Как постъпил кметът? Прочетете онази част, която започва с думите „уплашил се...“, и отговорете как крадецът е прекарал нощта? Прочетете какво се е случило на сутринта.

Така в хода на подборното четене се очертават четирите основни епизода в текста. Въвежда се понятието епизод и се коментира задача 3. Липсва вторият епизод, който може да бъде озаглавен „Решението на кмета“. По съставения план курсистите преразказват цялостно приказката.

Задача 4. предполага умение за вникване в подтекстовата информация. Правилните отговори се коментират и подкрепят с подбрен преразказ или с подборно четене.

Задача 5. е насочена към формиране на умение за характеристика на героите в текста – кмет и крадец. Коментират се всички предложени думи, като при нужда се включват в изречения с цел да се изясни тяхното значение.

Задача 6. е ориентирана към извличане на поуката от приказката. Това е задача за четене на изречения, записани в нетрадиционна форма, и препис. И трите пословици са подходящи за текста.

Допълнителна словотворческа задача: Разкажете приказката от името на крадеца. Препоръчваме да се използват следните примерни опорни изрази: Откраднах овца от един мой съседянин. Той се оплака на кмета. Кметът събра всички селяни, даде ни по една пръчка и ни каза, че много лесно ще познае кой е крадецът... Цяла нощ не мигнах... Реших да... На сутринта кметът... Нямахме какво да правя и...

Тема 7. „Двама другари“ – Лев Толстой

Работата с текста се разгръща в следната методическа последователност:

Първият учебен час се решават задачи, свързани с предтекстова работа и първоначално запознаване с текста. Задача 1. е за четене на пирамида от думи с нарастване от последната към първата. Това е задача за четивна техника, чиято цел е да се ограничат регресиите и да се разшири четивното поле. Полученото изречение „Добрият другар е истинско съкровище.“ носи по същество поуката от приказката. То се преписва и коментира, като се обвързва и с решаването на словотворческа задача: Разкажете за своя най-добър приятел. Задачата се изпълнява писмено, като курсистите допълват по предварително зададения модел в работния лист. Получените текстове могат да се допълнят и разширят устно, например *Разкажете интересна случка със своя най-добър приятел.* По този начин се подпомага по-пълното разбиране на идейното внушение на текста. Препоръчително е първоначалният прочит на приказката да се осъществи от учителя, за да може чрез изразителен прочит да се акцентира върху онези негови части, които носят идейния замисъл. Беседата цели да се изясни първоначалното възприемане (Кои са героите?).

Вторият учебен час започва с тих самостоятелен прочит на текста от всеки курсист със задача: Колко са епизодите в текста? Задачата се изпълнява устно и се съчетава с подборно четене или подборен преразказ на всеки епизод (епизодите са три: 1. Вървели през гората... 2. Изведнъж... 3. Когато тя си отишла...).

Целта на задача 3. е курсистите да се докоснат до динамиката в развитието на случката, която се съдържа в използваните глаголи. Това е задача за допълване и се изпълнява писмено.

Задача 4. е насочена към темата на текста. При затруднения се съчетава с подборно четене на последното изречение или с отговор на въпроса: Припомнете си/прочетете какво ли е казала мечката на единия другар?

Задача 5. е за четене и препис на пословици, записани в нестандартна форма. Това е задача за развитие на четивната техника, която предполага и коментар за другарството и приятелството (Как разбирате пословицата? Защо другарят се познава на път? По какво ще познаем истинския другар?).

Задача 6. е словотворческа задача за подробен преразказ на повествователен текст. Предложените опори определят основните моменти в развитието на случката и са типични маркери за такъв тип текст. Пряката реч се преразказва като непряка, като при нужда изреченията се допълват: „Онзи, който бил на дървото, попитал какво му е... Другият отговорил, че мечката му казала, че не са...“.

Тема 8. „Мама“ – Младен Исаев, „Мама“ – Дора Габе

Темата се реализира в два учебни часа. Разглеждат се две произведения. Можете да структурирате методическата работа в следната последователност:

Първият учебен час включва следните примерни задачи:

- лексикална задача за осмисляне на думите с непознато значение. В основата на речниковата работа е етимологичният анализ (Какво означава думата *благодарявам*? Изкажете със свои думи изречение: *Благодарявам твоето име.*) – задача 1.;
- изразителен прочит на стихотворението.

При работа с две стихотворения акцентът е върху изобразителната функция на думите – свойството им да рисуват образи. От тази гледна точка беседата върху стихотворенията е с опора на въпросите: Какво виждаш? Какво чувстваш?

В беседата може да се включат въпроси като: Кой говори? На кого? Защо?

Беседата по проблема „Какво се чувства?“ е свързана с въпроси като: С кои думи назовава поетесата своята майка? Кои са думите на нежност и обич в стихотворенията? Кои думи правят речта красива и образна?

Вторият учебен час е насочен основно към запознаване с литературното понятие „епитет“. С помощта на учителя обучаваните откриват епитетите в стихотворенията (образ мил и скъп, лицето ти любимо, добри очи, най-добра, най-хубавото, най-чудесно име, мила мамо, скъпа моя мамо), след което добавят подходящи епитети към избрани думи от текстовете.

Обучаваните отговарят на въпроса „Какво е за теб майката?“, като се стремят в отговорите си да използват образни думи (задача 7.).

Тема 9. „Лъвът и мишката“ – Езоп

Курсистите вече са се запознали с баснята „Канарче и котка“, понятието басня вече е въведено. Затова в този урок се акцентира на алегорията и поуката от баснята.

За да се осъществи в пълнота разбиране на баснята, подготвителният етап следва да е свързан основно с речникова работа върху непознатите думи. Това е и основното съдържание на *първия учебен час*. Курсистите четат колонки от преобразувани думи, които според нас биха ги затруднили не само като значение, но и като четивни единици (задача 1.). Думите се допълват в изречения, като курсистите могат устно да съставят и свои.

Задача 2. цели изясняване на значението на непознати за обучаваните думи, съдържащи се в текста. Някои от тези думи биха ги затруднили и като четивна единица, затова препоръчваме с тях да се работи преди прочита на текста. Думите се заменят в изречения, които се съдържат в баснята.

След изпълнението на задача 1. и задача 2. курсистите биха могли да издигнат свои хипотези за съдържанието и героите в баснята (Предстои ни да прочетем басня. Кои според вас ще са героите в нея? Помогнете си с изреченията от задача 2.). Учителят прочита текста. В процеса на беседа след първоначалното запознаване обучаваните отговарят на следните примерни въпроси: Кои са героите в баснята? Какво се случва с тях?

Допълнителна задача: Открийте и прочетете в текста какво казала мишката на лъва. Това е задача за подборно четене, което изисква бърза и вярна ориентация в съдържанието на текста. Тя може да се организира и като състезание: Кой пръв ще открие думите на мишката?

Вторият учебен час започва с тих самостоятелен прочит на баснята и четене във верижка с цел да се открият отделните епизоди в развитието на случката. Курсистите подреждат изреченията според реда им в текста (задача 4.), като всеки епизод отново се прочита или преразказва. Така полученият план би могло по желание да се препише.

Задача 5. е насочена към установяване на степента на разбиране на прочетеното. Курсистите зачертават последното изречение и коментират защо то не е от баснята.

Задача 6. е основна за този учебен час. Обучаваните съотнасят думите към един от двамата герои и обосновават своя избор, преразказвайки моменти от текста. Преносът от животните към човешки качества може да се осъществи чрез въпроса: Познавате ли хора, които да приличат на мишката или на лъва? Разкажете.

Преди изпълнението на задача 7. е добре курсистите отново самостоятелно да прочетат баснята. Поуката е изказана директно в последното изречение и откриването ѝ не би трябвало да ги затрудни.

Във втория работен лист са следните задачи:

1. Помагали ли сте на някой, който е по-силен и по-могъщ от вас? Разкажете.

2. Подредете изреченията според реда им в текста.

Не минало много време и ловци хванали лъва.

И мъничката мишка може да спаси големия лъв.

Една мишка пробягала по тялото на един заспал лъв.

3. Зачертайте изречението, което не е от баснята.

Не минало много време и ловци хванали лъва. Завързали го с въже за едно дърво, за да не избяга. Тогава лъвът се помолил на мишката да го спаси.

4. Кои човешки качества се отнасят за лъва и кои – за мишката: мъдрост, високомерие, скромност, горделивост, отзивчивост?

5. Препишете поуката от баснята.

6. Препишете подходящата пословица.

Никой не се ражда научен.

Приятел в нужда се познава.

На лъжата краката са къси.

Тема 10. „Песничка за приятеля“ – Недялко Йорданов

Първият учебен час започва със задача, свързана с изясняване на значението на непознати в лексикално отношение думи от текста. Изясняването им става в рамките на контекста чрез включване в изречения (задача 1.).

Учителят насочва към авторовия замисъл на стихотворението чрез прочит на следния текст: „Попитали един мъдрец:

– Колко вида приятели има?

– Три – отговорил той. – Има приятели като лекарство – търсиш ги само когато са ти нужни. Има прия-

тели като болест – винаги те търсят тебе. Но има приятели като въздуха – понякога не ги усещаш, но винаги са с теб“.

При коментара акцентът е върху отговора на въпросите: Кой е истински приятел за мъдрец? Защо истинският приятел е като въздуха? Имате ли такива приятели?

Учителят прочита изразително стихотворението на Недялко Йорданов. Беседата се организира около въпроса „Защо поетът е нарекъл стихотворението „Песничка за приятеля“?“. Курсистите четат тихо самостоятелно стихотворението, търсейки отговор на въпроса „Кога се познава истинският приятел?“. Отговорите се мотивират с подборно четене на втори и трети куплет от стихотворението.

Вторият учебен час започва с четене на стихотворението на верижка. Прочитът може да има състезателен характер: Кой първи ще открие колко пъти в стихотворението се повтаря думата „приятел“?

Задачи 4., 5. и 6. са насочени към спецификата на стихотворната форма. Обучаваните добавят думите рими в стиховете (задача 4.), свързват думи рими (задача 6.), записват изречение като четиристишие от стихотворението (задача 5.). Преди изпълнението на задачите се припомнят знанията за рима и стих. Задачата може да се допълни: От колко куплета е стихотворението? По какво си приличат и по какво се различават първи и четвърти куплет?

Задачи 7. и 8. са ориентирани към идейния замисъл на произведението. Думата за допълване в задача 7. е записана обратно, което стимулират смисловата догадка и техниката на четене.

Откъсът от произведение на Валери Петров е за допълване на думите рими. Коментира се: Кой е „приятел пръв“ за Валери Петров? (курсистите отговарят с подборно четене на съответните стихове). По какво си приличат двете стихотворения?

Тема 11. „Свети Георги“ – българска народна песен

Това е първата народна песен, с която курсистите се запознават целенасочено. Ето защо акцентът е върху особеностите на този специфичен текст: стихотворната форма, повторение и хиперболизация.

Първият учебен час е подготвителен. Съществено място заема речниковата работа (задача 1. и 2.), свързана както с изясняване на значението на думите обхожда, люта, чества и покровител, така и със запознаване със свети Георги, герой в народната песен. За целта прочитът на краткия текст в работния лист би могъл да се разшири с още информация: В голямо езеро живеел страшен змей. Много хора ставали негови жертви. Владетелят на царството издал заповед всеки ден да предават на змея по едно от децата си и така да спасят останалите. Като разбрал за това, свети Георги яхнал своя бял кон, отишъл при езерото и пробол змея с копие си. Така спасил царството.

Учителят коментира определението в карето, като сравнява народните песни с народните приказки: и те са създадени преди много години и се предават от уста на уста. Народната песен се прочита изразително. Първоначалното възприемане се изяснява чрез въпросите: Кой е герой в народната песен? Кого побеждава свети Георги?

Вторият учебен час започва с подборно четене на народната песен по следните примерни въпроси: Къде отишъл свети Георги? Кого срещнал в полето? Какво се случило? Как свети Георги победил триглавата ламя?

Задача 4. е за допълване на пропуснати думи, като е желателно това да става без помощ от текста. Коментира се как народният певец е описал ламята: люта, опашата, с три глави. В задача 5. писмено курсистите описват как си представят ламята. Думите за помощ могат да се допълнят: страшна, от устата ѝ излиза огън.

Следва цялостен самостоятелен прочит на текста със задача да открият и подчертаят думите, които се повтарят. Въвежда се понятието „повторение“ (задача 6.), като се коментира неговата роля – по-ярко и по-живо да си представим картината.

Задача 7. ориентира към идейния замисъл на народната песен. Изяснява се, че в българската народна традиция житото, млякото и виното са символи на благополучие и благоденствие.

Задачи 8. и 9. са със словотворчески характер. Задача 8. е за съчиняване на повествователен текст по подобие на народната песен. Тя може да се изпълни както устно, така и писмено по преценка на учителя. Задача 9. е за съчиняване на текст от аргументативен тип. Преди изпълнението на тази задача курсистите търсят в текста на народната песен елементи на преувеличение при описание на силата на героя („отсякъл ѝ три глави, че потекли три реки“?).

Тема 12. „Най-малката дъщеря“ – Василий Сухомлински

Първият учебен час започва с четене на пирамида от думи, която насочва към тематиката на текста (задача 1.). След първоначалния прочит на приказката беседата би следвало да е насочена към поведението на героите и отношението на дъщерите към тяхната майка: Как най-голямата дъщеря посреща майка си?; С какви думи я посреща втората?; С какво сравнява своята мъка третата? и т.н.

Вторият учебен час започва със задача за въвеждане на сравнението като средство за художественото изразяване (Открийте в текста използваните от автора сравнения. Свържете сравненията според текста). Може да се предложи и задача за избор на подходящо сравнение или съчиняване на собствени художествени сравнения по подобие на авторските. Например:

– Допълнете изразите, за да се получат сравнения: тъгувах като..., очаквах като...).

– Използвайте подходящо сравнение.

Най-малката дъщеря е като: а) ангел; б) ярка звезда; в) цвете сред тръни.

Като резултат от обсъждането на поведението на героите би следвало да се достигне до обобщение относно характерите на героите (По какво си приличат шестте дъщери? Какви са те? С какво е различна от тях най-малката дъщеря? Изберете думи, които определят каква е най-малката дъщеря и т.н.) – задача 4.

Допълнителни задачи: Може да включите и задачи за развитие на четивната техника, четене по роли или словотворчески задачи. Например: да се съчини продължение на приказката или да се разкаже приказката от името на майката.

Тема 13. „Облаче ле бяло“ – Ран Босилек

Стихотворението е популярно като песен, ето защо е добре, ако може да се осигури нейното звучене.

Творбата насочва към темата за обичта към родния дом и тъгата, когато сме далеч от родината. Ето защо *първият учебен час* започва с четене и допълване на пословици за родината (задача 1.). Отговорът е записан отзад напред, което стимулира смисловата догадка и техниката на четене. Организира се беседа за това, коя е нашата родина, защо я обичаме и как се чувстваме, когато сме далеч от нея.

Учителят прочита стихотворението изразително. Курсистите слушат и отговарят на задача 3., като ако е необходимо, преди отговора самостоятелно прочитат стихотворението. Допълнителни въпроси: Къде се намира героят в стихотворението? За кого тъгува? Дали скоро ще се върне в родния дом?

Следва нов цялостен самостоятелен прочит на стихотворението към задача 4. Стиховете „Що ли прави мойто чедо мило,/ с чужди хора чужди хляб делило“ се отбелязват и се преписват.

Вторият учебен час започва с четене на стихотворението във верижка, за да се определят чувствата на героя (задача 5.). Изяснява се значението на думата „носталгия“ – мъка, тъга по родината и родния дом.

Поетът изразява всички тези чувства и чрез използването на подходящи рими (задача 6.). Те се откриват първо чрез цялостно четене на текста и подчертаването им, а след това се свързват думите от двете колонки. Коментира се каква е ролята на римите – те придават мелодичност на стихотворението, затова то може и да се изпее.

Задача 7. би могла да се използва като допълнителна задача по преценка на учителя. Курсистите четат стихотворението и отбелязват специфичната лексика (я, облаче ле, где, де си ми, що ли, чедо) и повторението (да се върне).

Със задача 8. се цели изясняване на общия емоционален тон на стихотворението. Изисква се курсистите да аргументират своя отговор.

Задача 9. е за препис на част от стихотворението по избор.

Допълнителна задача: Сравнете стихотворението „Облаче ле бяло“ със стихотворението „Родна стряха“. По какво си приличат двете стихотворения? (По това, че и в двете стихотворения се говори за обичта към родината, родния дом и близките; авторът е един и същ.)

Тема 14. „Легенда за България“; „Отечество любезно, как хубаво си ти“ – Иван Вазов

Урокът предлага ново за обучаваните знание, те за първи път се запознават с творба от този тип.

Първият учебен час може да започне с кратка беседа на тема: Що е това легенда?

Хубаво е да се обясни достъпно на обучаваните, че легендите много приличат на приказките по фантастичните герои и истории, но се различават по това, че в основата им обикновено стоят действителни събития (случки) или историческо лице и че в българското народно творчество има много легенди за герои, селища, местности, свързани със събития от историята.

Следва запознаване с легендата чрез първоначален прочит. Разбирането на нейното съдържание би могло да се подпомогне чрез въпроси към текста и чрез подборно четене на моменти от текста.

Вторият учебен час включва занимателна задача с цел да се изведат опорните думи от легендата. Целесъобразно е да се направи кратък преразказ на легендата по тези опорни думи (задача 3. и задача 4.).

Тъй като легендата е посветена на България, може да се предложи на обучаваните и прочит на откъс от стихотворение на същата тема („Отечество любезно, как хубаво си ти“; „Високи сини планини“; „Питат ли ме де е зората“ и др.) – задача 6. и задача 7.

Допълнителна задача: Прочете и разкажете легенда за вашето селище или за историческа личност.

Тема 15. „Жабата, поискала да стане като вола“ – Лафонтен

Баснята е написана в стихотворна форма и това обуславя спецификите при нейното възприемане.

Предтекстовата работа в първия учебен час е насочена преди всичко към речникова работа (задача 1. и задача 3.). Курсистите четат колонките от думи, получени чрез преобразуване, и коментират тяхното значение, като ги включват в изречения. Някои от изреченията се записват. В задача 2. се изяснява значението на думата „завистливци“. Думите в карето към задача 3. се съдържат в текста на баснята.

Баснята се чете изразително от учителя. Изяснява се кой е героят в този текст.

Следва подборно четене по следните примерни въпроси: На кого завидяла жабата? Как изглеждал волът? Как жабата решила да заприлича на вола? Какво се случило накрая?

Вторият учебен час започва с цялостен самостоятелен прочит, ориентиран към решаване на задача 5. Тя би могла да протече под формата на състезание. В беседата може да се включат следните елементи: Кой първи ще открие в текста с какво е сравнена жабата? С какво друго бихте сравнили вие жабата? (с кълбо, с ябълка) С кого разговаря жабата в баснята? Оградете верния отговор: а) с вола; б) с друга жаба; в) с щъркела.

Изпълнението на задача 6. се предшества от прочит на последното четиристишие на баснята. Изразът „знай си гола“ се използва широко в разговорната реч, но въпреки това се нуждае от специален коментар, още повече че в него се съдържа и идейният замисъл.

Поуката се съдържа директно в текста, задачата тук се свежда до търсещо четене в последното четиристишие (задача 7.).

Задача 8. е насочена към формулиране на поуката от баснята. Пословиците са записани по нестандартен начин и това прави задача подходяща и за работа по усъвършенстване на четивната техника.

Допълнителна словотворческа задача: Познавате ли хора, завистливи като жабата? Разкажете.

Тема 16. Тодоровден

В този урок за първи път курсистите целенасочено се запознават с научно-познавателен текст. Това е текст, предназначен за получаване на информация, и това определя спецификите в методическата работа.

Първият учебен час започва с четене на съобщение за предстоящ празник. Курсистите прочитат самостоятелно текста и отговарят на следните примерни въпроси: Кога ще се проведе празникът? Какви състезания ще бъдат включени? Кой ще свири на празника? Къде ще се проведе? и т.н. След това решават задача 2. (само на Тодоровден се провеждат състезания с коне). При затруднение биха могли да се коментират характерните ритуали за другите два празника – Гергьовден и Цветница.

Обучаваните разказват какво знаят за Тодоровден, а учителят прочита текста от задача 3. С помощта на текста се попълват пропуснатите думи в задача 4.

Текстът се прочита самостоятелно от курсистите, за да се отговори на задача 5. (грешен отговор: На Тодоровден се коли агне. Този ритуал не е типичен за традицията на този празник, а за Гергьовден).

Вторият учебен час започва с беседа за празника Тодоровден. Курсистите разказват за тяхната традиция при празнуване на този празник. Тодоровден е празник на коневъдите и затова се прочита текст за коня от енциклопедия. Препоръчваме да се покаже енциклопедия и да се коментират нейните основни признаци: В енциклопедиите се описват научни факти и явления. Чрез енциклопедичните книги се предават знания на четящия, а художествената литература се чете за удоволствие.

Учителят прочита текста „Кон“. Беседата и подборното четене са с опора на следните примерни въпроси: От къде произлизат домашните коне? Какви породи коне има? Какво животно е конят? Кое е най-характерно за него? Работата с текста би могла да се съчетае и със задача за съчиняване по преживяно: Отглеждали ли сте коне? Разкажете случка, в която участва и вашият кон.

Задача 7. до голяма степен е ориентирана към логическото мислене и речниковия запас на обучаваните. Курсистите свързват съответната порода коне с най-характерното за нея качество, ръководейки се както от своя личен опит, така и от наблюденията си.

Допълнителна словотворческа задача: Кои ваши приятели празнуват имен ден на Тодоровден? Напишете поздравителна картичка, като си помагате с думите: здраве, щастие, късмет, успех, благополучие. Използвайте изразите: *Честит имен ден! Пожелавам ти... С обич...*

Тема 17. „Зимен гост“ – Григор Угаров

Първият учебен час започва със задача за четивна техника (задача 1.), стимулираща развитието на прогностичното четене. Тя би могла да се организира и като състезание (Кой първи ще открие в плетеницата от букви названия на домашни животни?). Курсистите трябва да открият и запишат думите кон, крава, куче, вол, петел. Тази задача е преходна и дава възможност за мотивиране на предстоящата дейност чрез ориента-

ция към героите в разказа (Кои от тези животни отглеждате? Разкажете за тях. Знаете ли, че наричат кучето най-добрия приятел на човека? Защо според вас?).

Учителят прочита разказа изразително. Беседата цели уточняване на първоначалното възприемане и е опора на следните примерни въпроси: Кои са героите в разказа? Кой е зимният гост?

Основната част от методическата работа е свързана с проследяване на развитието на сюжета. Препоръчваме това да става чрез подборно четене, насочвано от учителя чрез следните примерни задачи: Прочетете началото на разказа. Кои разговарят? Прочетете диалога по роли – дядото и внучката. За какво разговарят те? Как дядото приема кучето – открийте в текста и прочетете. Какво се случва през пролетта? Как се е променило кучето? Как кучето помага на своя стопанин?

Специално място следва да се отдели на запознаване с жанровите специфики на разказа като литературен вид. За целта е добре текстът да се съпостави с изучени приказки и басни (Какъв е този текст? Приказка ли е? Защо?). В разказа се описват герои и случки, които могат реално да съществуват.

Вторият учебен час започва със самостоятелен прочит на текста, ориентиран към решаване на задача 3. Това е задача за установяване на степента на разбиране при четене.

Допълнителна задача: Преразкажете разговора между дядото и внучката, без да използвате пряка реч. Помощ: *Моята внучка Светла ми каза, че... Аз я попитах какво е... Тя ми отговори, че е... Намерила го е на... и го сложила да се...*

Задача 4. и задача 5. биха могли да се предшестват от подборно четене: Открийте в текста и прочетете какво изпитва дядото към кучето. Намерете и прочетете как изглежда кучето през зимата и през пролетта.

Задача 6. би могла да намери своето място и в края на първия учебен час. Курсистите допълват липсващия първи епизод, който би могъл да бъде озаглавен „Неочакван гост“, преписват плана и преразказват целия текст. Задача 8 е ориентирана към темата на текста, формулирана в заглавието. Обучаваните могат да предложат и други заглавия, съответни на текста.

Тема 18. „Училище за големи“ – Джани Родари

Урокът се провежда в рамките на два учебни часа.

Подготвителната работа преди прочита на стихотворението би могла да е свързана със създаване на двойки римувани думи, които ще открият в текста (задача 1.). Първоначалният прочит на стихотворението е от учителя, за да се осъществи необходимото въздействие чрез изразително четене. Беседата върху текста е свързана със следните примерни въпроси: На какви въпроси отговарят големите в ежедневието си? Какви са техните задачи? На какви други въпроси отговарят възрастните всеки ден? Коя е тяхната класна стая? и т.н.

Работата върху средствата за художествено изразяване се ограничава с вече усвоените знания за рима.

Във втория работен лист са следните задачи:

1. Добавете пропуснатото, без да гледате текста.

Учат се малките, за да _____,

но и големите също се _____.

В тяхната класна стая _____

чинове _____, престилчици _____.

2. На какви въпроси отговарят големите? Препишете от текста.

3. На какви други въпроси отговаряте вие всеки ден? Запишете.

4. Класната стая на големите е: а) семейството; б) животът; в) работата.

Тема 19. „Бай Ганьо в банята“ – Алеко Константинов

Текстът „Бай Ганьо в банята“ е откъс от книгата на Ал. Константинов „Бай Ганьо“. Избран е откъс, който е представителен за произведението – представя героя с най-характерните му черти.

Методическата работа на този етап би могла да се организира в две части: прочит на текста и беседа по съдържанието му. Препоръчително е прочитът да се осъществи от учителя, за да може чрез изразително четене да се акцентира върху образа на литературния герой. Проследяването на сюжетно-събитийния план в творбата би могло да се осъществи чрез задачи за разграничаване и подредба на частите на текста. Целта е обучаваните да се ориентират в епизодите и в тяхната последователност (задача 3.).

Беседата по съдържанието на текста може да включва следните въпроси: Какви чувства предизвиква разказът? (задача 2.) Какъв е Бай Ганьо? Как останалите възприемат Бай Ганьо? Как героите оценяват своите постъпки? (задача 4., 5., 6.).

Обучаваните търсят доказателства на отговорите чрез подборно четене на откъси от текста. Те откриват съответните части, четат ги, коментират, преписват от тях изречения.

По повод на текста може да се предложат и речеви задачи – преразказ от името на героя, разказ за собствени преживявания (задача 7.), съчиняване на разказ по подобие и др.

Тема 20. „Фасул и трън“ – Дядо Благо

В първия учебен час акцентът е върху четивната техника. Двойките думи в задача 1. биха затруднили курсистите като четивни единици предвид многото струпани съгласни, а и са носители на някои правописни особености, които изискват специално внимание. Изреченията за допълване насочват обучаваните към героите и тематиката на баснята.

Баснята се прочита изразително от учителя. Първоначалното възприемане се установява чрез следните примерни въпроси: По какво баснята се отличава от тези, които вие вече познавате? Кой са героите? и т.н. Стига се до наблюдението, че в басните героите са не само животни, но и растения, предмети и хора.

Чрез подборно четене се изясняват основните моменти в развитието на случката: Къде се случва това? Какво си мисли фасулът? Станали ли са приятели фасулът и трънът? Какво се случило една сутрин? Какво извикал фасулът? и т.н.

Вторият учебен час започва с тих самостоятелен прочит на баснята. Във втория работен лист, който е в електронен вариант, курсистите изпълняват следните задачи:

4. Допълнете пропуснатото в думите на фасула.

„Добре ще ми бъде! Ето един здрав и _____ съсед, на когото мога да _____ в _____.
Всички мислят тръна за лош, но нали _____ си е негова? Мен какво ме е _____?“

5. Кои човешки качества се отнасят за фасула? Подчертайте.

доверчивост, мързел, лековерие, високомерие, суетност

Обучаваните обосновават своя избор, подкрепяйки го с преразказ на части от текста.

6. Защо Дядо Благо е написал тази басня: а) За да ни покаже как се сее фасул. б) За да ни разсмее. в) За да ни поучи.

7. Препишете пословицата.

С какъвто се сприятелиш, такъв ставаш.

Урокът завършва със задачата: Познавате ли хора като фасула и тръна? Разкажете.

Допълнителна задача: Преразкажете баснята от името на фасула. Помогнете си със следните изрази: *В градината, в която поникнах, бе поникнал и един трън. Аз много се зарадвах, че ще имам такъв здрав и як съсед. Предложих му да живеем като... Той се... Една сутрин в градината влезе... Тя се набоде на тръна, ..., но заедно с него... Изхвърли ни... Съжалявам, защото...*

Тема 21. „Къщата, в която ще живееш утре“ – Кристин Дуетин

Първият учебен час започва с прочит на опорни думи от текста и допълване на тези думи със сродни (задача 1.).

Би било добре да се обсъдят и по-рядко употребявани думи в речта от текста (например понравило, мекрак, неугледна).

След първоначалния прочит е препоръчително да се обсъдят изразите: „не влага сърце в строежа“ и „вършел нещата през пръсти“ (задача 3.).

При повторното прочитане на текста за по-цялостното разбиране е необходимо да се отделят ключовите думи и изрази, които не само описват историята, но и разкриват преживяванията на героите.

Вторият учебен час започва със самостоятелен прочит на текста и беседа, ориентирана към следните примерни въпроси: Каква е била молбата на началника? Как приел тази последна поръчка строителят? Как вършел той своята работа? Какъв бил строежът? Как се отблагодарил началникът на своя най-добър работник за дългогодишния му труд? Как се почувствал изненаданият строител? и т.н.

Предлага се на обучаваните да подредят епизодите в разказа в правилната последователност (задача 4.) и да преразкажат текста, опирайки се на този план.

За да достигнат по-лесно до авторовия замисъл, добре е да отговорят на въпроса „Какво разбра за себе си от този разказ?“ (задача 5.) и да разсъждават върху израза „Нека градим мъдро“ (задача 6.).

Може да се включи и **допълнителна задача** за подбор на подходящи пословици към разказа (задача 7.).

Тема 22. „Стоян и агънце“ – българска народна песен

Методическата работа се организира около задачата за възприемане на специфичната за народната песен лексика и характерното за текста настроение и чувство.

Първият учебен час започва със задача за допълване на изречения (задача 1.). Целта е да се възприеме и овладее характерният за народната песен изказ. Задача 2. е ориентирана към темата на текста, която се съдържа в разгърнат вид в получения текст (За какво според вас ще се разказва в народната песен? Какво ли ще е настроението?).

Учителят прочита изразително текста. Беседата цели уточняване на първоначалното възприемане (Защо е тъжно агънцето? Какво се е случило с майка му?). Отговорите се подкрепят с подборно четене.

Вторият учебен час започва с тих самостоятелен прочит на текста. Курсистите търсят отговор на задача 5. Избраният вариант се подкрепя с подборно четене на изрази, характерни за народната песен. Следва четене на текста по роли. Методическата работа е насочена към очертаване на образите на агънцето и на Стоян чрез проследяване на техните мисли, чувства и действия (Как се чувства агънцето? За кого страда? Кои думи и изрази разкриват загрижеността на Стоян?). Проследяват се и взаимоотношенията между героите (С какви думи се наричат Стоян и агънцето? Подчертайте ги в текста.). Задача 6. и задача 7. са за препис, които ориентират обучаваните към идейния замисъл на творбата.

Допълнителна задача: Разкажете за своята майка. Защо тя е единствена и незаменима за вас?

Тема 23. „Снощи отидох у братови си“ – българска народна песен

Основната задача в този урок е работата върху характерните за песенния фолклор повторения и специфична лексика.

Народната песен се прочита изразително от учителя. Беседата се основава на следните въпроси: Кои са героите в народната песен? Кой е разказвачът – братът или сестрата? Какво чувство изпитвахте, докато слушахте – радост или тъга? и др.

Основен похват за изясняване на съдържанието е подборното четене, организирано като отговор на следните примерни въпроси: Богат или беден е братът? Голямо ли е неговото семейство? Какво е настроението в къщата на брата сиромас? Как се чувства сестрата в дома на брат си? Каква е къщата на сестрата? Защо сърцето ѝ е пусто? и т.н.

Задача 3. може да се организира като състезание „Кой първи ще открие най-много повторения в народната песен?“. Курсистите самостоятелно четат текста и подчертават повторенията в него. Като резултат те стигат до извода, че повторенията ни помагат по-пълно да си представим картината на задружното семейство.

Вторият учебен час започва с четене на текста във верижка. Задача 4. и задача 5. са насочени към възприемане и осмисляне на специфичната лексика. Курсистите трябва да заменят съвременните думи и изрази с автентичната лексика от народната песен.

Във втория работен лист, който е в електронен вариант, са включени следните задачи:

1. Кои от народните мъдрости са подходящи за народната песен? Препишете ги.
Докато има съгласие в семейството, ще има и щастлив живот.
С труд и воля всичко се постига.
В задружна къща немотия не влиза.
2. Разкажете за своето семейство. Щастливо и задружно ли е то?
3. Опитайте се да преразкажете народната песен от името на богатата сестра. Започнете така: „Снощи отидох на гости у брат ми. Той е много беден, но семейството му е голямо“.

Тема 24. „Зелената долина“ – Йордан Радичков

Първият учебен час започва със задача, ориентирана към развитие на речта на синтактично равнище (задача 1.). Получените словосъчетания са опорни относно съдържанието на текста. Задача 2. е за преглеждащо четене и съответства на заключителния етап в обучението. Откритите словосъчетания се подчертават в текста. По опорните словосъчетания и по заглавието курсистите издигат хипотези относно темата на разказа, като устно аргументират своя избор (задача 3.).

Учителят прочита разказа изразително. Беседата цели уточняване на първоначалното възприемане и е с опора на следните примерни въпроси и задачи: Какъв е този текст – приказка или разказ? За да си помогнете, припомнете си разказа „Зимен гост“. Кои са героите в разказа на Й. Радичков? и т.н.

Вторият учебен час започва с тих самостоятелен прочит на текста и четене във верижка. Четенето е насочено към решаване на следната задача:

Този разказ е за: а) зелената долина; б) едно малко конче; в) силата на майчината обич.

Чрез подборно четене курсистите аргументират своя отговор, като разсъждават за силата на майчината обич (Как авторът описва поведението на кобилата? Как завършва разказът?) и предлагат свое заглавие на откъса, например „Майка“. Беседата е насочена към чувствата, които предизвиква разказът: вълнение, тъга, жал, безпомощност.

Подходяща е и следната задача:

Препишете този момент, който най-силно ви развълнува.

Целесъобразна е и следната задача, насочена към създаване на текст от аргументативен тип:

Допишете:

Този разказ ми хареса, защото...

или

Този разказ не ми хареса, защото...

Обучаваните дописват изреченията, като преди това устно определят своя избор.

Допълнителна задача: Разкажете история за силата на майчината обич.

ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВИ УМЕНИЯ

Тази част от обучението се осъществява чрез 24 теми, които се разгръщат в рамките на 48 методически единици. Опора на методическата работа са работни листове, част от които се съдържат в учебния комплект, а други са предоставени в електронен вид.

Тема 1. Общуване

Темата се осъществява в рамките на един урок, обхващащ два учебни часа.

С опората на снимков материал се прави разлика между писмено и устно общуване.

Методическата работа се разгръща в две направления: Устно общуване и Писмено общуване. Акцентът и при двете направления е върху практическите действия на обучаемия. За целта са предвидени различни комуникативни ситуации на диалогично общуване от ежедневието, чрез опората на снимков материал: ситуация на общуване между двама приятели – мъж и жена; ситуация на общуване между купувач и продавач (снимки), в болницата, аптеката, магазина.

От особено значение при устното общуване са упражненията, свързани с овладяване на изрази от речевия етикет. За изграждане на култура на общуване обучаваният следва да се приучи към уместна употреба на изразите за учтивост. За целта в този урок са включени ситуации от ежедневието, които изискват употребата на такива думи и изрази. Подходящо е да се поставя акцент върху речевия етикет при всяка задача.

Предвидената методическа работа при писменото общуване включва съставяне на извинителна бележка за отсъствия на детето по семейни причини. Обръща се внимание на това, какво трябва да съдържа този кратък делови текст. Препоръчително е обучаваните да препишат правилно съставената бележка от упражнение шесто.

Независимо дали се работи по упражненията от устното или писменото общуване, е необходимо да се утвърждава речево поведение на толерантност въобще и в частност към събеседниците от друг етнически произход.

Допълнителни задачи:

1. Редактиране на извинителни бележки, дадени от родители на учителя. Коментар върху правописа, изложението и оформлението.
2. Комуникативно-речеви задачи за използване на думите на учтивост: в автобуса, в детската градина, в заведение, на пазара.

Тема 2. Устно общуване

Темата се осъществява в рамките на един урок, обхващащ два учебни часа.

Акцентът е върху практическите действия на обучаемия. За целта са предвидени различни комуникативни ситуации на диалогично общуване от ежедневието.

В задача 1. обучаемите по практически начин усвояват основните компоненти на речевата ситуация (Кой говори? На кого говори? Защо?). Те трябва да възпроизведат диалога, като си служат със словесни опори.

Втората задача е свързана със създаването на умения за представяне на себе си и семейството си. Даден е кратък текст със снимков материал и въпроси към него. Упражнението цели да подготви обучаемите за създаване на текст за собственото им семейство в задача 4.

Методическата дейност при задача 3. предвижда създаване на диалог в конкретна ситуация: майка с болното си дете трябва да пререде чакащи пред лекарския кабинет, защото е притеснена за здравето му. Подходящо е да се коментират правилата на общуване, използването на думите за учтивост, подходящата интонация при говорене, изслушването и т.н. Препоръчително е да се разыграе същата ситуация, но обучаемият да бъде поставен от другата страна като чакащ пред кабинета.

Целта е не само да се изгражда отношение на уважение и толерантност към личността на другия, а и да се овладеят образци на речев етикет.

Допълнителна задача:

Обучаемите да представят семейството на свой приятел.

Кои думи липсват в диалога?

- _____ Как си?
- _____ Не съм добре, нямам работа!
- _____ Ще си намериш. Ходи ли до бюрото по труда?
- _____ Още не. Подготвям си документите.
- _____ мога да ти помогна!
- _____ Добре!

(здравей, добър ден, съжалявам, жалко, ако желаеш, ще се радвам, благодаря, би било чудесно)

Тема 3. Устно общуване

Темата се осъществява в рамките на един урок, обхващащ два учебни часа.

От една страна, целта е да се преговори изученото в предишната тема: речева ситуация и участници в нея. От друга страна, тези знания трябва да се пренесат в официална обстановка.

За целта първите две задачи от урока предполагат затвърдяване на диалогично общуване. В първа задача две приятелки си говорят по телефона. На обучаемите се обръща внимание на думите и изразите, които се използват при разговор в неофициална обстановка.

Втората задача е свързана с конкретна житейска ситуация – ориентиране на приятел, който не знае къде живеем. Към упражнението са дадени опори, които да помогнат на обучаемия да упъти по-точно и ясно приятеля си. Обръща се внимание на правилния изказ и кратките указания.

Следващите две задачи формират компетентности за разговор в официална обстановка. В задача 3. болен се нуждае от спешна помощ. Коментира се задължителната информация, която трябва да се дава при разговор по телефона, когато се налага да се повика спешна помощ.

Обучаемите затвърдяват уменията си за разговор в официална обстановка със задача 4. Тук е подходящо да се възпроизведе диалогът от предходната задача и да се включат речеви ситуации в различна официална обстановка: в бюрото по труда, с нов работодател и др.

Целта на задача 5. е не само да се редактира кратък текст, но и да се запомнят най-често използваните лични данни. Обръща се внимание на някои от правописните правила. Добре е редактираният текст да се препише върно.

Допълнителни задачи:

1. Устно създаване на диалози в официална и неофициална обстановка:
  - между двама приятели за излъчване на футболен мач;
  - между треньор и футболист за предстояща тренировка.
2. Разиграване на ситуация, в която обучаемите стават свидетели на пътен инцидент и трябва да се обадят на спешен телефон.

Тема 4. Поздравителна картичка

Темата се разгръща в последователността от два урока.

Урок за подготовка, в който се наблюдават особеностите на поздравителната картичка.

На първо място, предмет на анализ е нейната функция. Обучаваните анализират поздравителните картички от работния лист в задача 1. Коментира се разнообразието от празници, които са повод за изпращане на поздравителни картички. Прави се извод, че картичките са текст, чрез който се изказват поздравления за празници.

Следващата стъпка в методическата работа е свързана с особеностите при писане на поздравителна картичка. Обучаваните сами достигат до необходимите обобщения, като наблюдават поздравителната картичка от задача 2., която е написана за Баба Марта. Използвайки образеца, се коментират въпросите:

- За кого е картичката?
- По какъв повод е написана?
- Какво е пожеланието?

Коментира се задължителното отбелязване на адресанта и графичното оформяне на посочените компоненти.

Урок за изпълнение, който е свързан с припомнянето на особеностите на този вид текст. За целта е добре отново да се актуализира задача 1. и да се коментират дадените поздравителни картички.

Следващата задача е свързана с писане на поздравителна картичка. Предложени са опори за написването на новогодишна картичка. Обръща се внимание на правилното оформяне на текста.

Допълнителна задача: Писане на поздравителен текст върху готови поздравителни картички.

Тема 5. Заявление за постъпване на работа

Темата се разгръща в последователността от два урока.

Урок за подготовка

В този урок се наблюдават особеностите на заявлението като вид документ, нужен при постъпване на работа. Първата задача е свързана с разглеждане на готова попълнена бланка на заявление за постъпване на работа. Обръща се внимание на точното записване на личните данни, както и на правилното оформяне на документа:

- в горната дясна страна на бланката се записва до кого е адресирано заявлението;
- личните данни се попълват коректно и точно, посочват се адрес и телефон за връзка;
- обръщението започва на нов ред с главна буква, след него се поставя запетая;
- следващото изречение започва на нов ред и чрез него се заявява желанието за определена работа;
- следва описание на приложените документи;
- в долната лява страна на бланката се записва датата, а вдясно се поставя подпис.

Урок за изпълнение

Следващата задача е свързана с попълване на заявление за постъпване на работа. Като опора служи даденият образец от предходния урок. Коментира се правилното и четливо писане, както и коректното вписване на нужната информация при този вид документ.

Последната задача е свързана с редактиране на кратък текст. Обръща се внимание на допуснатите грешки, след което е добре текстът да се препише правилно.

Допълнителна задача: Попълване на готови формуляри на заявления.

Тема 6. Съобщение

Темата се разгръща в два последователни урока: урок за подготовка и урок за изпълнение.

В *урока за подготовка* се въвежда понятието съобщение на практическа основа и се коментират видовете съобщения. Обучаваните се ръководят от примерите. Става ясно, че устното съобщение се свързва с радио и телевизия, а писменото съобщение – с вестника. Подходящо е да се отговори на въпроса: Къде другад е четат съобщения? (в поликлиника, пред кметство, в бюрото по труда). От кой вид са те?

В задача 2. се разглеждат три различни съобщения и се отговаря на въпросите. Така още веднъж се затвърдяват компонентите на съобщението. Ако учителят прецени, може да се подчертаят думите, които точно съдържат отговорите на въпросите: Какво? Кога? Къде? Кой го организира? Това би подпомогнало дейността по създаване на собствено съобщение във втори урок.

Подходящо е да се коментират бележки, които си пишат членовете на семейството, тъй като те също са вид съобщения (например: „Мамо, ще играя с Иван у тях. Ще закъснея. Христо“).

Урокът за изпълнение предполага работа върху задачи 3., 4. и 5. Акцент в методическата дейност е затвърдяване на знанията за структурата на съобщението (задача 3.). Учителят може да зададе въпросите от задача 2. Със задача 4. се формира компетентност за написване на съобщение за събиране на стари уреди, като е дадена визуалната опора на структурата на краткия делови текст. Задача 5. има няколко методически идеи: Правилно ли е написано съобщението? Защо се появява двусмислица? Налага ли се редактиране на съобщението?

Допълнителни задачи:

1. Открийте във вестник съобщения за концерт и подчертайте най-важното, което трябва да се запомни.
2. Съставете съобщение за родителска среща във вашето училище.
3. Напишете бележка до член от семейството, че отивате на кино.

Тема 7. Покана

Темата се разгръща в последователността от два урока.

Урок за подготовка

Запознаване с особеностите на поканата като речев жанр.

Методическата работа се осъществява с опора на дадения образец на покана в задача 1. Изясняват се разликите между устна и писмена покана. Целта е да се осъзнае функцията на този вид текст – средство за

общуване, чрез което в устна или в писмена форма адресатът се призовава да присъства на определено събитие. След отговора на въпросите към дадената покана в задача 1. се обобщават задължителните елементи, които трябва да съдържа текстът на една покана.

Следващата задача е свързана с анализиране на грешките в текста на поканата от задача 2. Целта е обучаемите да се предпазят от възможни грешки при създаването на собствени текстове.

Урок за изпълнение

Този урок е свързан с припомнянето на особеностите на този вид текст. За целта в задача 3. са дадени покани за различни поводи. Коментират се изискванията за писане на покана.

Следващата задача е свързана с писане на покана за рожден ден, тъй като това е често срещан повод за писане на покана. Предложени са опорни думи за написването на поканата. Обръща се внимание на правописа, четливото писане, както и на правилата за писане на покана.

Допълнителна задача: Изработване, съставяне на текст и размяна на покани между участниците в групата за предстоящи събития.

Тема 8. Писмен преразказ на епизод от художествен текст

Методическата дейност в урока се разгръща в два учебни часа. От първа до четвърта задача се прави *подготовката* за писмения преразказ. Тъй като текстът на Светослав Минков не е познат от часовете по литература, е добре да бъде прочетен два пъти. При първия прочит обучаваните се запознават със съдържанието му, а при втория се отговаря на въпроса: Коя от двете илюстрации се отнася за текста на Светослав Минков? Подходящо е да се разкаже историята на Шехерезада от посочения филм, за да се създаде мотивация и да се развие устната монологична реч.

Чрез въпросите в задача 2. се анализира детайлно целият текст. Тези въпроси могат да послужат за план на писмения преразказ. В задача 3. се изяснява значението на непознатите думи и се изисква от обучаемите да обяснят и други думи по преценка на учителя.

Задача 4. за редактиране на текст предхожда писмения преразказ. Целта е да се затвърдят определени правописни правила и да се подпомогнат обучаваните с началото на писмения текст.

В *урока за изпълнение* се работи самостоятелно. При проверката се поставя акцент на правописни и стилистични грешки (дълги изречения, повторения). От значение са точността и логическата последователност на новите текстове.

Идеята на задача 6. е да се съпостави дадената кратка приказка с текста на Светослав Минков и да се коментира въпроса: Защо принцът е щастлив, след като не се е оженил за принцесата?

Седма задача предполага развитие на монологична реч. От обучаваните се изисква да разкажат своята история с повече от две свързани изречения.

Тема 9. Писмен преразказ на басня

В методическата работа, провеждана в урока за подготовка, се включват два етапа:

- Актуализация на знанията за басня и за средствата за нейното преразказване;
- Устно преразказване на баснята.

Предложената басня на Езоп е кратка и достъпна по съдържание. Ето защо не е необходим многократен прочит на текста. Тъй като е правен анализ в часовете по литература, обучаемите без затруднения ще отговорят на предложените в задача 2. въпроси. Кратките отговори са насочващи към последователността на епизодите в баснята и играят ролята на план.

Коментира се и поуката в края на баснята. Целта е да се постигне по-висока степен на разбиране на текста. При устния преразказ обучаемите си помагат с дадените въпроси и отговори към тях.

В *урока за изпълнение* методическата работа включва съставянето на план с помощта на въпросите от задача 2., по който обучаемите ще пишат преразказа. Планът може да се състои и от съобщителни изречения (отговорите), което в общи линии ще е и самият писмен текст. Те ще помогнат да се проследи действието в баснята и ще насочат обучаемите към глаголното време. Би било добре да се коментира правописът на някои думи (лъв, ловци, въже, дърво, помощта, прегризала).

Предложената задача за редактиране на текст е свързана с определен момент от преразказа. Тя подпомага обучаемите при превръщане на пряка в непряка реч. Отстраняването на правописните грешки ще постави акцент върху основни правила, изучени в часовете по български език.

При проверка на преразказите се поставя акцент на последователността в изложението и обособяването на отделните части на писмения текст.

Тема 10. Съчинение по подобие

В методическата работа, провеждана в урока за подготовка, се включват два етапа: възприемане на народната приказка „Катерица и вълк“; съчиняване в устна форма на собствена приказка по подобие на предложената.

Методическата работа за възприемане на народната приказка включва следните дейности: прочит на приказката „Катерица и вълк“; анализ на съдържанието с помощта на дадените въпроси в задача 2.; анализ на идейното внушение на приказката; уточняване на поуката; създаване на план за преразказ на народната приказка.

За целта в задача 3. обучаемите трябва да подредят в правилен ред дадените моменти от приказката.

Методическата работа за създаване в *устна форма на собствена приказка* включва следните дейности: определяне на героите в собствената приказка – може да се ползват предложенията в задача 3.; създаване на плана на собствената приказка, като се ползва изграденият вече план за преразказ на народната приказка; устно предаване на създадената нова приказка.

В *урока за изпълнение* обучаемите обмислят заглавие на своя текст, като си помагат с дадените предложения. Създават своя собствена приказка, помагайки си с дадените правила за писане на съчинение по подобие на приказка. При редактиране на текста се обръща внимание на правилната подредба на частите на текста, поуката, както и на грешките в езиковото оформяне.

Тема 11. Съчинение по опорни думи и изрази

Урокът за подготовка включва четири задачи. В първа задача обучаваните четат опорните думи и изрази, коментира се значението на непознатите думи, ако има такива. Определят се началото, изложението и края на историята. Задача 2. подпомага дейността по изграждане на собствен текст, защото въпросите могат да играят ролята на план. Обучаваните отговарят, като използват посочените опорни думи в задача 1. Чрез трета задача се определя пословицата, която съдържа поуката. Изпълнението на посочените задачи предполага безпроблемно създаване на устен текст със заглавие „Така и баба знае“ в задача 4.

Урокът за изпълнение включва работа по редактиране на част от текста (задача 5.), за да се подпомогнат обучаваните при създаване на собствената приказка. След изпълнението на задача 6. се коментира наличието на всички моменти от развитие на действието и последователността на изложението. Добавя се изискването за отчетливо отграничаване на трите части на текста.

В задача 7. е дадена комуникативно-речева ситуация, чието изпълнение цели да подготви обучаваните за монологична устна реч при изпълнение на задача 8. След като се разкаже устно за най-вкусното ястие, може да се напишат рецепти, които да се разменят. Така ще се обогати писмена култура на обучаваните и ще се упражни вид делови текст.

Тема 12. Автобиография

Темата се разгръща в последователността от два урока.

Урок за подготовка

В този урок се наблюдават особеностите на автобиографията като вид документ, задължителен при постъпване на работа. Провежда се беседа кога и къде се иска автобиография, защо работодателят трябва да има нашите данни. Първата задача е свързана с разглеждане на попълнена автобиография. Коментира се, че автобиографията трябва да бъде прегледно и грамотно написана, данните да са точни и верни, коректно попълнени. Обръща се внимание на това, че не трябва да се пропуска да се запише информацията за обратна връзка – адрес, телефон, имейл.

Урок за изпълнение

В следващата задача всеки участник трябва да попълни сам собствената си автобиография, като използва предложения му готов формуляр в работния лист. Като опора се ползва даденият образец от предходната задача.

Допълнителни задачи:

1. Помогнете на член на семейството си да си изготви автобиография.
2. Сравнете заявлението за постъпване на работа и автобиографията. По какво си приличат двата документа? Къде е разликата?

Тема 13. Писмен преразказ на приказка

Темата се разгръща в последователността от два урока:

– *Урок за подготовка*, в който се чете и анализира съдържанието на народната приказка „Гузен негонен бяга“. За целта помагат системата от въпроси към текста. За да се осигури задълбоченост в разбирането на

приказката в задача 2. е дадено значението на някои думи от текста (гузен и мегдан). Следващата задача 3. е свързана с подреждането на дадените основни моменти в последователност и устен преразказ на приказката. Обръща се внимание на преразказването на пряката реч в текста. Обсъждат се възможните начини да се изкаже речта на героя чрез реч на автора. Един от възможните варианти е даден в текста за редактиране в задача 4., който представлява преразказ на част от приказката. Тази задача дава възможност и да се коментират възможните правописни грешки при писането на преразказа.

– *Урок за изпълнение*, който е свързан с припомнянето на особеностите на преразказа – *предаване на чужд текст със свои думи*, в преразказа думите на героите се преразказват. Следващата задача е свързана с писане на преразказ на приказката „Гузен негонен бяга“ с опората на подредените основни моменти в задача 3. и редактирания преразказ на част от историята в задача 4. Обръща се внимание на точното и последователно предаване на приказката, последователността на изложението, обособяването на частите на текста и правилното предаване на пряката реч чрез непряка, правописа, правилното графично оформяне на текста.

Тема 14. Писмен преразказ на разказ

Темата се разгръща в последователността от два урока:

– *Урок за подготовка*, в който се чете и анализира съдържанието на разказа „Счупената делва“. За целта помагат системата от въпроси към текста. Следващата задача е свързана с подреждането на изречения от текста в правилния им ред с опората на текста. Упражнението е с цел да улесни устния преразказ. От особено значение е да се утвърди изискването преразказът да бъде близък до текста и да не се допускат неточности при предаване на съдържанието му.

– *Урок за изпълнение*, в който преди да пристъпят към писменото преразказване на текста, обучаемите изпълняват задача 7., която е редактиране на част от преразказа на историята. Това упражнение е с цел да се отстранят възможни грешки при писане на преразказа, както и да насочи обучаемия към глаголното време. За опора се използват и подредените изречения от задача 3. Задача 8. предлага пословици, които може да се използват за край на писмения преразказ. При проверката първо се редактират грешките, свързани със структурирането на текста и съдържателно-смысловото му оформяне. Акцентът е върху точността при предаване на съдържанието и върху последователността в стилно-езиковото оформяне.

Тема 15. Кратък преразказ

Темата за изграждане на умения за кратък преразказ се разработва в два учебни часа.

В методическата работа, провеждана в урока за подготовка, се включват два етапа: запознаване с текста и отделяне на най-важните моменти в него; подготовка за писане на кратък преразказ по текста „Приказка за дървения кош“ на Радослав Кондаков.

Първият етап обхваща дейностите по прочит на текста за запознаване със съдържанието му и повторен прочит с подчертаване на най-важните изречения, които запазват смисъла на разказаната история. Тези изречения са маркирани в текста. Обучаваните трябва да сравнят двата варианта и да направят извода, че макар и по-кратко разказана, историята е една и съща. Подходящо е на този етап да не се задават въпроси върху съдържанието, за да се осмисли цялостно прочетеното.

Вторият етап в *урока за подготовка* включва анализиране на съдържанието с насочващи въпроси от задача 2. Тъй като текстът е непознат за обучаваните, в скоби са дадени избираеми отговори. Учителят може да предложи самостоятелна работа. Задача 3. е свързана с прилагане на правописни правила при ключовите думи в текста. Задължителен момент е да бъдат посочени думите за проверка.

В *урока за изпълнение* се поставят следните акценти в методическата работа: отчетливо разграничаване на уводната, основната и заключителната част на писмения текст; писане на краткия преразказ с помощта на въпросите и опорните думи от задача 2.; редактиране на епизод от разказа. Целта е не само поправяне на правописни грешки, но и коментар върху преразказването на пряката реч; формиране на умения за обосноваване на собствено мнение: Защо се избира дадена пословица като най-подходяща към текста? (задача 5.) Задача 6. цели да формира компетентности за употреба на монологична форма на речта.

Тема 16. Писмен разказ по серия от картини

Писменият разказ по серия от картини се реализира чрез представения картинен план на историята от филма „Момчето и делфинът“. Момче намира на морския бряг делфин, оплетен в мрежата на рибари, и го спасява.

В методическата работа, провеждана в *урока за подготовка*, се включват два етапа: пресъздаване на разказа по серия от въпроси; пресъздаване на разказа по опорни думи.

Основната част на урока е свързана с анализа на картинния план. От особена значимост е учениците да се ориентират в историята като цяло и да разберат авторския замисъл. Подходящо е урокът да започне с раз-

глеждане на кадрите от филма и да се предложи вероятна история. Следва съвместна дейност, в която се отговаря на въпросите и се проследява последователността на случката. Всяка от шестте картини се разглежда отделно и се коментира, а под картината се записва най-важното със съобщително изречение. Използват се опорните думи от задача 2. Тези изречения ще бъдат основата на писмения текст или плана, по който ще се състави разказът.

След анализа на всички картини обучаваните с помощта на учителя свързват създадените части в цялостен текст и разказват устно историята.

В *урока за изпълнение* методическата работа включва насоки за обособяване на частите на текста: увод, изложение и заключение. Посочва се коя картина към коя част ще бъде включена. Коментират се правописните особености на някои думи от задача 2. Може да се разгледат синоними на някои от най-често използваните думи: делфин (морски бозайник); омотан (заплел се); момчето (детето, младежът). Добре е да се превърне пряката реч в непряка и да се коментират пунктуационните норми в получените изречения.

Тема 17. Съчинение по наблюдение

Темата за изграждане на умения за съчинение по наблюдение се разработва в два учебни часа.

В *урока за подготовка* етапите на методическа работа са: анализ на илюстрацията, съдържаща предмета на описание; беседа по система от въпроси, насочващи към признаците на наблюдавания обект; създаване на съчинение в устна форма с опора на ключови думи и изрази.

Описанието на цветето предполага по-пълно разгръщане на словотворческите способности на обучаемите, тъй като обектът се наблюдава често. Освен това посочената тема е в пряка връзка с теми от родния край (растения и опазване на природата). Наличието на кратък енциклопедичен текст е добра база за обобщаване на познанията за розата и за описанието ѝ. В задача 2. са дадени опорни думи, които подпомагат отговорите на въпросите. Подходящо е да се покаже истинско цветето, защото представата на обучаемите ще е допълнена с други признаци: аромат, красота и т.н. На този етап учителят трябва да изисква пълни отговори и да коригира допуснатите неточности. Целта е създаване на съчинението в устна форма, което ще подготви работата в *урока за изпълнение*. След написване на текста в задача 3. се коментират езиковите и стилистичните неточности. Поставя се акцент на пропуснатите признаци на описания обект, които да се допълнят и да се постигне пълнота на изложението. Правописните грешки се редактират в задача 4. и след това обучаемите могат да пренесат тези компетентности в своя текст.

Целта на задача 5. е развитие на свързана монологична реч. Подходящо е да се коментират точно и коректно мненията и на други участници в комуникативно-речевата ситуация. Тази задача може да бъде подпомогната от текста за значението на цвета на розите, който е в края на работния лист.

Тема 18. Съчинение описание

Темата за изграждане на умения за съчинение описание е продължение на темата за съчинение по наблюдение. Тя също се разработва в два учебни часа. Обучаваните работят по съставяне на научно описание на куче (немска овчарка). В началото на урока се актуализират знанията за съчинение по наблюдение от предходния час. Поставя се акцент върху факта, че при описанието също се описва външният вид, но се посочват и черти от характера, начин на живот и др.

В *урока за подготовка* етапите на методическа работа са: анализ на снимковия материал; беседа по система от въпроси, насочващи към признаците на наблюдавания обект; създаване на съчинение в устна форма с опора на ключови думи и изрази. В задача 1. обучаваните разглеждат снимката и правят кратък коментар какво знаят за немската овчарка. Въпросите в задача 2. се ограничават само до външния вид на кучето. Те могат да се допълнят: Как живее и се храни кучето? Какъв е характерът му? Как хората се грижат за него? Какви са отношенията между хората и кучетата?

Така се оформят трите части на съчинението описание:

1. Външен вид
2. Особенности на живот
3. Характер и поведение

Заедно с този план и опорните думи и изрази в края на урока се съставя устно съчинение описание на кучето.

В *урока за изпълнение* се съставя писменият текст и се редактират правописните грешки в задача 4. При проверка на съчинението се поставя акцент на пропуснатите признаци на описания обект, които се допълват, за да се постигне пълнота на изложението.

Комуникативно-речевата задача в края на урока цели да се коментират неточностите при устното общуване.

Тема 19. Писмо

Темата се овладява в два учебни часа.

В *урока за подготовка* методическата работа преминава през следните етапи:

– Затвърдяване на знанията за понятието „писмено общуване“. За целта в задача 1. се проследява историята на писмото. Обучаваните свързват вида на писмото със съответния подател. Така се получават следните двойки: пощенски гълъб – рицар; писмо в бутилка – морски капитан; мъж и жена пред компютъра. Коментира се, че когато хората са далеч един от друг, те могат да общуват писмено, чрез писмо.

– В задача 2. се разглеждат особеностите на личното писмо. Представено е писмо от чужбина до любима жена. То съдържа всички присъщи на този речев жанр признаци. Авторът на писмото е мъж, който е тръгнал на работа в чужбина. Темата е близка до обучаваните и предполага пълноценно възприемане и съставяне на адекватен отговор. Първоначално се чете писмото и се коментира съдържанието му. Впоследствие се анализира речевата ситуация: Кой пише писмото? На кого пише писмото? Защо е написано писмото? Анализират се задължителните елементи на това писмо: обръщение, адресат, дата, град.

В *урока за изпълнение* се пише отговор на писмото. За опора служат обръщението, готовата структура на писмото и въпросите: Кой? На кого? Защо? Къде? Как?

Обучаваните усвояват модел за адресиране на пощенски плик по посочения образец. Коментира се, че отляво се записват подателят и адресът му, а отдясно – името и адресът на получателя. Обръща се внимание на задължителното изписване на кода на града и на това, че името на улицата се поставя в кавички. Редът за изписване е име, улица, град, държава.

Любопитните факти в края на урока насочват обучаваните към следните *допълнителни дейности*:

1. Речева ситуация, при която пощальонът се опитва да намери адресат с разменени места на получател и подател.
2. Помогнете на децата си да напишат писмо до Дядо Коледа.

Тема 20. Отговор за допуснато нарушение

Темата се разглежда в два учебни часа.

Урокът за подготовка обхваща дейности, поставящи обучаваните в конкретни комуникативно-речеви ситуации. В задача 1. са посочени картини с различни нарушения, а целта е да се състави устен монологичен текст, като се отговори на въпросите: Кой с кого разговаря? Защо разговаря? Къде? Какво се е случило? Така се стига до извода, че допуснатите нарушения се наказват от полицията и е необходимо да се знае как да се направи обяснение. В задача 2. методическата работа включва съставяне на диалог между полицаи и нарушители, като се разглежда посочената на снимката ситуация. Подходящо е ролите да се сменят. Така всички обучавани ще бъдат и говорители, и слушатели в речев акт. Задача 3. показва, че допуснатите нарушения трябва да бъдат обяснени писмено. Разглежда се структурата на текста: трите имена, ЕГН, точен адрес. Коментира се, че посоченото обяснение съдържа кратки и ясни съобщителни изречения, които разказват какво нарушение е допуснато и защо. Обръща се внимание, че в края на изложението има готов израз: „Горното написах саморъчно и за верността му се подписвам“. Това мотивира обучаваните за овладяване на правописни норми. Сравнява се даденият отговор с друг изучен жанр – писмо. Прави се извод, че завършват с дата, град, имената на този, който дава обяснението, и на служебното лице, пред което е направено.

Урокът за изпълнение включва дейност по самостоятелно съставяне на отговор за допуснато нарушение. Добре е да се прочетат няколко обяснения и да се коментират правописните и стилистичните норми, които са нарушени.

Допълнителни задачи:

1. Да се редактират писмени обяснения на допуснати нарушения на друга група обучавани.
2. Да се създаде устен разказ за допуснато собствено нарушение и направеното обяснение.

Тема 21. Кратък преразказ

Темата за изграждане на умения за кратък преразказ се разработва в два учебни часа.

В методическата работа, провеждана в *урока за подготовка*, се включват два етапа: затвърдяване на текста, изучен в часа по литература, и отделяне на най-важните моменти в него; подготовка за писане на кратък преразказ по текста „Къщата, в която ще живееш утре“ на Кристин Дугейн.

Първият етап обхваща дейностите по прочит на текста за затвърдяване на съдържанието му и повторен прочит с подчертаване на най-важните изречения, които запазват смисъла на разказаната история. Тези изречения са маркирани в самия текст. Обучаваните трябва да сравнят двата варианта и да направят извода, че макар и по-кратко разказана, историята е една и съща. Подходящо е на този етап да не се задават въпроси върху съдържанието, за да се осмисли цялостно прочетеното.

Вторият етап в урока за подготовка се реализира чрез задача 2. и включва подреждане в логическа последователност на основните моменти и устен разказ на цялата история. Учителят може да предложи самостоятелна работа. Задача 3. е свързана с прилагане на правописни правила при ключовите думи в текста. Задължителен момент е да бъдат посочени думите за проверка. В задача 4. има речникова работа. Коментират се синонимите и се обяснява значението им, ако е необходимо.

В *урока за изпълнение* се поставят следните акценти в методическата работа:

- Отчетливо разграничаване на уводната, основната и заключителната част на писмения текст.
- Писане на краткия преразказ с помощта на правилно подредените изречения от задача 2.
- Редактиране на епизод от разказа. Целта е не само поправка на правописни грешки, но и коментар върху преразказването на пряката реч.
- Формиране на умения за обосноваване на собствено мнение: Как ще отговорите на въпроса на строителя (задача 5.).

Тема 22. Съчинение по дадено начало

Темата за изграждане на умения за съчинение по дадено начало се разработва в два учебни часа.

В *урока за подготовка* обучаваните се упражняват в устна форма да разказват истории, които са продължение на даденото начало. Предложени са уводните думи на приказката „Сливи за смет“. Поставя се комуникативно-речева задача за създаване на собствена приказка с две отправни точки: човекът намира добро момиче и жени сина си за него или втори вариант, в който хубавата девойка не е добра домакиня. Противопоставянето на щастливия с лошия край би трябвало да насочи обучаваните към верния текст. Целта е и затвърдяване на жанровите характеристики на приказката. Словесна опора са посочените в задача 1. думи и изрази. В тях се съдържат изложението и заключението на текста. В помощ са пословиците от задача 2. Добре е те да бъдат разгледани, преди да се избере най-подходящата за край на съчинението.

Урокът за изпълнение включва методически дейности по създаване на собствена приказка и редактиране на част от готов текст. При задача 5. проверката на съчиненията може да се извърши по двойки. Така се формира ортографска зоркост. Коментират се трите части на текста: увод, изложение и заключение. Редактирането на правописните грешки в задача 4. се прави с изискването да се посочат начини за проверка на подчертаните букви.

Последната задача е свързана със съставяне на кратък монологичен текст с визуална опора. Обучаваните могат да разсъждават върху една от пословиците в задача 2., а именно: Накарай мързеливия на работа, на ум да те научи. Прави се извод, че човек е особено изобретателен, когато не му се работи. Урокът може да завърши с разказване на собствена история за трудолюбие и мързел.

Тема 23. Съчинение по даден край

Методическата работа се организира с опора върху приказката „Мързеливата снаха“, която не се изучава в часовете по четене и се предполага, че обучаваните ще разгърнат своите словотворчески способности.

Темата за изграждане на умения за съчинение по даден край се разработва в два учебни часа.

В *урока за подготовка* обучаваните се ориентират в историята, ръководейки се от развързката – снаха, която наблюдава спора между свекъра и свекървата си. Идеята на възрастните хора е да накарат мързеливата си снаха да помага в домакинската работа. С помощта на учителя обучаваните описват характера на снахата, нейните постъпки и отношение към възрастните хора. Илюстрацията ги насочва към момент от приказката. Могат да се добавят и други измислени епизоди. За целта се отговаря на въпросите от задача 2. Те оформят текста, който трябва да се създаде. Необходимо е да се разграничат отделните части на текста: увод – сватбата на единствения син на бабата и дядото и радостта им. Изложение, в което се разказва за снахата, която не похващала домакинска работа, и притеснението на бабата и дядото. Обучаваните се насочват към идеята да се даде урок на мързеливата жена. Заключение, което е дадено в началото на темата се преразказва, като пряката реч се превръща в непряка. В задача 3. са посочени пословици, подходящи за край на съчинението.

В *урока за изпълнение* се създава писмен текст със заглавие „Мързеливата снаха“. Обучаваните са подпомогнати от готовото начало при задача 4. Коментарът при проверката е насочен към проследяване на последователността на епизодите, употреба на уместни думи и изрази. Редактира се част от готов текст в задача 5. Затвърдяват се основни правописни норми, коментират се думи за проверка.

Допълнителната задача в края на темата включва разсъжденията върху въпроса „Що е мързел?“. Създава се монологичен текст с няколко кратки изречения.

Тема 24. Съчинение по преживяване

Методическата работа се организира с опора върху текста за празника Гергьовден. В часовете по четене

обучаваните се запознават с традициите на Тодоровден. Предполага се, че това ще улесни дейността им при създаване на собствен текст по посочената тема.

Работи се в два учебни часа. В *урока за подготовка* има визуална и словесна опора. Посочените картини съдържат най-важните моменти от пролетния празник: преклонение пред иконата на свети Георги; агнето, трапезата; люлките на момите и т.н. Текстът се прочита и анализира от гледна точка на допълване и обогатяване на знанията на обучаваните. Тази дейност е подпомогната от въпросите на задача 3. Те могат да играят ролята на план при написване на собствените съчинения. Същинската работа по създаване на собствен текст по преживяване се извършва със задача 4. Отговаряйки на тези въпроси, обучаваните ще структурират в устна форма собственото си съчинение по преживяване. Добре е да се направи опит за създаване на цялостен устен текст преди задача 5. Текстът за редактиране, който е поместен там, допълва преживяванията на обучаваните и може да ги ориентира в последователността на действието.

В *урока за изпълнение* се пише текст със заглавие „Гергьовден“, като се планира и редактира самостоятелно от обучаваните. Коментират се частите на текста: увод, изложение и заключение. Разглежда се стилистичната точност на изреченията.

Последната задача обяснява, че преживяванията са свързани с изразяване на чувства, които могат да бъдат радост, тъга, учудване, мъка, удоволствие, болка и т.н.

Може да се постави **допълнителна задача** за изграждане на текст по преживяване по различен повод: сватба, раждане на бебе, абитуриентски бал и др.

СЪДЪРЖАТЕЛНИ И СТРУКТУРНИ ОСОБЕНОСТИ НА УЧЕБНИКА ПО МАТЕМАТИКА ЗА ВЪЗРАСТНИ

В тази част на книгата за учителя се съдържа кратка характеристика на основните структурни и съдържателни особености на учебника по математика, методически насоки за организация на учебния процес, примерно тематично разпределение на учебното съдържание и самостоятелна работа за оценка на входното ниво на обучаемите.

Основната цел на книгата е да подпомогне учителя при подготовката му за урочната дейност и затова са важни методическите насоки към нея. В нея са разработени само някои методически единици, които са подбрани от всички основни теми от учебното съдържание по математика в курса за оgramотяване.

Примерното тематично разпределение е един от възможните варианти за планиране на учебния материал. Учителят е свободен да прави свои корекции в зависимост от темпа на усвояване на учебното съдържание и равнището на знанията на обучаемите.

Съдържанието на учебника е разработено в съответствие с учебната програма по математика за обучение на възрастни в курса за оgramотяване. То е структурирано в следните раздели:

- Числата от 0 до 20. Събиране и изваждане на числата до 20;
- Числата от 21 до 100. Аритметични действия с числата до 100;
- Числата от 101 до 1000. Аритметични действия с числата до 1000;
- Числата над 1000. Аритметични действия с числата над 1000;
- Преговор.

Всеки раздел завършва със задачи за самопроверка. Те са с различна степен на трудност с избираем или със свободен отговор. В края на учебника, освен уроците за преговор, са включени страници, в които са систематизирани най-съществените аритметични и геометрични знания.

Основната структурна единица е урокът. В него чрез работа над задачи се реализират различните функции на образователния процес: познавателна, възпитателна, развиваща и интегративна.

Задачите, с които се представя учебният материал, са подбрани така, че да осигурят:

- а) актуализация на необходимите за усвояването на новото съдържание знания;
- б) осъзнато и целенасочено, а където е възможно, и самостоятелно овладяване на новото знание;
- в) затвърждаване и усъвършенстване на получените знания и умения, като значителна част от тях са свързани с ежедневието на обучаемите с цел създаване и поддържане на интерес към математическите знания;
- г) осъществяване на дидактическите връзки за приемственост и перспективност и на междупредметни връзки;
- д) развиване на умения за анализ, синтез, сравнение, абстрахиране, обобщение, т.е. развиване на мисловната дейност.

Включените в уроците подготвителни задачи са в помощ на обучаемите и съдействат за по-лесното възприемане на новите знания. Много често те имат проблемен характер и провокират активното участие на обучаемите.

Основната задача, с която се въвеждат новите знания, е ясно откrojена от останалите в урока. Това допълнително насочва вниманието и подпомага възприемането на тези знания и алгоритми.

Текстовите задачи са част от една обща система за работа с тях и всеки нов елемент, който се въвежда, е предварително обмислен и подготвен в предходните уроци.

Методическата система за изграждане на понятията за числата е разработена с помощта на двата подхода – аксиоматичен и теоретико-множествен. Задълбочаването и разширяването на знанията за числата става върху основата на вече изучените, което създава условия не само за по-лесното, но и за по-трайното им овладяване, като активно се използва аналогията.

В предложената система за обучение на възрастни всички случаи на събиране и изваждане, както и някои случаи на умножение и деление, се изучават съвместно (в два последователни урока) в съответствие с принципа на противопоставянето (за паралелно разглеждане на контрастни или сходни понятия и операции), според който освен че се пести време, се постига и по-високо качество на обучението.

МЕТОДИЧЕСКИ АКЦЕНТИ В УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ

1. ЧИСЛАТА ОТ 0 ДО 20

Цели: Да се разширят и затвърдят представите за едноцифрените числа и да се изградят умения за изписване на цифрите им. Да се запознаят с понятието десетица и да се разшири представата за числата от 11 до 20. Да се затвърдят знанията за количествената характеристика на числата от 0 до 20. Да се овладеят умения за сравняване на числата от 0 до 20, да се запознаят обучаемите със знаците за релациите „по-голямо“, „по-малко“ и „равно“.

Материали: пръчици, сметало, карти с цифрите от 0 до 9, със знаците $>$, $<$ и $=$, илюстративен материал – картини и снимки.

Методически акценти:

- Урокът може да започне с разглеждане на картини или снимки, на които има различен брой обекти. Вниманието се насочва към тях и се коментира броят на изобразените предмети. Например птичките са 2, децата – 3, пейката е 1 и т.н. Използват се картони с цифрите и с тяхна помощ се показва броят на обектите.
- Преминава се към работа над задача 1 от учебника. Чрез нея се затвърждава количествената характеристика на числата до 10 и на редицата на тези числа.
- Аналогична е ролята на задача 2 от учебника, която учениците могат да изпълнят сами. След това е подходящо да се премине към броене в прав и обратен ред до 10 и изписване на редицата на числата от 10 до 1 в допълнителната тетрадка.
- Със задача 4 и допълнително подходящо подбрани нагледни материали се въвежда понятието десетица. Тук използването на монети и банкноти е много удобно, защото са познати и употребявани в живота от обучаемите и с тяхна помощ лесно могат да добият представа за числата от 11 до 20. Може да се организират различни групови упражнения, като се използват модели на банкноти и монети.
- Изпълнението на задача 5 дава завършен вид на представата за числовата редица до 20, а със задача бобучаемите ще се запознаят и ще започнат да си служат със знаците $>$, $<$ и $=$.

5. СЪБИРАНЕ НА ЧИСЛАТА ДО 10 ($2 + 3$, $5 + 4$)

Цели: Да се запознаят с действие събиране. Да се овладее умение за събиране на числата до 10.

Материали: илюстрации, сметало, индивидуален дидактичен материал за манипулиране – пръчици, различни фигурки, кубчета, магнитни фигури за онагледяване.

Методически акценти:

- В началото на урока учителят използва ситуация, при която се налага на обединяване на две множества с еднородни предмети. Ситуацията може да се наблюдава на илюстрация или да се използва мултимедия. След това обектите от илюстрацията може да се заменят с индивидуалния дидактичен материал и да се „разиграят“ ситуации с тях – например към три кубчета да се прибави още едно. Така се осмисля операцията и се прави запис на задачата. Учениците се запознават се със знака $+$ и мястото му в задачата от събиране. Учат се да използват сметалото за онагледяване. Учителят записва задачата на дъската, а учениците – в допълнителната тетрадка. След това може да се оставят да работят самостоятелно над задача 1 от учебника.
- Работата над задача 2 може да продължи по различен начин в зависимост от уменията на обучаемите. Ако се справят добре, се оставят да работят самостоятелно над нея, като им се обяснява, че могат да си помагат със сметалото. Ако повечето ученици срещат трудност, ще се наложи първите задачи да се работят колективно и задължително онагледени – с кубчета, пръчици или сметало.
- Чрез задача 3 от учебника учениците ще се опитат сами да съставят задачи от събиране, като използват плочките на доминото.

6. ИЗВАЖДАНЕ НА ЧИСЛАТА ДО 10 (5 – 2, 9 – 4)

Цели: Да се запознаят с действие изваждане. Да се овладее умение за изваждане с числата до 10.

Материали: илюстрации, сметало, индивидуален дидактичен материал за манипулиране – пръчици, ножички, различни фигурки, кубчета, магнитни фигури за онагледяване.

Методически акценти:

- За начало може да се използва подходяща ситуация, при която от дадено количество обекти да се отстраняват определен брой. Така се илюстрира новата операция. Моделира се с индивидуален дидактичен материал. Задачата се записва от учителя на дъската, като се обяснява значението на знака – в нея. Учениците записват задачата в допълнителните тетрадки.
- Преминва се към работа над задача 1 от учебника. Обучаемите решават задачите и четат записаното.
- Аналогична е дейността в задача 2. Тук може да се даде по-голяма самостоятелност на учениците.
- Работата над задача 3 може да е придружена с повече или с по-малко онагледяване в зависимост от възприемането на учениците. След това обучаемите се насочват към самостоятелно съставяне на задачи за изваждане с помощта на нагледни опори – лентички, кубчета, пръчици и др., и осъзнаване на смисъла на изваждането – намаляване, отнемане, вземане и др.

В уроците с номера 11 – 15 се изгражда умение за събиране и изваждане на едноцифрени числа с преминаване на десетицата – особено важно умение, което е в основата на събирането и изваждането на всички естествени числа. Поради това то трябва да се доведе до автоматизъм. В структурно отношение тези уроци са изградени по един и същи начин. Тук се предлага примерен вариант за провеждане на първите два урока.

11. СЪБИРАНЕ НА ЕДНОЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ПРЕМИНАВАНЕ НА ДЕСЕТИЦАТА (9 + 2, 8 + 4, 7 + 6)

Цели: Да се запознаят обучаемите с начина за събиране на едноцифрени числа с преминаване на десетицата. Да се формира умение за решаване на текстови задачи.

Методически акценти:

- Урокът може да започне с устно смятане. То трябва да включва задачи, които са стъпки от алгоритъма за събиране с преминаване на десетицата, а именно:
  - допълване до десетицата („С кое число трябва да се допълни 9, за да се получи 10?“, „С кое число трябва да съберем 8, за да получим 10?“; „Пресметни сбора на числата 7 и 3, 6 и 4, 5 и 5.“);
  - събиране на 10 с едноцифрено число ($10 + 1$, $10 + 2$, $10 + 3$, ...).

Тези упражнения може да се изпълнят и писмено на дъската. Например:

Задача 1. Попълни таблицата.

10	9	8	7	6	5

10	1	2	3	4	5

Задача 2. Пресметни.

$$10 + \begin{cases} \nearrow 1 = \underline{\quad} \\ \rightarrow 2 = \underline{\quad} \\ \searrow 3 = \underline{\quad} \end{cases}$$

$$10 + \begin{cases} \nearrow 4 = \underline{\quad} \\ \rightarrow 5 = \underline{\quad} \\ \searrow 6 = \underline{\quad} \end{cases}$$

$$10 + \begin{cases} \nearrow 7 = \underline{\quad} \\ \rightarrow 8 = \underline{\quad} \\ \searrow 9 = \underline{\quad} \end{cases}$$

- Работата продължава с решаване на задача 1 от учебника, с която също се подготвя изясняването на новия алгоритъм. Специално внимание се отделя на първите две събираеми, чийто сбор е 10. Прави се и съответният извод.
- Със задачи 2 и 3 се въвежда новото учебно съдържание. Прилага се фронталната форма на работа, като учителят подробно обяснява, че ако второто събираемо се представи като сбор от 2 събираеми по точно определен начин (в случая $3 = 1 + 2$), по-лесно се намира сборът на числата 9 и 3.
- Останалите задачи служат за затвърждаване на новите знания.
- Задача 5 е първата текстова задача, с която се срещат обучаемите. Тя е от най-лесния вид, с математическа структура – по дадени две събираеми се търси сборът. Именно на този факт учителят трябва да обърне внимание при разбора на задачата (даден е броят на единия и на другия вид ябълки, а се търси общият брой). В резултат на това се определя и аритметичното действие, с помощта на което се решава задачата. Въвежда се и самият термин текстова задача, обяснява се какво означава да се реши задачата, как се записва решението, как се оформя отговорът.

12. ИЗВАЖДАНЕ НА ЕДНОЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ПРЕМИНАВАНЕ НА ДЕСЕТИЦАТА (11 – 2, 12 – 4, 13 – 7)

Цели: Да се запознаят обучаемите с начина на изваждане на едноцифрени числа с преминаване на десетицата. Да се формират умения за решаване на текстови задачи.

Методически акценти:

- За по-лесно усвояване на начина за изваждане е добре урокът да започне с подготвителни упражнения от вида:

$$10 - \begin{cases} \nearrow 1 = \underline{\quad} \\ \rightarrow 2 = \underline{\quad} \\ \searrow 5 = \underline{\quad} \\ \searrow 7 = \underline{\quad} \end{cases}$$

$$15 - \underline{\quad} \rightarrow 10$$

$$17 - \underline{\quad} \rightarrow 10$$

$$19 - \underline{\quad} \rightarrow 10$$

$$15 - 5 - \underline{\quad} \rightarrow 9$$

$$14 - 4 - \underline{\quad} \rightarrow 9$$

$$17 - 7 - \underline{\quad} \rightarrow 9$$

$$19 - 9 - \underline{\quad} \rightarrow 9$$

- Задачи 1 и 2 служат за въвеждане на новото учебно съдържание. И тук се използва фронталната форма на работа. Учителят подробно обяснява начина на изваждане, като насочва вниманието на учениците към разлагането на умалителя.
- Със задача 3, освен че се затвърждава новият алгоритъм, се дава и връзката между събиране и изваждане. Този вид задачи облекчават овладяването на обратните аритметични действия (в случая – изваждането).
- Задача 4 е текстова с математическа структура – по дадени умляемо и умалител се търси разликата (най-лесният вид от изваждане). Работата по нейното решаване се организира както при задача 5 от предходния урок (урок № 11).
- Последната задача може да се даде за самостоятелно решаване от учениците.

17. ЧИСЛАТА 20, 30, ..., 90, 100. СЪБИРАНЕ И ИЗВАЖДАНЕ

Цели: Да се формират понятия за числата 20, 30, ..., 90, 100. Да се изградят умения за събиране и изваждане на десетици.

Методически акценти:

- За мотивиране на новото учебно съдържание може да послужат банкноти с различна стойност (10 лв., 20 лв., 50 лв., 100 лв.). Постава се въпросът 10 монети от 1 лв. с колко банкноти от 10 лв. може да се

сменят. След това се разглежда задача 1 от учебника. Казва се, че 10 единици са равни на една десетица, а 20 единици – на 2 десетици.

- Задача 2 служи за усвояване на количествената характеристика на числата 20, 30, ..., 90, 100. Добре е тази задача да се даде на дъската, като обучаемите продължат представянето на останалите числа до 100.
- При решаване на задача 3 първо да се попълни редицата на едноцифрените числа, а след това по аналогичен начин – и редицата на двуцифрените. Учителят специално трябва да подчертае тази аналогия. Тук се дават и термините едноцифрено и двуцифрено число.
- Със задача 5 се въвежда събирането на десетици. Изясняването става въз основа на аналогията със събирането на едноцифрени числа без преминаване.
- За въвеждане на изваждането на числата 20, 30, ..., 90, 100 може да се използва аналогия с едноцифрените числа или връзка със събирането, както е дадено в задача 6.

18. ЧИСЛАТА 21, 22, ..., 99, 100. ЧЕТЕНЕ, ПИСАНЕ, БРОЕНЕ

Цели: Да се усвоят знанията за числата от 21 до 100.

Методически акценти:

- Изходната постановка е предположението, че обучаемите често срещат двуцифрените числа в ежедневието си. Тук е подходящо отново да се използват банкноти – „Колко са една банкнота от 20 лв. и една банкнота от 2 лв.?“, „Колко са една банкнота от 20 лв. и една банкнота от 5 лв.?“, „Колко са една банкнота от 50 лв., една банкнота от 5 лв. и една банкнота от 2 лв.?“ и др.
- Работата продължава със задача 1 от учебника. След нейното решаване се предлага на обучаемите по подобен начин да представят числата от 31 до 40; от 61 до 70.
- Със задача 2 се усвоява мястото на всяко двуцифрено число в редицата на естествените числа. Допълнително може да се поиска от обучаемите да броят в прав и обратен ред от произволно избрано число („Брой от 48 до 62.“; „Брой от 71 до 59.“ и т.н.).
- Задача 3 служи за овладяване на уменията за представяне на двуцифрените числа като сбор от десетици и единици – важно умение, което лежи в основата на извършването на аритметичните действия.
- Работата в тази посока може да продължи с математическа диктовка. Учителят съобщава дадено число, а обучаемите го представят като сбор от десетици и единици, и обратното – „Кое е числото, което е сбор от 3 дес. и 7 ед.; 8 дес., 46 ед. и т.н.? Запишете го“.
- С помощта на задача 4 се усвоява десетичният състав на двуцифрените числа. Много е важно тук да се включат упражнения, с които ясно да се покаже позиционното значение на цифрите в записа на числото. Например „Кое число има 5 дес. и 8 ед.?“, „Кое число има 8 дес. и 5 ед.?“ и др.

19. ЪГЪЛ. ВИДОВЕ ЪГЛИ

Цели: Да се запознаят обучаемите с геометричната фигура ъгъл и елементите ѝ. Да се запознаят с видовете ъгли. Да се затвърдят знанията за двуцифрените числа.

Методически акценти:

- За начало на урока може да послужат задачи за затвърждаване на знанията за двуцифрените числа. Например броене в прав и обратен ред от дадено число („Брой от 48 до 60.“; „Брой от 100 до 88.“ и др.), определяне съседите на дадено число, посочване на число или числа между две дадени числа („Между кои две числа са числата 27, 28, 29?“, „Кои са съседите на числото 60? А на числото 69?“).
- При разглеждане на задача 2 обучаемите се насочват към познати предмети, в които се наблюдава геометричната фигура ъгъл (стрелките на часовник, антена, къща). Така, използвайки житейския опит на обучаемите, се въвеждат геометричното понятие ъгъл и елементите му.
- Със следващата задача се дават различните видове ъгли. Първо се показва правият ъгъл и се съобщава неговото име. Показва се и правият ъгъл на чертожния триъгълник. С него се откриват прави ъгли върху учебника, тетрадките, масите и т.н. Ако е необходимо, учителят показва как точно трябва да се поставя чертожният триъгълник. След тези упражнения се разглеждат другите два ъгъла. Съобщават се и техните наименования. От обучаемите се изисква сами да установят какъв е острият (тъпият) ъгъл спрямо правия.

- Задача 4 е за класифициране на ъгли. Ако има време, може да се даде още една задача за класифициране на геометрични фигури, като освен ъгли се включат всички изучени до момента.

31. СЪБИРАНЕ НА ДВУЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ПРЕМИНАВАНЕ (38 + 23, 38 + 22, 88 + 12)

Цели: Да се запознаят учениците с алгоритъма за събиране на двуцифрени числа с преминаване. Да се затвърдят уменията за решаване на текстови задачи с едно пресмятане.

Методически акценти:

- В началото на урока може да се решат задачи от вида:

$$27 + 5; \quad 36 + 6; \quad 52 + 8; \quad 33 + 9; \quad 91 + 9.$$

С тях, освен че се затвърждава събирането на двуцифрено число с едноцифрено, се подготвя и въвеждането на новия случай.

- Задача 1 е подготвителна. С нея се показват различни начини за представяне на двуцифрени числа като сбор от десетици и единици. Добре е тя да се реши на дъската. С помощта на беседа се изяснява защо например $3 \text{ дес.} + 4 \text{ ед.} = 2 \text{ дес.} + 14 \text{ ед.}$, което всъщност е в основата на събирането с преминаване на десетицата.

- Със задача 2 се въвежда начинът за събиране на двуцифрени числа. Тъй като алгоритъмът вече е познат, може да се предложи някой от обучаемите да обясни начина на пресмятане във всяка от дадените таблици. Още тук трябва да се подчертае, че при вертикалното записване на числата се допускат по-малко грешки.

- Първите три израза от задача 3 се решават на дъската, като решаващият извършва действието на глас („Събирането започва от единиците – 3 ед. + 8 ед. е равно на 11 ед. Записваме 1 в реда на единиците и броим една десетица наум, която трябва да прибавим към десетиците.“ и т.н.). Останалите изрази се решават самостоятелно в тетрадката. Накрая се прави обоснована проверка (отново с повтаряне на алгоритъма).

- Задача 4 също е за затвърждаване. Решава се изцяло самостоятелно. Учителят може да предложи обучаемите да си направят взаимна проверка.

- Текстовите задачи са от познат вид и може да се дадат за самостоятелна работа.

32. ИЗВАЖДАНЕ НА ДВУЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ПРЕМИНАВАНЕ (61 – 23, 60 – 22, 100 – 12)

Цели: Да се усвои алгоритъмът за изваждане на двуцифрени числа с преминаване на десетицата. Да се затвърдят уменията за решаване на текстови задачи.

Методически акценти:

- За актуализиране на необходимите за изясняване на новия случай знания се използва задача 1 от учебника. И тя, както задача 1 от предходния урок, съдържа различни начини за представяне на двуцифрените числа като сбор от десетици и единици, поради което работата по нейното разглеждане може да се организира по подобен начин.
- Изясняването на алгоритъма за писмено изваждане на двуцифрени числа с преминаване става със задача 2. Основната форма на работа е фронталната.
- Задачи 3 и 4 са за затвърждаване на новия случай на изваждане. Решаването им може да се проведе по начин, аналогичен на този в предходния урок.
- Текстовите задачи са от познат вид и се решават самостоятелно от обучаемите. При необходимост се прави обоснована проверка.

37. УМНОЖЕНИЕ

Цели: Да се запознаят учениците с действие умножение, представено като събиране на равни събираеми, и с разместителното свойство на произведението.

Материали: кубчета, илюстрации с равен брой събираеми.

Методически акценти:

- В този урок учениците се запознават с действие умножение като сбор от равни събираеми. Подходящо е да се разгледат илюстрации с равен брой еднакви предмети – купички с плодове, картонени опаковки с яйца и др. Съставя се задача. Решението ѝ се записва със събиране. Обръща се внимание на събираемите – те са равни, и на броя им. След една или две такива задачи учителят обяснява, че такива задачи може да се запишат и по друг начин, като се използва действие умножение. Въвеждат се съответните знаци и термини.
- Решава се задача 1 от учебника. Прочита се записаното в правоъгълното поле.
- Учениците се оставят сами да проучат задача 2. След това учителят може да задава различни въпроси към нея – колко са равните събираеми, защо единият множител е 2, а другият – 10, и т.н.
- Самостоятелно учениците трябва да работят над задача 3. С нея се затвърждава връзката между събирането и умножението. Проверката ѝ може да се направи по различен начин.
- Над задача 4 трябва да се работи колективно. Чрез нея се въвежда разместителното свойство на произведението. Освен предложените илюстрации учителят може да осигури и други, които да онагледяват това свойство. Прочита се свойството, записано в правоъгълното поле.
- Първите два примера от задача 5 се разискват колективно, а следващата двойка задачи се оставя за самостоятелна работа на учениците. Със задача 5 ще се провери доколко е разбран смисълът на новото действие и основното му свойство. При проверката ѝ е добре да се изисква от учениците обосновка за това как и защо са избрали съответния знак.
- При достатъчно време в урока може да се включат и задачи под формата на математическа диктовка: „Единият множител е 3, другият – 2. Запишете произведението като сбор от равни събираеми по два начина и го пресметнете.“ и др.

38. УМНОЖЕНИЕ С 2

Цели: Да се усвои таблицата за умножение с 2. Да се овладеят умения за използване на таблицата при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

- Това е първата таблица за умножение, която се изгражда в учебника. Ето защо учителят трябва да подходи много внимателно, за да могат учениците да добият достатъчно ясна представа как се извършва умножението. В учебника няма достатъчно място за онагледяване на таблицата и учителят сам трябва да направи това на дъската или на екран, като използва мултимедия. Въпросът е да се появи онагледяване с двойки неща – чифтове обувки, стъпки на човек, двойка черешки и др. С помощта на онагледяването и сбора от равни събираеми постепенно се изписва и се пресмята всеки ред от таблицата. Задължително се обръща внимание на това как се променят сборовете във всеки следващ ред от таблицата, а оттам – и произведенията. Тази закономерност е много важна и още един път може да се проследи чрез задача 1 от учебника.
- Задача 2 учениците решават, като директно използват таблицата и си припомнят свойството на произведението, което са изучили в миналия урок.
- Задача 3 акцентира по друг начин върху връзката на съседните произведения в таблицата.
- Чрез останалите задачи, които е добре учениците да изпълняват самостоятелно, се цели постепенно да се запамети таблицата. За различните обучаеми това става за различен период от време, но учителят е длъжен да каже, че е препоръчително тя да се запомни, за да могат по-лесно и бързо да решават следващите задачи. За целта може да се направи опит да се възпроизведат произведенията от верижката в задача 6, да се запишат няколко пъти и т.н.

40. ДЕЛЕНИЕ

Цели: Да се запознаят учениците с действие деление, с начина на записване на действието и с термините, свързани с него – делимо, делител и частно. Да се обясни връзката между действие деление и действие умножение.

Методически акценти:

- За изясняване на новото действие учителят може да използва задача 1 от учебника, но може да предостави и други подобни илюстрации на учениците, от които да съставят аналогични задачи и да ги решат. Прочита се записаното в правоъгълното поле.
- След това може да се премине към коментирано изучаване на задача 2. Тук активно трябва да се използва новата терминология. Например „Кое е делителното във втората задача?“, „Вярно ли е, че делителят в последната задача е 3 и е равен на полученото частно?“ и т.н.
- Задача 3 трябва да се изпълнява самостоятелно от учениците. Проверката ѝ може да бъде направена по подобен на работата със задача 2 начин или както учителят прецени.
- Задача 4 е насочена към разбиране на връзката между умножение и деление. Първите примери могат да се решат колективно. При необходимост се използва онагледяване. Следващите примери се оставят за самостоятелна работа, но задължително се проверява изпълнението им. Преди работата над задача 4 или след нея учителят може да припомни или да попита учениците за връзката между другите две изучени действия – събиране и изваждане. Така учениците добиват една по-обобщена и завършена представа за изучаваните аритметични действия.
- Със задача 5 се показва приложение на новото действие при решаване на текстови задачи и се разкрива смисълът на действие деление.
- Табличките в края на урока отново акцентират между връзката на двете действия – умножение и деление.

41. ДЕЛЕНИЕ С 2

Цели: Да се въведе таблицата за деление с 2. Да се овладеят умения за използване на таблицата при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

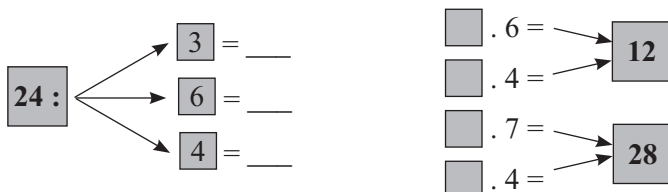
- За изграждане на таблицата за деление с 2 може да се използват задача 1 и илюстрацията към нея с разделените на части листа на дърво. Проверката може да се прави веднага с умножение.
- Връзката между таблицата за умножение и тази за деление с 2 се затвърждава със задача 2.
- Работата по овладяването на умения за деление с 2 продължава със задача 3, при която се намесва и използването на именувани числа.
- Преди решаването на текстовата задача 4 учителят може да предложи на учениците играта „Запиши числото, което се дели на 2“. При нея той бавно чете числа от 1 до 20 в разбъркан ред. Учениците записват в тетрадките само тези, които се делят на 2. След това се проверява колко на брой числа са записали и кои са те. Текстовата задача може да се остави за самостоятелна работа, като учителят оказва помощ само на тези, които се затрудняват. Ако остане време, в края на урока учениците могат да се опитат сами да съставят текстови задачи, които се решават с умножение или деление с 2. За част от тях (една или две) може да се предложи да се запишат решенията им.

53. УМНОЖЕНИЕ С 8

Цели: Да се изгради таблицата за умножение с 8 и да започне изграждането на умения да се използва при решаване на различни задачи. Да се усъвършенства умението за извършване на пресмятания за намиране на стойността на числов израз.

Методически акценти:

- Урокът е подходящо да започне с устно смятане за автоматизиране на изучените таблични случаи от умножение и деление. За целта може да се използват различни дидактични игри и занимателни похвати. Например „мълчанки“, записани на дъската като:

Учителят посочва с показалката задачата и учениците казват резултата. Така бързо могат да се преговарят голяма част от изучените случаи.

Изграждането на таблицата за умножение с 8 в голямата си част разчита на използването на размествителното свойство, а в останалите случаи – на връзката между съседните произведения в една таблица за умножение. Ето защо в подготвителната част на урока е необходимо да се акцентира и на това с решаването на задачи от вида:

– Свържи произведенията, които са равни.

Задача 1.

5 . 7,   6 . 3,   2 . 4,   3 . 6,   4 . 2,   7 . 5 и т.н.

Задача 2. Постави знак >, <, = така, че да е вярно: $6 \cdot 7 - 6$ $5 \cdot 6 + 6$ $4 \cdot 5 + 5$ $4 \cdot 5$
 $8 \cdot 3 + 3$ $9 \cdot 3 - 3$ $7 \cdot 2 - 2$ $6 \cdot 2$

● Урокът може да продължи с решаването на поредицата от три задачи в учебника. С първата от тях учениците ще изградят таблицата за умножение с 8, а със следващите – ще запаметят отделните случаи.

54. ДЕЛЕНИЕ С 8

Цели: Изграждане на таблицата за деление с 8 и овладяване на умения от учениците да си служат с нея при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

- Изграждането на таблицата за деление с 8 става с използване на връзката между действията умножение и деление. Затова в подготвителната част на урока трябва да се използват задачи, чрез които, от една страна, да се акцентира на тази връзка, а от друга – да се припомнят табличните случаи за умножение с 8. За целта може да се решат задачи от вида:

Като знаеш, че $8 \cdot 5 = 40$, запиши на колко е равно частното $40 : 5 = \dots$

В такава поредица от задачи може да се дадат и неизучени случаи от деление, защото учениците трябва да могат да намират частно, използвайки само връзката между действията.

Втората група задачи от подготвителната част трябва да е свързана с таблицата за умножение с 8 и тя може да се припомни по различен начин – с „мълчанки“, с диктовка или някаква форма на самостоятелна работа.

- Същинската част на урока е логично да продължи със задачите от учебника. Със задача 1 се изгражда таблицата за деление с 8.
- Задача 2 е за непосредствено приложение на табличните случаи и подпомага запаметяването им.
- Със задача 3 новите таблични случаи са включени в намиране на стойността на числов израз. С тях се упражнява и умението за спазване на реда на действията. При достатъчно време в края на урока учителят може да предложи текстова(и) задача(и) с включени в текста релации „пъти повече“ и „пъти по-малко“.

65. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ЧИСЛАТА ОТ 101 ДО 1000 КАТО СБОР ОТ СТОТИЦИ, ДЕСЕТИЦИ И ЕДИНИЦИ

Цели: Да се затвърдят знанията за четене и писане на трицифрени числа. Да се запознаят обучаемите с начина за представяне на трицифрените числа като сбор от стотици, десетици и единици.

Методически акценти:

- Урокът може да започне с броене на числа до 1000. Включва се броене по стотици (100, 200, 300, ...), по десетици (250, 260, 270, ...), по единици (596, 597, 598..., 601, ...). Изпълняват се упражнения за сравняване, за представяне на числа на бодливото сметало, за откриване на мястото на дадено число в редицата на естествените числа.
- Актуализират се знанията за представяне на двуцифрените числа като сбор от десетици и единици:
 $24 = \underline{\quad}$ дес. + $\underline{\quad}$ ед. $40 = \underline{\quad}$ дес. + $\underline{\quad}$ ед. 5 дес. + 7 ед. = $\underline{\quad}$.

- Новите знания се въвеждат със задача 1, която се изпълнява фронтално, открива се новото, различното от представянето на двуцифрени числа.
- Със задачи 2 и 3 се затвърждават новите знания. По преценка на учителя предложените варианти може да се увеличат. Например

$$400 = \_ \text{ стот.} + \_ \text{ дес.} + \_ \text{ ед.}$$

$$505 = \_ \text{ стот.} + \_ \text{ дес.} + \_ \text{ ед.}$$

$$660 = \_ \text{ стот.} + \_ \text{ дес.} + \_ \text{ ед.}$$

$$777 = \_ \text{ стот.} + \_ \text{ дес.} + \_ \text{ ед.}$$

82. СЪБИРАНЕ НА ТРИЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ДВЕ ПРЕМИНАВАНИЯ (456 + 167)

Цели: Да се усвои събирането на трицифрени числа с две преминавания. Да се затвърди уменията за решаване на текстови задачи.

Методически акценти:

- Това е случай на събиране, който не е аналогичен на никой от случаите, разгледани при числата до 100. Необходимо е в началото на урока да се проведе подготвителна работа. Подходяща за тази цел е задача 1 от учебника, която се решава самостоятелно от обучаемите.
- Със задача 2 се въвежда новият случай. Разглежда се таблицата и обучаем, с помощта на учителя, извършва пресмятането, като на глас припомня алгоритъма за писмено смятане. След това се посочва новото, различното от досега решаваните случаи – сборът и на единиците, и на десетиците е по-голям от 10, следователно броят и на десетиците и на стотиците се увеличава с единица.
- За затвърждаване се използват задачи 3 и 4.
- Умението за решаване на текстови задачи се затвърждава със задача 5, която е неопределена. Този вид задачи предизвикват известна трудност, поради което са дадени и двата въпроса, на които трябва да се отговори.

83. ИЗВАЖДАНЕ НА ТРИЦИФРЕНИ ЧИСЛА С ДВЕ ПРЕМИНАВАНИЯ (623 – 167)

Цели: Да се усвои изваждането с две преминавания. Да се затвърди уменията за решаване на текстови задачи.

Методически акценти:

- Провеждането на този урок може да бъде аналогично на предходния. Започва се със задача 1 от учебника, която се решава от обучаемите на дъската. Задачите от всяка двойка се сравняват, установяват се приликите и разликите и се правят съответните изводи.
- За решаване на задача 2, която е записана на дъската, се използва фронтална работа. Разглежда се таблицата. Отбелязва се, че от единиците на умаляемото не може да се извадят единиците на умалятеля. Следователно трябва да се добавят 10 единици към единиците на умаляемото. Те може да се вземат от десетиците. Учителят подробно обяснява преобразуването на десетицата, а след това – преобразуването на стотицата при изваждането на десетиците. Припомня се, че при това заемане над цифрите на десетиците и на стотиците се поставя точка. Накрая се установява, че има две преминавания. Това е новото, различното от досега изучените случаи.
- За затвърждаване служат задачи 3 и 4, като задача 3 се решава на дъската от обучаемите, които обясняват (при необходимост с помощ от учителя) как се извършва изваждането.
- Задача 5 е текстова задача, която се решава с три пресмятания. За да се облекчи процесът на решаване, са формулирани и трите въпроса към нея.

95. УМНОЖЕНИЕ С ДВЕ ПРЕМИНАВАНИЯ (64 . 3, 264 . 3)

Цели: Да се запознаят обучаемите с алгоритъма за умножение на двуцифрено и трицифрено число с едноцифрено число и да овладеят умения за използването му.

Методически акценти:

- Подготвителната част на урока трябва да включва умножение на двуцифрени и трицифрени числа с едноцифрено число от изучените случаи. След припомнянето учителят трябва да пристъпи към новия алгоритъм. Удачно е обясненията да се направят върху таблиците от задача 1 в учебника, изнесени на дъската. Работата може да се раздели на две части – първо да се демонстрира новият алгоритъм при умножение на двуцифрено с едноцифрено число. След обясненията на учителя на дъската да се запишат няколко примера (трите примера от задача 2), които учениците самостоятелно да пресметнат. След проверката им учителят да демонстрира на дъската алгоритъма за умножение на трицифрено с едноцифрено число. След неговите обяснения отново да се оставят учениците самостоятелно да работят върху останалите примери от задача 2.
- По-нататъшното овладяване на уменията на учениците да си служат с този алгоритъм може да продължи със задачи 3 и 4. Учителят внимателно трябва да следи работата и да оказва помощ на тези, които се затрудняват или допускат грешки.
- С текстовата задача 5 продължава усъвършенстването на изчислителното умение. Първата част на тази задача едва ли би затруднила учениците, но при втората учителят трябва да прецени дали е нужно да се дадат някакви допълнителни указания – според възможностите на учениците, с които се работи.
- Последната задача, предложена в урока е геометрична. Преди обучаемите да бъдат оставени да я решават, може да се разиска как да се реши, по колко начина може да стане това, кои са тези начини и евентуално да се избере начинът, по който да се реши задачата.

100. ДЕЛЕНИЕ С ЕДНОЦИФРЕНО ЧИСЛО ($48 : 3$, $483 : 3$)

Цели: Да се запознаят обучаемите с алгоритъма за деление на двуцифрено и трицифрено число с едноцифрено число от вида $48 : 3$ и $483 : 3$. Да се организира процесът по овладяване на умения за използване на алгоритъма при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

- В този урок се обяснява основният алгоритъм за деление на двуцифрено и трицифрено число с едноцифрено. От овладяването му зависят по-нататъшните успехи на учениците при работа с различните частни случаи от деление. Ето защо е много важно алгоритъмът да бъде разбран и добре осмислен. Подготвителното упражнение, което е нужно за този урок, е:
Намери най-близкото до 35 число, което се дели на а) 6; б) 4; в) 8.
- След като това упражнение е разбрано и учениците го изпълняват без грешка, може да се пристъпи към обяснението на самия алгоритъм. Целесъобразно е да се използва първият пример ($48 : 3 = ?$) от задача 1, изнесен на дъската. Учителят обяснява всяка стъпка от намирането на частното и я записва, а учениците наблюдават и евентуално отговарят на въпросите, които той задава. Обясненията на учителя могат да бъдат следните: „Делението започва от десетиците. Най-близкото и по-малко число от 4, което се дели на 3, е 3, $3 : 3 = 1$. Записваме в частното 1. Правим проверка: $1 \cdot 3 = 3$. Записва се 3 под 4. Изваждаме $4 - 3 = 1$ и записваме 1. До 1 сваляме 8 единици: $18 : 3 = 6$. Записваме в частното 6. Правим проверка: $6 \cdot 3 = 18$. Записваме 18 под 18. Изваждаме $18 - 18 = 0$. Делението е приключило – частното е 16“.
- След обяснението на учителя учениците се опитват да повторят алгоритъма върху примерите от задача 2, където делимото е трицифрено число. За да се справят по-лесно и да не допускат грешки, ще им помагат схемите, с които ще пресметнат частните. Процедурата с обясненията на учителя би трябвало да се повтори върху втория пример от задача 1 ($483 : 3 = ?$), след което учениците да се оставят да работят самостоятелно върху останалите примери от задача 2.

106. ДЕЛЕНИЕ С ЕДНОЦИФРЕНО ЧИСЛО ($324 : 3$)

Цели: Да се запознаят обучаемите с частен случай от деление с едноцифрено число, при което в средата на частното се получава 0. Да се овладеят умения за деление от този вид.

Методически акценти:

- Разработката на урока може да се направи по подобие на урок № 100. Важното при обясненията на този частен случай е учениците да разберат, че при делението е наложително да се използва фактът, че число-

то 0 се дели на всяко число, различно от нула. Тук отново са предложени схеми към отделните примери, които да улесняват усвояването на алгоритъма. Работата може да продължи със следните задачи:

Задача 1. Огради вярното решение.

$$612 : 6 = \begin{cases} \nearrow 12 \\ \searrow 102 \end{cases}$$

$$824 : 4 = \begin{cases} \nearrow 208 \\ \searrow 28 \end{cases}$$

$$225 : 9 = \begin{cases} \nearrow 205 \\ \searrow 25 \end{cases}$$

Задача 2. Пресметни.

$$495 : 5 - 99 =$$

$$391 + 327 : 3 =$$

$$(212 : 2) : 2 =$$

- След като учителят се увери, че учениците достатъчно добре се справят с новия случай от деление, може да се работи и върху текстовата задача. Според нивото на придобитите умения за работа с такива задачи учителят преценява дали са нужни някакви указания към задачата и какви да бъдат те.

107. ДЕЛЕНИЕ С ЕДНОЦИФРЕНО ЧИСЛО

Цели: Да се усъвършенстват уменията за деление с едноцифрено число.

Методически акценти:

- В урока учениците ще работят за усъвършенстване на изчислителните си умения. Ето защо се предполага, че той може да се построи от поредица самостоятелни работи, които те да изпълняват и след това по различен начин да бъдат проверени, дискутирани грешките и отстранени. Може да се започне със задача 1. След като пресметнат частните, учениците може да се приканят да направят самостоятелна проверка с умножение. Следва разговор за това как предлагат да се разделят задачите на групи и съответните обяснения.
- Аналогично може да се работи и със задача 2. След самостоятелната работа следва разискване на отговора на въпроса защо резултатите са различни. Допълнителни задачи, които могат да се работят в този урок, са например:

Задача 1. Пресметни.

$$784 : 8 + 144 : 8 =$$

$$1000 - 4 \cdot 195 =$$

$$368 : 4 + 252 : 4 =$$

$$816 : 3 + 728 =$$

$$525 : 5 - 618 : 6 =$$

$$33 + 49 \cdot 8 =$$

Задача 2. Трябва да се изработи правоъгълна рамка с размери 29 см и 43 см. Ще стигне ли за направата ѝ дървена летва с дължина 1 м и ширина 50 см?

Задача 3. Довърши изреченията: Високосната година има _____ дни.
Мими работи по 8 _____ на ден.
Иван отива на училище за 15 _____.
Две минути са равни на _____ секунди.

При достатъчно време подусловията към последната задача може да се увеличат и да се включат и припомнят и други мерни единици – не само тези за време. За да не се бавят много учениците с писане, последната задача може да се проведе и устно. Учителят чете изречението, а те го допълват.

114. ЧИСЛАТА 1001, 1002, ..., 999 999, 1 000 000

Цели: Да се затвърдят знанията за числата 1000, 2000, ..., 999 000, 1 000 000. Да се усвоят знанията за числата 1001, 1002, ..., 999 999, 1 000 000.

Методически акценти:

- За затвърждаване на знанията за числата 1000, 2000, ..., 999 000, 1 000 000 се използват упражнения за броене, за представяне на числа на бодливото сметало и прочитане на вече представени, за сравняване и др.

- За преминаване към новото учебно съдържание се използва задача 1 от учебника. Разглеждат се илюстрациите с автомобилите и техните цени. Така се стига до непознатото число. Обявява се темата на новия урок, след което вниманието се насочва към първата таблица в задача 2: първото число е познато, разглежда се следващото. То се различава с единица. Прочита се неговото име и се сравнява с името на предходното число. Прави се съответният извод, че наименованието на числото се образува от хилядите и съответното едноцифрено, двуцифрено или трицифрено число, от което е съставено. От обучаемите се иска да кажат и да запишат числата от 148 003 до 148 010, след което те се прочитат и представят на бодливото сметало. Така се открива аналогията с трицифрените числа. Отново се припомня, че наименованията се образува както при трицифрените числа – само се добавя думата „хиляди“ след цифрата на хилядите.
- По подобен начин се организира работата и при разглеждането на другата таблица (449 998, 449 999, ...).
- Задачи 3 и 4 служат за затвърждаване на записа и наименованията на многоцифрените числа, а също така и на процеса на броене.
- Със задача 5 се затвърждава мястото на многоцифрените числа в редицата на естествените числа. За това са подходящи и упражнения от вида: „Запиши съседните числа на числото 550 009; 699 909; 709 999.“; „Между кои две числа се намира числото 200 000; 250 009; 250 099?“.
- Позиционният принцип на десетичната бройна система се затвърждава със задачи 6 и 7.

115. КЛАС НА ЕДИНИЦИТЕ. КЛАС НА ХИЛЯДИТЕ

Цели: Да се усвоят понятията клас на единиците и клас на хилядите. Да се затвърдят знанията за числата над 1000.

Методически акценти:

- Урокът може да започне с устни упражнения с цел затвърждаване на вече усвоени знания и умения и актуализиране на онези, които са необходими за въвеждането на новия учебен материал. Например „Може ли с една или с две различни цифри да се запише петцифрено число? А шестцифрено? Дайте пример.“; „Кое е числото, което има 4 хил., 5 стот., 0 десетици и 3 ед.?“; „Колко десетохиляди има числото 78 421?“ и др. Добре е да се обсъдят варианти (234 000, 223 340, 224 403, ...), в това число и възможността 0 да бъде в началото на числото.
- Задача 1 от учебника има комплексен характер. С нея се затвърждават знанията за записа, наименованията и мястото на многоцифрените числа. Решава се самостоятелно от обучаемите.
- Със задача 2 се въвеждат новите знания. Искане се да се открие кое е новото, различното от досега използваните таблици. Така се достига до новите понятия клас на хилядите и клас на единиците. Учителят обяснява, че единиците, десетиците и стотиците образуват класа на единиците, а хилядите, десетохилядите и стохилядите – класа на хилядите, както и че по-големите числа имат и клас на милионите. Пояснява се, че всеки клас се образува от три реда единици. След това се разглеждат обясненията в малкия правоъгълник.
- Затвърждаването на новите знания започва с решаване на задача 3, която е добре да бъде записана на дъската. В нейното изпълнение трябва активно да участват обучаемите.
- Задача 4 се решава самостоятелно. Прави се обоснована проверка.
- Задача 5 има нестандартна форма и затова се решава с помощта на учителя.

122. СЪБИРАНЕ С ПРЕМИНАВАНЕ В КЛАСА НА ХИЛЯДИТЕ (374 000 + 464 000)

Цели: Да се усвои събирането на многоцифрени числа с преминаване. Да се изградят умения за прилагане на събирането на многоцифрени числа при решаването на текстови задачи.

Методически акценти:

- За начало на урока може да се използват задачи, с които се затвърждават вече изучени случаи. Например:

$$\begin{array}{r}
 8427 \\
 - 1208 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 15\ 071 \\
 - 4005 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 32\ 456 \\
 + 12\ 209 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 20\ 045 \\
 + 347 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 38\ 476 \\
 - 149 \\
 \hline
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 57\ 368 \\
 + 15 \\
 \hline
 \end{array}$$

- С решаването на двойките примери от задача 1 в учебника събирането с преминаване в класа на хилядите се свежда до събиране на трицифрени числа с преминаване, т.е. и тук основният подход е аналогията. За да се открие по-добре тя, е необходимо задачите да се запишат на дъската, да се сравнят помежду си, да се открият приликите и разликите и да се направи съответният извод.
- За затвърждаване на новия случай се решава задача 2. Ако е необходимо, числата се записват вертикално в тетрадка и тогава се извършва пресмятането.
- Задача 3 е текстова от познат вид и затова може да се даде за самостоятелна работа.

123. ИЗВАЖДАНЕ С ПРЕМИНАВАНЕ В КЛАСА НА ХИЛЯДИТЕ (763 000 – 492 000)

Цели: Да се усвои изваждането на многоцифрените числа с преминаване в класа на хилядите. Да се затвърдят знанията за видовете ъгли.

Методически акценти:

- Урокът може да се проведе по начин, подобен на предходния урок – първо да се решат самостоятелно от обучаемите задачи, с които се затвърждават вече изучени случаи.
- Работата продължава с разглеждане на задача 1 от учебника. И тук основният подход, който се използва за изясняване на новия случай от изваждане с преминаване (в класа на хилядите), е аналогията.
- Задача 2 е за затвърждаване. Обучаемите решават самостоятелно изразите и откриват техните отговори сред дадените числа. При проверка, ако е необходимо, отново се повтаря алгоритъмът за писмено изваждане.
- Задача 3 е с геометрично съдържание. Проверката на нейното решение трябва да се направи фронтално на дъската.

138. УМНОЖЕНИЕ НА МНОГОЦИФРЕНО ЧИСЛО С ЕДНОЦИФРЕНО С ЕДНО ПРЕМИНАВАНЕ (2723 · 3)

Цели: Да се усвои алгоритъмът за умножение на многоцифрени числа с едноцифрено число с едно преминаване.

Методически акценти:

- Подготовката за усвояване на новите знания се извършва с решаването на задача 1 от учебника, която съдържа умножение на трицифрени числа с едноцифрено число с преминаване. Изпълнява се самостоятелно от обучаемите.
- Усвояване на писменото умножение на многоцифрено число с едноцифрено число с преминаване става със задача 2. Обучаем с помощта на учителя обяснява как е извършено пресмятането. Сравнява се с предходните задачи и се прави съответният извод (многоцифрени числа се умножават с едноцифрено, така както трицифрените числа).
- Със задача 3 се затвърждават новите знания. Първите два израза се решават на дъската, а останалите – самостоятелно в тетрадката. При необходимост умножението се извършва на глас.
- Текстовата задача се дава за самостоятелна работа.

142. ДЕЛЕНИЕ НА МНОГОЦИФРЕНО ЧИСЛО С ЕДНОЦИФРЕНО (5328 : 4)

Цели: Да се усвои начинът за деление на многоцифрено число с едноцифрено.

Методически акценти:

- Урокът започва с решаване на задача 1 от учебника, с която се припомня делението на трицифрено число с едноцифрено.
- Задача 2 служи за въвеждане на новите знания. И тук, както при останалите аритметични действия, основният подход е аналогията. Сравняват се двата примера и се прави извод, че едното делимо се различава с броя на цифрите и с цифрата на единиците. С помощта на учителя вниманието се насочва

към факта, че броят на хилядите е по-голям от делителя и се налага хилядите да се превърнат в стотици. При решаването на новия случай е необходимо учениците да знаят и да могат да обясняват какво делят и какво ще се получи в частното (като се разделят 5 хиляди на 4, ще се получи 1 хиляда, а в делимото ще е останала 1 хиляда). Отново се припомня важността на проверката с умножение за контролиране на недостатъците. Учениците обобщават, че многоцифрени числа се делят с едноцифрено число така, както се дели трицифрено с едноцифрено число.

- Новите знания се осмислят и затвърждават чрез решаване на задача 3, от която два израза се изпълняват на дъската, а останалите – в тетрадката. Ако е необходимо, се прави обоснована проверка, т.е. целият процес на пресмятане се извършва на глас.

148. ЛИЦЕ НА ПРАВОЪГЪЛНИК

Цели: Да се запознаят обучаемите с понятията лице на правоъгълник и квадратен сантиметър.

Методически акценти:

- Подготовката за изясняване на новите знания става с решаването на задача 1, която съдържа две подусловия: в квадратна мрежа със страни на квадратите 1 см да се начертае правоъгълник с определени размери и да се преброят квадратите, от които е образуван. При изпълнение на първото подусловие учителят може да постави допълнителен въпрос: „Може ли да се определят дължините на правоъгълника без измерване с чертожната линейка?“. Отговорът е „да“, защото квадратите на мрежата са с размери 1 см. Съобщава се, че такъв квадрат се нарича квадратен сантиметър. След изпълнението на второто подусловие учителят казва, че числото, което показва от колко квадратни сантиметра се състои даден правоъгълник, се нарича лице на правоъгълника, следователно лицето на начертания правоъгълник е 10 кв. см. Задължително се акцентира, че лицето е число.
- След решаване на задача 1 се прочита написаното в големия правоъгълник.
- За затвърждаване на новите знания се решава задача 2.
- Допълнително може да се дадат задачи за начертаване в квадратна мрежа на правоъгълници с размери 2 см и 4 см; 3 см и 6 см и с броене на квадратчетата да се определи лицето им.

149. НАМИРАНЕ НА ЛИЦЕ НА ПРАВОЪГЪЛНИК

Цели: Да се усвои начинът за намиране на лице на правоъгълник.

Методически акценти:

- За актуализиране на знанията за лице на правоъгълник учителят изисква от обучаемите да начертаят правоъгълник със страни 2 см и 4 см върху квадратна мрежа със страни на квадратите 1 см. Лицето се определя чрез броене на квадратчетата, учителят изисква да се умножат дължините на страните ($2 \text{ см} \cdot 4 \text{ см} = 8 \text{ кв. см}$). Установява се, че лицето на правоъгълника освен чрез броене може да се намери и като се умножат дължините на две съседни страни.
- Новите знания се дават със задача 2. Отчитат се размерите на правоъгълника и се намира неговото лице. Обсъжда се и текстът, записан в големия правоъгълник.
- Задача 3 служи за затвърждаване на новите знания.
- При необходимост се решават още задачи за намиране на лице на правоъгълник по дадени размери.

156. УМНОЖЕНИЕ С ДВУЦИФРЕНО ЧИСЛО

Цели: Да се запознаят учениците с алгоритъма за умножение с двуцифрено число. Да се овладеят умения за използването му при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

- Урокът може да започне с припомняне на умножението с кръгли десетици, след което да продължи със задача 1 от учебника. Чрез нея ще се поднесе обяснението как се извършва умножение с двуцифрено число и как се записва накратко. Подходящо е работата над тази задача да се изнесе на дъската. Обясненията на учителя към краткото записване на задачата може да бъдат следните: „Първо се умножава

124 с 2. Полученото произведение 248 се записва под чертата. Умножава се 124 с 10. Полученото произведение 1240 се записва под първото. Понеже 124 показва десетици, се записва под десетиците на първото произведение. Двете произведения се събират.“

- Непосредственото затвърждаване на алгоритъма за умножение с двуцифрено число става със задача 2. След проверката ѝ учителят може да даде на учениците някои допълнителни задачи:

Задача 1. Пресметни произведенията.

$$782 \cdot 16 = \quad 395 \cdot 21 = \quad 29 \cdot 175 = \quad 34\,952 \cdot 63 =$$

Задача 2. Постави знак $>$, $<$, $=$ така, че да е вярно.

$$10 \cdot (899 \cdot 3) \quad \square \quad 899 \cdot 10 \quad 29 \cdot 384 + 384 \quad \square \quad 30 \cdot 384$$

$$255 \cdot 30 + 255 \quad \square \quad 255 \cdot 30 \quad 2493 \cdot 62 - 2 \cdot 2493 \quad \square \quad 2493 \cdot 60$$

$$469 \cdot 56 \quad \square \quad 469 \cdot 65 \quad 0 \cdot 12\,483 \quad \square \quad 12\,483 \cdot 10$$

Задача 3. Намери лицето на правоъгълник с дължини на страните 36 м и 27 м и лицето на квадрат със страна 31 м.

164. ДЕЛЕНИЕ С ДВУЦИФРЕНО ЧИСЛО

Цели: Да се запознаят учениците с алгоритъма за деление с двуцифрено число. Да се овладеят умения за използването му при решаване на различни задачи.

Методически акценти:

- Подготвителните упражнения в този урок, които са нужни за по-лесното усвояване на новия алгоритъм, са свързани с припомнянето на алгоритъма за деление на многоцифрено число с едноцифрено, делението с кръгли десетици и задача като задача 1. Работата над тези задачи не бива да отнема повече от 12 – 15 минути, за да остане достатъчно време за работата над новия алгоритъм. Първото запознаване с него трябва да стане, като се изнесе един от примерите от задача 2 ($1736 : 14 = ?$) на дъската. Обясненията на учителя може да са следните: „17 не се дели на 14. Търсим най-близкото до 17 и по-малко от него число, което се дели на 14. Това е 14. Записваме в частното 1. Проверка: $14 \cdot 1 = 14$. Изваждаме $17 - 14 = 3$. До 3 се сваля 3. Най-близкото до 33 и по-малко от него число, което се дели на 14, е 28. Записваме 28, а в частното – 2. Правим проверка и т.н.“
- След обясненията учениците правят опит да работят самостоятелно над следващите примери. Тук в помощ отново ще им бъдат предварително направените схеми към примерите. Те ще ги предпазят от допускането на грешки. Ако учителят прецени, че е необходимо, някои от примерите може да се решат коментирани на дъската.

Допълнителни задачи, които може да се решат в урока:

Задача 1. Пресметни.

$$3 + (8 \cdot 24) : 12 = \quad 1311 + 7590 : 11 = \quad (75\,780 : 12) \cdot 3 =$$

$$(804\,000 : 25) : 10 = \quad 153 + 697\,051 : 17 = \quad (8\,400\,560 : 14) : 1 =$$

Задача 2. Производствено предприятие разделило поравно в края на годината като премии 33 408 лв. между 96 свои служители. По колко лева е получил всеки служител?

Задача 3. Лицето на правоъгълник е 24 700 кв. см. Намери обиколката на правоъгълника, ако едната му страна е 19 см.

ПРИМЕРНО ГОДИШНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО МАТЕМАТИКА

Месец	Тема	Месец	Тема
Първи	<p>Числата от 0 до 20. Събиране и изваждане на числата до 20</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Числата от 0 до 20 2. Квадрат, кръг, триъгълник, правоъгълник 3. Отсечка. Сантиметър. 4. Килограм 5. $2 + 3, 5 + 4$ 6. $5 - 2, 9 - 4$ 7. $10 + 5, 12 + 2$ 8. $15 - 5, 14 - 2$ 9. $15 + 5, 14 + 6$ 10. $20 - 5, 20 - 14$ 11. $9 + 2, 8 + 4, 7 + 6$ 12. $11 - 2, 12 - 4, 13 - 7$ 13. $8 + 6, 14 - 6$ 14. $8 + 7, 15 - 7$ 15. $9 + 7, 16 - 7, 9 + 8, 17 - 8, 9 + 9, 18 - 9$ 16. Самопроверка № 1 <p>Числата от 21 до 100. Аритметични действия с числата до 100</p> <ol style="list-style-type: none"> 17. Числата 20, 30, ..., 90, 100 18. Числата 21, 22, ..., 99, 100 19. Ъгъл. Видове ъгли 20. Видове триъгълници според ъглите 21. Метър 22. $20 + 5, 25 - 5$ 23. $23 + 5, 28 - 5$ 24. $23 + 15, 38 - 15$ 25. Съдружително свойство на събирането. Скоби 26. Видове триъгълници според страните 27. $17 + 4, 26 + 4, 96 + 4$ 28. $21 - 4, 30 - 4, 100 - 4$ 29. Събиране и изваждане 30. Събиране и изваждане 31. $38 + 23, 38 + 22, 88 + 12$ 32. $61 - 23, 60 - 22, 100 - 12$ 33. Събиране и изваждане 34. Събиране и изваждане 35. Събиране и изваждане 36. Събиране и изваждане 	Втори	<ol style="list-style-type: none"> 37. Умножение 38. Умножение с 2 39. Умножение с 3 40. Деление 41. Деление с 2 42. Деление с 3 43. Умножение и деление. Ред на действие 44. Умножение и деление 45. Умножение с 4 46. Деление с 4 47. Умножение с 5 48. Деление с 5 49. Умножение с 6 50. Деление с 6 51. Умножение със 7 52. Деление със 7 53. Умножение с 8 54. Деление с 8 55. Умножение с 9 56. Деление с 9 57. Умножение с 10 58. Деление с 10 59. Умножение с 1 и 0. Деление с 1. Деление на 0 с число, различно от 0 60. Умножение и деление с 0 и 1 61. Умножение и деление 62. Умножение и деление 63. Самопроверка № 2 <p>Числата от 101 до 1000. Аритметични действия с числата до 1000</p> <ol style="list-style-type: none"> 64. Числата от 101 до 1000 65. Числата от 101 до 1000 като сбор от стотици, десетици и единици 66. $300 + 200, 300 + 20, 300 + 2$ 67. $500 - 200, 320 - 20, 302 - 2$ 68. Грам. Тон 69. $220 + 30, 450 + 200$ 70. $250 - 30, 650 - 200$ 71. Километър. Милиметър 72. $134 + 423$ 73. $557 - 423$

Месец	Тема	Месец	Тема
Трети	<p>74. $343 + 228$ 75. $571 - 228$ 76. Събиране и изваждане 77. Събиране и изваждане 78. $355 + 164$ 79. $519 - 355$ 80. Събиране и изваждане 81. Минута. Денонощие 82. $456 + 167$ 83. $623 - 167$ 84. Събиране и изваждане 85. Събиране и изваждане 86. Събиране и изваждане 87. Събиране и изваждане 88. $4 \cdot 40, 2 \cdot 200$ 89. $160 : 4, 400 : 2$ 90. $23 \cdot 3, 123 \cdot 3$ 91. $26 \cdot 2, 126 \cdot 2$ 92. $63 \cdot 2, 163 \cdot 2$ 93. Умножение с едно преминаване 94. Умножение с едно преминаване 95. $64 \cdot 3, 264 \cdot 3$ 96. Умножение с две преминавания 97. Умножение с две преминавания 98. $26 : 2, 264 : 2$ 99. Деление без преминаване 100. $48 : 3, 483 : 3$ 101. Деление 102. Градус 103. $625 : 5$ 104. Половинка, третинка, четвъртинка, десетинка 105. $368 : 8$ 106. $324 : 3$ 107. Деление 108. Деление 109. Деление</p>	Четвърти	<p>110. Деление 111. Умножение и деление 112. Самопроверка № 3</p> <p>Числата над 1000. Аритметични действия с числата над 1000 113. Числата 1000, 2000, ... 114. Числата над 1000 115. Клас на единиците. Клас на хилядите 116. Редица на естествените числа 117. Окръжност. Кръг 118. Събиране без преминаване 119. Изваждане без преминаване 120. $2247 + 3138$ 121. $5385 - 3138$ 122. $374\ 000 + 464\ 000$ 123. $763\ 000 - 492\ 000$ 124. Събиране и изваждане 125. Събиране и изваждане 126. $26\ 843 + 2715$ 127. $29\ 081 - 10\ 340$ 128. Събиране и изваждане 129. Събиране и изваждане 130. $476\ 357 + 17\ 281$ 131. $54\ 976 - 28\ 057$ 132. Събиране и изваждане 133. Събиране и изваждане 134. Секунда 135. Век 136. $2000 \cdot 3, 2300 \cdot 3, 2312 \cdot 3$ 137. $4000 : 2, 6420 : 2, 8642 : 2$ 138. $2723 \cdot 3$ 139. $2893 \cdot 2$ 140. Умножение 141. Умножение 142. $5328 : 4$ 143. Деление 144. $1687 : 7$ 145. Деление</p>

Месец	Тема	Месец	Тема
Пети	146. $4248 : 4$ 147. Деление 148. Лице на правоъгълник 149. Намиране на лице на правоъгълник 150. Мерни единици за лице на правоъгълник 151. Мерни единици за лице на правоъгълник 152. Умножение и деление 153. Умножение и деление 154. Умножение с 20, 30, ..., 90 155. Умножение с 20, 30, ..., 90 156. Умножение 157. Умножение 158. Умножение 159. Умножение 160. Умножение 161. Умножение		162. Деление с 20, 30, ..., 90 163. Деление с 20, 30, ..., 90 164. Деление с двуцифрено число 165. Деление 166. Деление 167. Деление 168. $5264 : 56$ 169. Деление 170. Деление 171. $3605 : 35$ 172. Деление 173. Умножение и деление 174. Умножение и деление 175. Самопроверка № 4 176. Естествени числа – преговор 177. Събиране и изваждане – преговор 178. Умножение и деление – преговор 179. Геометрични фигури – преговор 180. Мерни единици – преговор

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА ЗА ПРОВЕРКА НА ВХОДНОТО РАВНИЩЕ

Задача	Критерий	Показател
Задача 1.	Събира и изважда числата до 20.	За всеки вярно пресметнат сбор или разлика –1 т. За нерешена задача или за невярно пресметнат сбор или разлика – 0 т. Макс. бр. точки – 12 т.
Задача 2.	Събира и изважда числата до 100.	За всеки вярно пресметнат сбор или разлика –1 т. За нерешена задача или за невярно пресметнат сбор или разлика – 0 т. Макс. бр. точки – 8 т.
Задача 3.	Различава едноцифрени и двуцифрени числа. Разпознава четните числа.	За всеки верен отговор – 1 т. За непосочен или невярно посочен отговор – 0 т Макс. бр. точки – $3 + 4 + 5 = 12$ т.
Задача 4.	Знае таблицата за умножение и деление.	За всяко вярно пресметнато произведение или частно –1 т. За нерешена задача или за невярно пресметнато произведение или частно – 0 т. Макс. бр. точки – $4 \cdot 4 = 16$ т.
Задача 5.	Пресмята стойността на числов израз.	За всеки вярно пресметнат израз – 3 т. За невярно пресметнат израз или за непресметнат израз – 0 т. Макс. бр. точки – $4 \cdot 3 = 12$ т.
Максимален брой точки от самостоятелната работа – 60 т.		

Оценката от самостоятелната работа се пресмята по формулата:

$$\text{Оценка} = 2 + 4 \cdot (K : 60)$$

където K е броят точки събран от изпълнението на самостоятелната работа от курсиста.

САМОСТОЯТЕЛНА РАБОТА ЗА ПРОВЕРКА НА ВХОДНОТО РАВНИЩЕ НА ОБУЧАЕМИТЕ

Задача 1. Посочи верния отговор.

$3 + 6 = ?$	$4 + 5 = ?$	$5 + 2 = ?$	$0 + 4 = ?$	$1 + 7 = ?$	$? = 6 + 2$	$? = 1 + 9$
☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 0	☐ 7	☐ 6	☐ 8
☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 4	☐ 8	☐ 7	☐ 9
☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 5	☐ 9	☐ 8	☐ 10
$6 - 5 = ?$	$10 - 3 = ?$	$19 - 5 = ?$	$13 - 4 = ?$	$11 - 7 = ?$	$? = 16 - 2$	$? = 11 - 9$
☐ 2	☐ 5	☐ 13	☐ 7	☐ 3	☐ 14	☐ 1
☐ 1	☐ 6	☐ 14	☐ 8	☐ 4	☐ 15	☐ 2
☐ 0	☐ 7	☐ 15	☐ 9	☐ 5	☐ 16	☐ 20

Задача 2. Пресметни.

$\begin{array}{r} 26 \\ + 31 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 48 \\ - 26 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 93 \\ + 5 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 55 \\ + 32 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 79 \\ - 67 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 19 \\ - 14 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 82 \\ + 12 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 100 \\ - 69 \\ \hline \end{array}$
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

Задача 3. Огради:

- едноцифрените числа;   17, 3, 49, 56, 100, 4, 12, 8
- двуцифрените числа;   17, 3, 49, 56, 100, 4, 12, 8
- четните числа.   17, 3, 49, 56, 100, 4, 12, 8

Задача 4. Попълни.

4	
7	
6	
9	

5	
9	
2	
3	

4	
12	
18	
8	

40	
15	
35	
25	

Задача 5. Пресметни.

$35 + 2 \cdot 6 =$ _____	$27 : 3 - 8 =$ _____
$47 - 25 : 5 =$ _____	$63 : 7 + 14 =$ _____

Отговори
 1. 9; 9; 7; 4; 8; 8; 10; 1; 7; 14; 9; 4; 14; 2
 2. 57; 18; 98; 87; 12; 5; 94; 31
 3. 3; 4; 8; 17; 49; 56; 12; 56; 100; 4; 12; 8
 4. 12; 21; 18; 27; 30; 54; 12; 18; 2; 6; 9; 4; 8; 3; 7; 5
 5. 47; 142; 23

ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО

I. ПРИМЕРНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНИЯ МАТЕРИАЛ

Поредност на методичната единица	Заглавия на темите в учебния модул
1	Тест – входно ниво. Общо въведение в проблематиката на учебния предмет
Тема 1. ПРИРОДАТА НА БЪЛГАРИЯ	
2	Пред картата на България
3	Повърхнина на България. Природни области
4	Природни и културни забележителности на България
5	Защитени територии в България
Тема 2. ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДНАТА СРЕДА	
6	Почвата в България
7	Планините – зеленото богатство на България
8	Водни басейни на България
9	Трудът на хората и грижи за опазване на природната среда
10	Обобщителен урок: Човекът и природната среда Междинно оценяване и самооценяване
Тема 3. ЧОВЕКЪТ И СОЦИАЛНАТА СРЕДА	
11	Семейството и родът в живота на човека
12	Приятелство и толерантност
13	Социални и културни институции
14	Култура на потребителското поведение
Тема 4. ГРАЖДАНИТЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	
15	Държавни символи и институции
16	Права и задължения на гражданите в Република България
17	Междуетническо разбирателство
18	Национални и религиозни празници и обичаи
Тема 5. БЪЛГАРИЯ – ЧАСТ ОТ ЕВРОПА	
19	Местоположение на България на Балканския полуостров и в Европа
20	Столицата на България
21	България – част от Европейския съюз
22	Национална култура и постижения – поводи за гордост
23	Обобщителен урок: Човекът и социалната среда Междинно оценяване и самооценяване
Тема 6. БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ДРЕВНОСТТА	
24	Древна Тракия и траките
25	Наследство на гърци и римляни в днешна България

Тема 7. БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ	
26	Древните българи
27	Създаване и развитие на езическа България
28	Християнска България
29	„Златен век“ на старобългарската книжнина
30	Второто Българско царство
31	Българите в Османската империя
Тема 8. БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ	
32	Възраждането – епоха на модернизация
33	Духовно и културно възраждане
34	Българската освободителна революция
35	Освобождението на България
Тема 9. БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И ОБЩЕСТВО ПРЕЗ XIX – XX ВЕК	
36	Княжество България
37	Царство България
38	Комунистическият режим
39	Република България по пътя на демокрацията
40	Обобщителен урок: Миналото на България Междинно оценяване и самооценяване
41	Преговор на учебното съдържание
42	Заклучителен тест – изходно ниво

II. ОБУЧЕНИЕТО ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО. ПРЕДМЕТНО-ОБЕКТНА СЪЩНОСТ

Учебният предмет човекът и обществото очертава територията на интегративна дисциплинна област, ориентирана преди всичко към:

- актуализиране, прецизиране и обогатяване на житейския опит на обучаваните;
- изграждане на основни представи, понятия, умения и компетентности, свързани с историческото минало, природното и социалното обкръжение и проследяване на влиянието им върху цялостния живот на човека;
- запознаване с модели на приемливо човешко поведение;
- насочване към пълноценна социална адаптация и реализация;
- изграждане на екологична култура и поведение;
- формиране на базисните елементи на гражданското поведение.

III. ФИЛОСОФИЯ НА ОРГАНИЗИРАНЕ И ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО

Обликът и съдържанието на учебно-възпитателната работа като комплекс от разнообразни дейности, обвързани с определени равнища на прогнозируема компетентност, се определя от учебната програма и заложените в нея цели на обучението, ядра на учебното съдържание и Държавни образователни изисквания.

Функции. Учебният комплект е съобразен с тенденциите на съвременното обучение на възрастни и ут-

върдилите се стратегии и техники за организиране на педагогическото взаимодействие, ориентирано към разгръщане на познавателните възможности и интелектуалния потенциал на обучаваните. Интегративните функции се реализират основно в две посоки: **смыслово обединяване** на разнообразни сведения за характеристиките на природната и обществената среда в България и за нейното историческо минало и **логическо и функционално обвързване** с основополагащи информационни ядра и познавателни стратегии, специфични и за другите учебни предмети. Тази многоаспектна зависимост изпълнява определена общодидактическа функция, ориентирана към изграждане на по-общ и ярък образ за фактите и явленията, за събитията и процесите, свързани със същността на заобикалящата ни действителност.

Логика на протичане на образователния процес. Познавателният процес се осъществява при **единението на дейността с ценностния подход**, където основната педагогическа ориентация е свързана с включването на обучаваните в разнообразни по характер самостоятелни изследователски задачи, значими по своя познавателен заряд и социален смисъл. Особен акцент се поставя не само върху преследваните учебни резултати, а предимно върху многоликото участие на обучаваните в познавателния процес, където те ще разгръщат своя интелектуален потенциал, ще развиват инициативност, ще се учат да работят в сътрудничество, като се съобразяват с мненията и гледните точки на другите, но ще умеят и да отстояват своята собствена позиция. Така, без излишна повествователност и императивност от страна на учителя, обучаваният ще открива самия себе си, ще формира ценни умения, които ще го доближават по един функционален път до прогнозираните резултати, но ще пробудят у него и чувството за самоценност, ще подпомогнат формирането на рефлексивно поведение и гражданска позиция.

IV. СТРУКТУРА НА УЧЕБНИЯ КОМПЛЕКТ ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО

Учебният комплект включва: **работни листове** за обучаемите, съдържащи основното учебно съдържание, и **приложения**, насочващи към неговото затвърдяване. Те са конструирани в логическа обвързаност и в съответствие с учебната програма. Учебното съдържание е структурирано в **девет основни теми**. Във всяка основна тема са обособени различен брой подтеми, които съставляват отделните методични единици. Всяка методична единица се изучава в един учебен час.

Хорариумът от 42 учебни часа е разпределен, както следва:

- 20 часа – нови знания – природна и социална среда
- 16 часа – нови знания – миналото на България
- 1 час – въведение; тест за входно ниво
- 1 час – обобщение на темите от природна среда
- 1 час – обобщение на темите от социална среда
- 1 час – обобщение на темите за историческото минало
- 1 час – преговор на целия материал
- 1 час – заключителен тест – изходно ниво

За **уроците за обобщение** по отделните раздели на учебното съдържание са предложени специални упражнения. **Преговорният урок** учителят може да организира по своя преценка и идеи, като се съобрази с познавателното равнище на обучаемите и техните интереси към проблематиката, проявени по време на обучението. С цел преговор може да се дадат задачи, които интегрират изучаваното учебно съдържание в отделните теми и същевременно тренират четивните умения и уменията за правоговор и правопис. Например:

Съставете кратък текст, който описва съвременния начин на живот в България и промените, които са настъпили в обществото и бита на българите.

Използвайте следните ключови думи и фрази:

Разрастване на градовете	Политическо управление
Транспорт	Граждански организации и движения
Развитие на частния бизнес	Права и задължения на гражданите
Откриване на нови фирми	Толерантност между различните етноси
Празници и обичаи	Европейски съюз
Места за отдих	Балкански страни

Към модула са разработени *тестови задачи за оценяване и самооценяване* на обучаемите, групирани в три типа: за определяне на входно ниво, за междинна оценка и самооценка на знанията и уменията, за финално оценяване на постиженията (изходно ниво).

V. МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ ПО ОТДЕЛНИТЕ ТЕМИ ОТ УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Структурирането на учебното съдържание и очертаваният път за неговото усвояване и затвърдяване следват строга логическа линия: *актуализиране на житейския опит* на обучаваните и на тази основа – обогатяване, разширяване, систематизиране и прецизиране на най-общите представи и елементарни понятия за обществената и социалната среда; *съотнасяне* на тези знания към конкретните измерения на родния край; *разкриване на основни и типични закономерности и отношения* чрез включване в разнообразни по характер познавателни и конкретни практически дейности, затвърдяване на знанията, извеждане на основни изводи и оценки, осъществяване на творческа работа и насочване към изпълнение на диференцирани задачи съобразно индивидуалните интереси, наличните знания и възможностите за самостоятелна работа.

Основният текст представя важни данни и факти.

Допълнителната информация (любопитни факти, въпроси и задачи, изображения) насочва към самостоятелна работа на базата на наличен житейски опит и стимулиране на социалните потребности от нови впечатления, самоизява, общуване. Стимулира се желанието на обучаваните да споделят свои впечатления, мисли, разсъждения и по този начин, обменяйки информация, да обогатяват индивидуалния си запас от знания. Снимките, схемите, графиките, картите изпълняват функция на сетивна опора за систематизиране и затвърдяване на изградените представи и понятия, а също така на информационна опора (графична, символична) за изпълняване на различните познавателни задачи:

1. Задачи за актуализиране на жизнения опит;
2. Задачи за осъществяване на аналитико-синтетична дейност в процеса на възприемане, осмисляне и затвърдяване на знанията:
  - за сравнение, обобщение и абстрахиране на видови и родови белези;
  - за систематизиране на изградени представи, впечатления и преживявания;
  - за съотнасяне на водещи закономерности към процес или явление;
  - за откриване на съзнателно допуснати несъответствия.
3. Задачи за прилагане на знанията в нови ситуации чрез насочване към дейности извън рамките на урока (наблюдение, краепознавателна и природозащитна дейност и др.).

За изпълнението на задачите се предлагат вариативни възможности за работа: попълване, свързване, маркиране, словесно описание, художествен прочит и др. Задачите са ориентирани към активизиране на широкия пренос на знанията и уменията на обучаваните и интегрирането им със знанията, формирани в часовете по другите учебни предмети. Човекът и обществото предлага големи възможности в този план.

Включването на обучаваните в различна по характер практическа дейност е насочено и към усвояване на основни информационни, когнитивни и организационни умения и навици за самостоятелна работа и работа в сътрудничество в малка или по-голяма група.

Вариативността е основна принципна позиция, която определя планирането и организирането на цялостната работа с учебника и приложенията, т.е. не работа с учебника и помощните средства въобще, а целенасочено обвързване на текстовия и илюстративния материал с дадености, като: базисните знания, индивидуалните възможности и познавателните интереси на обучаваните, конкретните условия. Реализацията на всеки урок трябва да бъде свързана с тези дадености, за да се превърне в развиващ и формиращ фактор с ясна и вярна перспектива за познавателното развитие и пълноценната изява на всеки обучаван.

Водещи идеи при подбора на методите, формите и средствата в процеса на обучението трябва да бъдат *преодоляването на словесността* и свеждането до минимум на информационното тълкуване на реалните факти и явления, *създаването на условия за активно и действено осмисляне на природната и обществената среда*.

Важно място в обучението на възрастните заема *демонстрацията (онагледяването)* чрез различни нагледни средства (картини, карти, снимки, схеми, мултимедийни презентации). Те допълват наблюдението и дават възможност за конкретизация, обогатяване и систематизиране на опита в хода на беседата.

Дидактическата целесъобразност на демонстрацията е в тясна зависимост от уменията на учителя да

съчетава правилно емоционалното с рационалното, да намира точното съотношение между словото и образа, за да не се наруши логиката на познавателния процес, като се стигне до примитивизъм (претрупване с нагледни материали или излишество от словесни описания). И в двата случая се възпрепятства развитието на мисловната дейност на обучаваните.

Пълноценното осъществяване на онагледяването е свързано с определени изисквания:

1. Осигуряване на *оптимални условия за организиране на урока* с помощта на нагледни средства:
  - проучване, подбор и подготовка на нагледния материал;
  - предварително прогнозиране на развиващ ефект от прилагането на конкретното нагледно средство;
  - отчитане на структурния характер на нагледната информация и съотнасянето ѝ към текста;
  - отчитане на реалните дидактически възможности на отделните учебно-нагледни средства.
2. Осигуряване на *последователност при работа* с нагледните средства, като се отчита спецификата на познавателната дейност на обучаваните:
  - от сетивното към абстрактното;
  - от многостранна нагледност с участието на повече анализатори към по-условни изображения;
  - от простото към сложното.
3. Организиране на *активно възприемане* в неговата последователност:
  - регулиране на участието на сензорните канали за възприемане на определена информация;
  - създаване на готовност у обучаваните (мотивиране на предстоящата дейност, ориентираща беседа и поставяне на целенасочени въпроси преди демонстрацията);
  - осигуряване на цялостност и многообхватност.
4. Осигуряване на условия за *активно усвояване*:
  - насочване на вниманието на обучаваните към съществените страни на изучаваните предмети, обекти и явления и откриване на зависимости и отношения между тях;
  - преследване на оптимална мяра между сетивното и логичното (нагледния материал и словото на учителя, сетивните опори и аналитико-синтетичната дейност на обучаваните, количеството образи и текст);
  - осъществяване на обратна връзка и своевременно контрол в процеса на усвояване и затвърдяване.

Опитно-изследователската работа чрез практически задачи е специфичен метод в обучението по човекът и обществото и е изцяло обусловена от водещите цели и задачи, заложи в учебната документация. Тя може да послужи като *източник на знания*, като изходна опора за опознаване на някои природни и обществени характеристики и извеждане (с помощта на учителя) на основните закономерности. От друга страна, опитно-изследователската дейност може да се осъществи *с цел прилагане на вече усвоените знания и умения*, като по този начин се постига трайно овладяване на придобитото знание чрез практическа дейност, в която активната позиция принадлежи на обучаваните.

Казусите и ролеви игри в обучението по човекът и обществото създават условия за активно обогатяване и систематизиране на цялостна система от формирани представи и понятия за природната и обществената среда. Чрез тях се стимулират положителни чувства и познавателна активност. По нестандартен път обучаваните дават спонтанен израз на своите знания и активно ги затвърдяват в нова ситуация.

Методическият апарат за работа с учебното съдържание се подчинява на логиката на подбора и структурата му. Примерните разработки на всяка тема са представени чрез типова матрица. Изведени са основните акценти, изграждащи последователността при разработването на методичните единици:

– **Образователни задачи** – маркират кръга от прогнозираните впечатления, преживявания, образи, представи и понятия за изучаваните предмети, обекти, явления, с които обучаваните се запознават.

– **Основни термини и понятия** – играят роля на ориентир за изграждане на достъпен и разбираем терминологичен апарат.

– **Методи, похвати, дейности** – помагат на учителя да обхване образователните цели и пътищата за тяхното осъществяване. Освен дейностите, произтичащи от учебното съдържание и допълнителния материал, се очертават дейности, насочени към творческа изява на учител и обучавани съобразно конкретните условия. Предложенията са проникнати от разбиранията на авторите, затова имат характер на общ ориентир и *не изискват от учителя репродуктивност*. По-скоро може да станат повод за генериране на нови идеи, подчинени на конкретните условия. Практическите задачи, въпросите за дискусия, казусите, включени в работните листове, може да се използват *избирателно* – според темпа на работа на групата, познавателното равнище, интересите, готовността на обучаемите да се включат в обучението.

Междупредметни връзки – показват възможни информационни сечения.

ТЕМА 1. ПРИРОДАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Развиване на умения за работа с картата на Република България.</p> <p>2. Запознаване с релефа и природните области на България.</p> <p>3. Изграждане на представи и понятия за специфичните особености на природните области.</p> <p>4. Запознаване със защитени обекти.</p> <p>5. Изграждане на екологична култура.</p>	<p>Географска карта</p> <p>Държавна граница</p> <p>Посоки на света</p> <p>Условни знаци</p> <p>Природни области</p> <p>Природни забележителности</p> <p>Културни забележителности</p> <p>Защитени територии</p>	<p>Беседа за актуализиране и обогатяване на опита на обучаваните</p> <p>Практическа работа с картата на Република България</p> <p>Интерактивни методи за споделяне на опит и комуникация на базата на придобити знания (разглеждане на снимки, асоциативни игри и др.)</p>	<p>Български език и литература</p> <p>Човекът и природата</p> <p>Изобразително изкуство</p> <p>Математика</p>

ТЕМА 2. ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДНАТА СРЕДА

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Изграждане на представи и понятия за природните богатства на България.</p> <p>2. Формиране на адекватно отношение към родния край.</p> <p>3. Формиране на представи и понятия за видовете планини в България.</p> <p>4. Разкриване на ползата от планините за живота на хората.</p> <p>5. Запознаване с най-големите български планини.</p> <p>6. Формиране на екологична култура и екологично поведение.</p> <p>7. Обогатяване на представите за водите в България и тяхната полезност за човека.</p> <p>8. Разкриване на връзката: релеф – природни богатства – трудова дейност.</p>	<p>Почва</p> <p>Зърнени култури</p> <p>Селскостопанска продукция</p> <p>Планина</p> <p>Човешка дейност</p> <p>Опазване на природата</p> <p>Водни басейни</p> <p>Плавателна река</p> <p>Приток</p> <p>Полезни изкопаеми</p> <p>Трудова дейност</p> <p>Природозащитна дейност</p>	<p>Беседа</p> <p>Самостоятелна работа</p> <p>Практическа дейност</p> <p>Запознаване с художествен тест</p>	<p>Български език и литература</p> <p>Човекът и природата</p> <p>Изобразително изкуство</p> <p>Математика</p>

ТЕМА 3. ЧОВЕКЪТ И СОЦИАЛНАТА СРЕДА

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Затвърдяване и обогатяване на социалния опит, свързан с представите за смисъла на семейството и рода в живота на човека.</p> <p>2. Споделяне на опит за традициите и обичаите на рода и семейството.</p> <p>3. Акцентиране върху интеркултурното взаимодействие на българските</p>	<p>Семейство и род</p> <p>Роднински връзки</p> <p>Родословно дърво</p> <p>Традиции и обичаи</p> <p>Ритуали</p> <p>Приятелство</p> <p>Норми на поведение</p> <p>Толерантност</p>	<p>Беседа</p> <p>Практическа работа</p> <p>Дискусия</p> <p>Работа с текст</p> <p>Решаване на казус</p> <p>Работа в малки групи</p>	<p>Български език и литература</p>

<p>граждани с различен етнически произход.</p> <p>4. Систематизиране на опит по отглеждане на децата в семейството и адекватните грижи за тяхното здраве, образование, развлечения.</p> <p>5. Обсъждане на социалните проблеми на човешкото общуване и приятелството.</p> <p>6. Запознаване с различни социални институции и с правата на потребителите.</p>	<p>Взаимопомощ</p> <p>Благотворителност</p> <p>Гражданин</p> <p>Социални институции</p> <p>Културни институции</p> <p>Потребителско поведение</p>		
--	---	--	--

ТЕМА 4. ГРАЖДАНИТЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Формиране на активно гражданско съзнание и поведение.</p> <p>2. Изграждане на чувство за национална принадлежност.</p> <p>3. Формиране на толерантност към различията и на умения за междуетническо разбирателство.</p> <p>4. Запознаване с Конституцията на Република България и с основните права на гражданите.</p> <p>5. Запознаване с функциите на държавните институции и с националните символи.</p>	<p>Конституция</p> <p>Граждански права и задължения</p> <p>Общество</p> <p>Толерантност</p> <p>Герб, знаме, химн</p> <p>Местна власт</p> <p>Официални празници</p> <p>Религиозни празници</p>	<p>Работа с текст</p> <p>Ролева игра</p> <p>Решаване на казус</p> <p>Дискусия</p>	<p>Български език и литература</p> <p>Музика</p> <p>Изобразително изкуство</p>

ТЕМА 5. БЪЛГАРИЯ – ЧАСТ ОТ ЕВРОПА

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Запознаване с положението на България на Балканския полуостров и в Европа.</p> <p>2. Разбиране на връзките на България с Европа и света и съседните страни.</p> <p>3. Запознаване със забележителности на столицата.</p> <p>4. Развиване на умения за обосноваване на връзката между географското положение, туризма, търговията, забележителностите в определен регион.</p>	<p>Континент</p> <p>Полуостров</p> <p>Столица</p> <p>Транспорт</p> <p>Туризм</p> <p>Национална култура</p> <p>Европейски съюз</p> <p>Европейски ценности</p>	<p>Работа с географска карта</p> <p>Работа в малки групи</p> <p>Изследване</p> <p>Дискусия</p> <p>Решаване на казус</p>	<p>Човекът и природата</p> <p>Математика</p>

ТЕМА 6. БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ДРЕВНОСТТА

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Запознаване с елементи от бита, обществото и вярванията на траките.</p> <p>2. Запознаване с културното наследство на древните траки, гърци и римляни в днешните български земи и с примери за взаимодействието на тези цивилизации.</p> <p>3. Разбиране на културното наследство на древните цивилизации като културно богатство на България, Европа и света.</p> <p>4. Формиране на национална гордост от културното наследство на древните цивилизации за съвременните българи и активно гражданско отношение и поведение относно неговото съхраняване и опазване.</p>	<p>Родове, племена</p> <p>Вярвания</p> <p>Богове</p> <p>Гробница</p> <p>Стенопис</p> <p>Съкровище</p> <p>Век</p> <p>Владетел</p> <p>Държава</p> <p>Християнство</p> <p>Исторически паметник</p> <p>Културно наследство</p> <p>Траки, древни гърци и римляни</p>	<p>Наблюдение</p> <p>Разказ</p> <p>Беседа</p> <p>Проучване</p> <p>Работа в малки групи</p> <p>Обсъждане</p> <p>Дискусия</p> <p>Решаване на казус</p> <p>Осъвременяване</p>	<p>Български език (речеви умения)</p> <p>Математика (историческо време; векове и години)</p> <p>Човекът и природата (връзка природа – култура)</p> <p>Изобразително изкуство (възприемане на артефакти от Античността)</p>

ТЕМА 7. БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Запознаване с елементи от бита, обществото и вярванията на славяните и прабългарите.</p> <p>2. Запознаване с основни моменти от политическото и културното развитие на българската държава и българите през Средните векове (VII – XVII в.).</p> <p>3. Разбиране на мястото и ролята на българската средновековна държава в Европейския югоизток през VII – XIV в.</p> <p>4. Разбиране на ролята на религията (езичество, християнство, ислям) за културната идентичност и примери за различни измерения на „срещите“ на културите и религиите.</p> <p>5. Запознаване с основни моменти от историята на Българската църква.</p> <p>6. Разбиране на ролята на християнството, Българската църква, старобългарския език, писменост и култура за формиране на българската културна идентичност и съхраняване на българската етническа общност през Средновековието и през периодите на чуждо владичество.</p>	<p>Средни векове</p> <p>Славяни и прабългари</p> <p>Владетел (хан, княз, цар, император, султан)</p> <p>Държава (ханство, царство, империя)</p> <p>Царски род</p> <p>Покръстване</p> <p>Църква</p> <p>Православие</p> <p>Патриарх</p> <p>Папа</p> <p>Славянска писменост</p> <p>Ислям, мюсюлмани</p> <p>Османски турци</p> <p>Писмени и материални исторически източници</p>	<p>Разказ</p> <p>Беседа</p> <p>Наблюдение</p> <p>Проучване</p> <p>Работа в малки групи</p> <p>Дискусия</p> <p>Решаване на казус</p> <p>Осъвременяване</p> <p>Екскурзия</p>	<p>Български език (речеви и комуникативни умения)</p> <p>Математика (представа за историческо време, изчисляване на векове и години)</p> <p>Човекът и природата (връзка между природната среда и развитието на обществото)</p> <p>Изобразително изкуство (умение за възприемане на произведения на изкуството)</p>

ТЕМА 8. БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Запознаване с основни факти и процеси, маркиращи епохата на Българското възраждане (XVIII – XIX в.).</p> <p>2. Разбиране на ролята на обществените движения за новобългарска просвета и самостоятелна църква за изграждането на модерната българска нация.</p> <p>3. Разграничаване на мирни и въоръжени форми на борбата на българите за национално освобождение.</p> <p>4. Запознаване с дейността на ключови исторически личности: будители (Пайсий, Софроний, Васил Априлов) и дейци на националната революция (Раковски, Каравелов, Левски и др.).</p>	<p>Българско възраждане</p> <p>Модернизация</p> <p>Българска църква (Екзархия)</p> <p>Българско национално съзнание</p>	<p>Разказ</p> <p>Беседа</p> <p>Наблюдение</p> <p>Проучване</p> <p>Работа в малки групи</p> <p>Дискусия</p> <p>Осъвременяване</p> <p>Екскурзия</p>	<p>Български език</p> <p>Математика</p> <p>Човекът и природата</p> <p>Изобразително изкуство</p>

ТЕМА 9. БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И ОБЩЕСТВО ПРЕЗ XIX – XX ВЕК

Образователни задачи	Основни термини и понятия	Методи, похвати, дейности	Междупредметни връзки
<p>1. Запознаване с основни факти от политическото и общественото развитие на България през периода 1878 – 2007 г. (изграждане на Княжество България, Съединението (1885), Независимостта (1908), войните – балкански и световни, комунистическият режим (1944 – 1989), приемане на България в ЕС (2007)).</p> <p>2. Базисни знания за промените в органите на държавното управление през периода.</p> <p>3. Разбиране за същностните различия между демократично и недемократично устройство на държавата и политическо управление.</p> <p>4. Разбиране за спазването на човешките права като условие за функциониране на демократичното общество.</p> <p>5. Елементарни знания за ролята на основни социални групи в общественото развитие.</p>	<p>Държава и форми на държавно устройство (княжество, царство, република)</p> <p>Конституция</p> <p>Народно събрание</p> <p>Правителство</p> <p>Държавен глава (княз, цар, президент)</p> <p>Демокрация</p> <p>Граждански права и свободи</p> <p>Комунистически режим</p>	<p>Разказ</p> <p>Беседа</p> <p>Наблюдение</p> <p>Проучване</p> <p>Работа в малки групи</p> <p>Дискусия</p> <p>Осъвременяване</p> <p>Екскурзия</p>	<p>Български език</p> <p>Математика</p> <p>Човекът и природата</p> <p>Изобразително изкуство</p>

МАТЕРИАЛИ ЗА ОБОБЩИТЕЛНИТЕ УРОЦИ

ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДНАТА СРЕДА (обобщение)

1. Върху контурната карта на България:

- определете главните и второстепенните посоки на света;
- очертайте природните области;
- надпишете следните обекти: Дунавска равнина, Стара планина, Витоша, Рила, Пирин, Родопи, Горно-тракийска низина, река Дунав, река Искър, река Марица, София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Видин;
- съставете самостоятелно и надпишете условните знаци.

2. Кои са високите планини в България? С каква трудова дейност се занимават хората в тях?

---

3. Какви грижи се полагат в България за опазване на природната среда?

---

4. Защо много чужденци наричат България „райска градина“? Напишете своя отговор.

ЧОВЕКЪТ И СОЦИАЛНАТА СРЕДА (обобщение)

Представете си следната ситуация:

Братовчед ви Асен живее и работи отдавна в Испания. През последните две години не си е идвал в България. Сега си идва заедно с приятелката си Карла, която е испанка. Най-напред Асен отива на гости на родителите си, които живеят в с. Петрово, близо до гр. Сандански. След няколко дни решавате заедно да отидете до София. Ще пътувате с кола.

1. Планирайте и опишете пътуването до София.

- Самостоятелно или по двойки разгледайте картата на България. Направете схема на пътя от Сандански до София. Напишете през кои градове ще минете.
- Отбележете кои забележителности можете да покажете на Карла, докато пътувате до София.

2. Пристигнали сте в София. Изберете две от изброените забележителности, които да покажете специално на Карла.

– Софийският университет „Св. Климент Охридски“	– Националният дворец на културата
– Народното събрание	– Халите
– Женският пазар	– Кино „Арена“
– Народният театър „Иван Вазов“	– Монумент „Камбаните“
– Храм паметникът „Св. Александър Невски“	– Метрото

Съставете текст за една от тях.

---

3. Разделете се на три екипа, като във всеки екип помислете върху своята задача.

– **Първи екип:** какво ще разкажете на Карла за столицата на България и за забележителностите, които избрахте да ѝ покажете.

– **Втори екип:** как най-кратко и интересно ще разкажете на Карла за България, тъй като тя няма да успее да посети други градове и забележителности. Как бихте ѝ описали страната – какво е държавното ѝ устройство; кои са националните празници; какви хора живеят в България, с какво са интересни; кои други забележителности си заслужава да види, когато дойде отново; какво се произвежда в страната ни, какво се изнася в чужбина и др.

– **Трети екип:** разкажете с какво се гордеят българите и с какво са известни в Европа и в света – например история; успехи в спорта; известни музиканти, художници, артисти; типични български храни и напитки; обичаи и др.

4. Представете резултатите от своята екипна работа, като изиграете следните роли:

– **Карла** – разбира малко български и с помощта на приятеля си Асен иска да научи повече за България, затова е готова да зададе въпроси на хората, с които се среща.

– **Кмет на София** (от екип № 1) – разказва какво прави кметът на столицата и кои са най-интересните забележителности на града.

– **Народен представител** (политик – от екип № 2) – разказва на Карла за България.

– **Екскурзовод** (от екип № 3) – разказва с какво България е известна по света.

5. Карла се интересува коя е най-близката съседна държава, която можете да посетите, ако тръгнете от родното село на Асен? Какво ще ѝ отговорите?

МИНАЛОТО НА БЪЛГАРИЯ (обобщение)

1. Запишете по един пример за културното наследство на траки, гърци и римляни по нашите земи.

Тракийско: _____ Древногръцко: _____ Римско: _____

2. Попълнете по трима владетели на средновековна България във времева последователност.

Първо Българско царство (VII – XI в.)

Второ Българско царство (XII – XIV в.)

1. _____

1. _____

2. _____

2. _____

3. _____

3. _____

3. Разделете се на три групи и организирайте мислено пътешествие във времето в старите столици на България – Плиска, Велики Преслав и Търново. Всяка група да обмисли следните въпроси: от кога до кога градът е столица на страната, с управлението на кои владетели и кои важни исторически събития го свързвате, как е изглеждал в миналото и какви археологически паметници може да се видят там днес.

4. Попълнете събитията от миналото на България към историческите дати/периоди.

Дата/период	Събитие
681 г.	
864 г.	
893 – 927 г.	
1018 – 1185 г.	
1230 г.	

5. Разпределете изброените бележити българи в колоните-.

Княз Александър I, цар Калоян, Патриарх Евтимий, Васил Априлов, Стефан Стамболов, Климент Охридски, хан Аспарух, цар Фердинанд I, цар Симеон, Йоан Екзарх, Паисий Хилендарски, Иван Вазов, цар Борис III, Георги Раковски, княз Борис I, Софроний Врачански, Васил Левски, Владимир Димитров – Майстора, Любен Каравелов, цар Иван Асен II.

Българско средновековие
(VII – XVII в.)

Българско възраждане
(XVIII – XIX в.)

България от Освобождението
до наши дни

_____
_____
_____

_____
_____
_____

_____
_____
_____

6. Попълнете пропуснатите исторически дати/периоди и събития от миналото на България.

Дата/период	Събитие
	Освобождение на България от османско иго
6 септември 1185 г.	
	Обявяване на независимостта на България
1944 – 1989 г.	
	Приемане на България за пълноправен член на Европейския съюз

ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА

ПРИМЕРЕН ТЕМАТИЧЕН ПЛАН 42 УЧЕБНИ ЧАСА

№	Теми/урочни единици	Видове уроци	Брой учебни часове
Тема 1. Планетата Земя – дом за човека			
1	Слънчева система	Нови знания	1
2	Движение на Земята около оста ѝ	Нови знания	1
3, 4	Движение на Земята около Слънцето	Нови знания	2
5	Космически тела	Нови знания	1
6	Значението на Слънцето за живота на човека, растенията и животните	Нови знания	1
7	Планетата Земя – дом за човека, растенията и животните	Упражнения	1
Тема 2. Живият свят – растенията			
1	Живият свят на нашата планета	Нови знания	1
2	Основни групи растения	Нови знания	1
3	Растеж и развитие на растенията	Нови знани	1
4	Лечебни растения	Нови знани	1
5, 6	Роля на растенията в природата и значението им за човека	Нови знани	2
7	Гъби	Нови знани	1
Тема 3. Живият свят – животните			
1, 2	Групи животни според средата, която обитават	Нови знани	2
3	Групи животни според храната, която приемат	Нови знани	1
4	Размножаване, растеж и развитие на животните	Нови знани	1
5	Роля на животните в природата и значението им за човека	Нови знани	1
6	Живият свят на Земята	Обобщение	1
7	Човекът – част от природата	Нови знани	1
Тема 4. Материалният свят			
1	Тела. Свойства на телата	Нови знания	1
2	Вещества. Свойства на веществата	Нови знания	1
3	Въздух. Свойства на въздуха	Нови знания	1
4	Вода. Състояния на водата	Нови знания	1
5	Промени на тела и вещества	Нови знания	1
6, 7	Добив на материали и суровини. Влияние върху околната среда	Нови знания/ Упражнения	2
Тема 5. Здравето и сигурността на човека			
1	Човешкото тяло	Нови знани	1
2	Храна и хранене	Нови знани	1
3	Сетивни органи	Нови знани	1
4	Опасности за живота на човека и мерки за безопасност	Нови знани	1
5	Вредни за човека вещества и въздействия	Нови знани	1

6	Здравето и сигурността на човека	Обобщение	1
7	Как да живеем в хармония с природата около нас	Урок дискусия	1
Тема 6. Движението и енергията			
1	Видове движение на телата	Нови знания	1
2	Звук и шум и значението им за здравето на човека	Нови знания	1
3	Сила и движение	Нови знания	1
4, 5	Видове енергия и използването ѝ от човека	Нови знания/ Упражнения	2
6, 7	Получаване на енергия и екологични последици	Нови знания/ Упражнения	2

ОБЩИ ПРЕПОРЪКИ ПРИ ИЗУЧАВАНЕ НА ТЕМИТЕ

Обучаващият да:

- включва мотивационен етап и поддържаща мотивация във всеки учебен час;
- използва онагледяването от съответното приложение на учебния пакет, както и динамични рисунки, макети, табла, диапозитиви и др.
- получава обратна връзка от обучаваните за всяка тема от учебното съдържание;
- прилага различни форми и методи за проверка и оценка на знанията на обучаваните, включително и тестови задачи;
- обвързва учебното съдържание със здравни и екологични познания;
- осигурява възможност на обучаващите да изкажат собствено мнение, да защитават позиция.

От обучаваните да се изисква да:

- дават пълни устни отговори, съставени от цели изречения, а не от отделни думи;
- правят самостоятелно схематични рисунки с означения;
- съставят устни и писмени описания;
- свързват изученото със житейския си опит и да правят изводи за възможностите за подобряване на качеството на живот.

ТЕМА 1. ПЛАНЕТАТА ЗЕМЯ – ДОМ ЗА ЧОВЕКА

Очакваните резултати са обучаваният да:

- познава и описва формата и движенията на Земята;
- обосновава смяната на деня и нощта, на сезоните и климата;
- знае и описва космически тела (Слънце, звезди, комети);
- показва с примери значението на Слънцето за живота на човека, растенията и животните;
- свързва смяната на деня и нощта и на сезоните с движението на Земята.

Основните понятия са:

- планета;
- звезда;
- спътник;
- денонощие;
- година;
- слънчеви лъчи;
- слънчев часовник;
- лунен календар;
- Космос;
- космически тела;
- изкуствени спътници.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на седем учебни часа. Тези часове са предвидени да бъдат разпределени в шест часа нови знания и един час упражнения.

1. Слънчева система

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се изясни понятието звезда;
- да се обоснове защо Слънцето е една от милионите звезди във Вселената;
- да се изясни структурата на Слънчевата система;
- да се разбере мястото на Земята като част от Слънчевата система;
- да се разберат формата на Земята и положението ѝ по отношение на Слънцето.

Добре е да се изисква от обучаваните самостоятелно да работят с модела на Слънчевата система, да посочват отделните планети на него и обясняват движението им около Слънцето.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните може да се потърсят подробни модели на планетите и да се изяснят някои от техните особености. Важно е да се постави акцент върху Венера и Марс като планети, най-близки до Земята. Използването на допълнителни модели ще позволи по-лесното осмисляне на материала и подпомагане на възприемането на следващите учебни единици.

2. Движение на Земята около оста ѝ

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се изяснят някои основни характеристики на Земята: земна ос, полюси, Екватор, движение около оста;
- да се свърже въртенето на Земята около оста ѝ с деня и нощта;
- да се изясни защо от Земята видимо Слънцето изгрява от изток и залязва на запад, а в действителност земята се върти от запад на изток;
- да се разбере, че топлината, която получава земната повърхност, зависи от ъгъла, под който слънчевите лъчи падат върху нея;
- да се свърже промяната на температура през деня и нощта, както и температурата на полюсите и Екватора с ъгъла, под който лъчите достигат земната повърхност;
- да се илюстрира възможността за конструиране на слънчев часовник;
- да се свърже движението на Луната около Земята с фазите на Луната и възможността за създаване на лунен календар;

Обучаващият трябва сам да прецени разпределението на материала през двата учебни часа. Може би по-ефективно ще бъде разделянето на материала на две части.

Материалът е доста специфичен и изисква значителни усилия от страна на обучаващия. Използването на допълнителните нагледни примери, както и използването на допълнителни схеми и модели ще позволи по-лесното му възприемане и осмисляне.

3., 4. Движение на Земята около Слънцето

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се свърже въртенето на Земята около Слънцето с една година;
- да се изясни защо сезоните на Земята се променят при въртенето ѝ около Слънцето;
- да се илюстрира причината за противоположния температурен режим в Северното и Южно полукълбо;
- да се свърже дължината на деня през зимата и лятото с наклона на земната ос.

И в този случай материалът е доста специфичен и изисква значителни усилия от страна на обучаващия за развиване на образно мислене на обучаваните. Използването на приложенията, както и на допълнителни схеми и модели ще позволи по-лесното възприемане и осмисляне на материала.

5. Космически тела

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се направи известно обобщение на част от изученото, свързано със Слънчевата система и небесните тела;
- да се въведат неизучените космически тела;

- да се изгради пълна представа за основните тела в Космоса.

Добре е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно примери за конкретни космически тела.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните може да се проучат възможностите за наблюдение на Космоса, както и някои постижения на хората при изследване на космическото пространство. Използването на допълнителни модели и нагледни примери ще позволи по-лесното осмисляне на материала.

6. Значението на Слънцето за живота на човека, растенията и животните

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание да се:

- направи обобщение на част от изученото, свързано със Слънцето;
- направи връзка между енергията, необходима за развитие на организмите, и енергията, която Земята получава от Слънцето;
- изясни как живите организми използват енергията на Слънцето;
- свърже промяната на живота на Земята с промяна на енергията, получавана от Слънцето.

Използването на нагледни материали и някои числени данни за енергията, която Земята получава, ще позволи по-лесното осмисляне на материала.

Добре е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно примери за значението на енергията на Слънцето, например зимния сън на някои животни, опадването на листата през зимата, живота на студените места на Земята и т.н.

7. Планетата Земя – дом за човека, растенията и животните

Очакваните резултати са обучаваният да:

- осмисли и да подкрепя с примери значението на Земята за живота;
- използва понятията, свързани с движението на Земята;
- подкрепя с примери знанията си за смяна на деня и нощта, продължителността на годината, промяната на температурите на Земята, фазите на Луната;
- разбира значението на Слънцето за поддържане на живота на Земята.

Темата предоставя възможност обучаваните да:

- решават задача (задачи);
- представят резултати писмено и устно;
- формират умения за работа в екип;
- обобщят знанията си за веществата.

Обобщението е предвидено да бъде осъществено в рамките на един учебен час.

Подходящо е прилагането на интерактивен подход. По преценка на обучаващия резултатите може да бъдат представяни устно или писмено или и в двете форми от различни групи, като всяка група може да излъчи говорител или да се изисква участието на всички в групата. Обучаемите трябва да вникнат в ползата от колективната работа и да осъзнаят, че по този начин се получават по-добри резултати.

По преценка на преподавателя към таблицата може да се добавят и други прости и сложни вещества. Така ще се затвърди по-добре учебното съдържание.

ТЕМА 2. ЖИВИЯТ СВЯТ – РАСТЕНИЯТА

1. Живият свят на нашата планета

Очакваните резултати са обучаваният да:

- изброява основните групи организми, съставляващи живия свят на Земята – растения, гъби, животни;
- разграничава растения, гъби и животни по начин на хранене и движение;
- дава определение за среда на живот;
- изброява средите на живот – вода, почва, суша;
- дават примери за приспособяване на организми към средата на живот.

Основните понятия са:

- живи организми;
- среда на живот;
- растения;
- гъби;
- животни.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. То е основа за много от следващите теми.

Разкриват се съществените признаци на многоклетъчните организми (растения, гъби, животни). Формира се понятието среда на живот с обем: вода, почва, суша. Формира се идеята за приспособеност на организмите към средата. Добре е да се използва жизненият опит на обучаваните за конкретизиране на учебното съдържание чрез посочване на примери.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните може да се коментира и единството в организмовия свят.

2. Основни групи растения

Очакваните резултати са обучаваният да:

- описва растителното разнообразие и да различава групи растения – треви, храсти и дървета; широколистни и иглолистни дървета.

Основните понятия са:

- трева;
- храст;
- дърво;
- широколистни дървета;
- иглолистни дървета.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Основната идея е разнообразието в растителния свят.

Използват се житейските знания на обучаваните и се привеждат множество примери за представители на всяка група растения и за техни приспособления. Широко се прилага логическият способ сравнение.

3. Растеж и развитие на растенията

Очакваните резултати са обучаваният да:

- разказва за жизнените процеси и цикли при растенията;
- обяснява връзката между средата, климата и развитието на растенията.

Основните понятия са:

- семе;
- корен;
- стъбло;
- листа;
- цветове;
- плодове;
- едногодишни растения;
- многогодишни растения.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

В най-общ план се изяснява цикълът на развитие на цветно растение със съответните му органи – корен, стъбло, листа, плодове, семена. Разграничават се едногодишни от многогодишни растения, като групите се илюстрират с примери. Прави се връзка между среда, годишни сезони (климат) и развитие на растенията.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните учебното съдържание може да се допълни с информация за двугодишните растения.

4. Лечебни растения

Очакваните резултати са обучаваният да:

- посочва ползата от лечебните растения.

Основните понятия са:

- лечебни растения; билки.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Формират се основните понятия, подкрепят се с примери и се акцентира върху приложението на лечебните растения в практиката на човека.

Изгражда се убеждението, че билколечението не трябва да се осъществява произволно, без насоки от медицинско лице.

5., 6. Роля на растенията в природата и значението им за човека

Очакваните резултати са обучаваният да:

- разбира опасностите, предизвикани от човешката дейност, за растителното разнообразие в природата;
- илюстрира грижи за растенията с примери от своя опит.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа. Акцентът е поставен върху значението на растенията в природата и ползата им за човека. Необходимо е привеждане на множество примери с опора върху жизнения опит на обучаваните.

Темата е подходяща за прилагане на екологичен подход.

7. Гъби

Очакван резултат е обучаваният да:

- определя гъбите като група организми със специфични признаци;
- обяснява значението на ядливите, отровните и паразитните гъби.

Основното понятие е:

- гъби.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Темата дава възможност за поставяне на силен акцент върху здравното образование, свързано в случая с отровните и паразитните гъби. Може да се дискутират проблеми, произтичащи от неспазването на изискванията за подбор на гъбите за храна, както и на хигиенните правила за предпазване от гъбни заболявания.

ТЕМА 3. ЖИВИЯТ СВЯТ – ЖИВОТНИТЕ

1., 2. Групи животни според средата, която обитават

Очакваните резултати са обучаваният да:

- се ориентира в разнообразието на животинския свят;
- разбира значението на средата за храненето, размножаването и развитието на животните;
- познава приспособления на животните към средата на живот и да посочва примери.

Основните понятия са:

- животни във водата;
- животни в почвата;
- животни на сушата.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа.

Акцентът е поставен върху многообразието в животинския свят и приспособленията на животните към различните среди на живот. Необходима е подкрепа с много примери и използване на жизнения опит на обучаваните.

3. Групи животни според храната, която приемат

Очакваните резултати са обучаваният да:

- групира животните според храненето им в следните групи: месоядни (хищни), растителноядни (тревопасни) и всеядни;
- разбира значението на средата за храненето.

Основните понятия са:

- тревопасни животни;
- месоядни животни;
- всеядни животни.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Акцентът е поставен върху многообразието в животинския свят, свързано с различната храна, която приемат отделните групи животни, обитаващи различните среди на живот. Необходими са подкрепа с много примери и използване на жизнения опит на обучаваните.

4. Размножаване, растеж и развитие на животните

Очакваните резултати са обучаваният да:

- разбира значението на средата за размножаването и развитието на животните.
- познава приспособления у животните към средата на живот, свързани с размножаването, растежа и развитието им и да посочва примери.

Основните понятия са:

- размножаване;
- поколение.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Темата включва знания за характерния начин на размножаване при животните – половото размножаване. Изясняват се основни приспособления за размножаване в различни среди на живот.

5. Роля на животните в природата и значението им за човека

Очакваните резултати са обучаваният да:

- знае стопанското значение на редица животни и ползите от тяхното отглеждане;
- посочва ролята на лова и риболова;
- изтъква опасностите от дейността на човека за животинското разнообразие и необходимостта от грижи за него;
- изразява желание за участие в дейности по опазване на животинското разнообразие.

Основните понятия са:

- домашни животни;
- диви животни;
- редки и застрашени от изчезване животни;
- домашни любимци.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Акцентът е поставен върху значението на животните в природата и ползата им за човека. Необходимо е привеждане на множество примери с опора върху жизнения опит на обучаваните.

Темата е подходяща за прилагане на екологичен подход.

6. Живият свят на Земята (обобщение)

Очакваните резултати са обучаваният да:

- обобщи знанията си за живите организми, единството помежду им и с неживата природа;
- изгради у себе си представа за единството на природата.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Включени са термините кръговрат на веществата, поток на енергията, сътрудничество, конкуренция, хищничество и паразитизъм, чрез които се изгражда картина на единството на природата (жива и нежива природа в тяхното единство).

7. Човекът – част от природата

Очакваните резултати са обучаваният да:

- изтъква опасностите от дейността на човека за биоразнообразието и необходимостта от грижи за живите организми;
- изразява желание за участие в дейности по опазване на организмовото разнообразие;
- осмисля ролята и отговорностите на човека спрямо живата природа.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Прилага се екологичният подход и се формира екологична култура.

ТЕМА 4. МАТЕРИАЛНИЯТ СВЯТ

Очакваните резултати са обучаваният да:

- описва свойствата на телата и веществата;
- познава различните състояния на веществата и да дава примери за това;
- проследява измененията в агрегатното състояние и кръговрата на водата;
- описва промени във веществата (счупване, стриване, изветряне, разтваряне във вода, втечняване, горене), причини за тях и практически следствия за живота на човека;
- различава свойствата на материалите и практическото им значение;
- описва начини за добив на материали и суровини и оценява влиянието им върху природната среда;
- изброява замърсители на природната среда и начините за опазването ѝ.

Основните понятия са:

- минерали;
- горива;
- полезни изкопаеми;
- въздух;
- вода;

- почва;
- скали;
- свойства на материалите (цвет, прозрачност, твърдост, здравина, еластичност, вкус, тегло);
- промени във веществата.

1. Тела. Свойства на телата

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

При изучаване на видовете тела е необходимо да се изясни, че единият белег, по който те могат да се разграничат, е произходът им, а другият е агрегатното състояние. Обучаемите трябва самостоятелно да разграничават различните видове вещества, като дават примери от практиката.

Използването на допълнителни нагледни примери за различни видове смеси ще позволи по-лесното осмисляне на материала. Примерите за видовете смеси са подходящи и като допълнителни задачи при затвърдяване на знанията.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните може да се въведат и някои методи за получаване на различни видове смеси в природата и от хората.

2. Вещества. Свойства на веществата

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основен момент е разграничаване на понятията тяло и вещество.

Необходимо е обучаемите да демонстрират тази разлика с различни примери.

Важен елемент е осъзнаването, че от едно вещество може да се получат различни тела, както и че едно тяло може да бъде направено от различни вещества.

Необходимо е обучаемите сами да могат да дават примери за свойства на различни вещества, както и да свързват тези свойства с възможностите за използване на веществата.

Особено място трябва да се отдели на разтворимостта и електропроводимостта като едни от най-важните свойства на веществата, използвани масово в практиката.

Използването на допълнителни нагледни примери за свойствата на веществата ще позволи по-лесното осмисляне на материала и свързването му с реалния живот.

Особено важно е упражнение 9, което обобщава знанията за свойства на веществата.

При интерес от страна на обучаемите това упражнение може да се реализира, като групата се раздели на няколко подгрупи и едната група предлага вещество, другата определя свойствата му, а третата – приложението. По този начин ще се реализира интерактивно занятие, което допълнително ще спомогне за развиване на ценни качества в обучаемите.

3. Въздух. Свойства на въздуха

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основен момент е свързването на свойствата на въздуха със свойствата на веществата, от които е съставен.

Необходимо е въвеждането на понятие смес, без да бъде разглеждано подробно.

Обръща се основно внимание на физичните свойства на въздуха като газообразно вещество и свързването на тези свойства с някои явления в природата.

Основно знание е, че въздухът е необходим за живота на Земята и свързването му с другите изучени условия, необходими за живота (топлина и светлина).

При интерес от страна на обучаемите може да се дадат примери за различни приложения на въздуха и газовете в него във важни производства. По този начин обучаемите ще бъдат подготвени за следващите занятия, свързани със суровини и материали.

4. Вода. Състояния на водата

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

В началото на урока е необходимо да се акцентира върху огромните количества вода, които се намират на Земята.

Важен елемент е свързването на физичните свойства на водата (свойството да разтваря вещества) с наличието на чиста вода на Земята.

Необходимо е обучаемите сами да дадат примери за разтворими и неразтворими вещества.

Важен елемент е осъзнаването, че промяната на условията на Земята е причина за съществуването на водата в трите състояния, както и за кръговрата на водата.

Използването на допълнителни нагледни примери за кръговрата на водата ще позволи по-лесното осмисляне на материала и свързването на значението на кръговрата за живите организми и бита на хората.

5. Промени на тела и вещества

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се направи обобщение на свойствата на телата и свойствата на веществата;
- да се свържат свойствата с възможни промени в телата и веществата;
- да се осъзнае, че промените в телата са независими от промените на веществата и обратно;
- важно е да се осъзнае, че промените с веществата са свързани с получаване на нови вещества;
- свързване на промените на телата и веществата с промени на температурата.

Необходимо е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно конкретни примери за промени на тела и вещества от ежедневието.

При наличие на време и интерес от страна на обучаваните се препоръчва използването на допълнителни модели и примери, което ще позволи по-лесното осмисляне на материала.

6., 7. Добив на материали и суровини. Влияние върху околната среда

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа.

При усвояване на новите учебни знания през първия учебен час основни моменти при разкриване на учебното съдържание са да се:

- усвоят понятията суровина, полезни изкопаеми, руди, материали, горива;
- осъзнае, че едни и същи вещества могат да се използват и като материали, и като суровини;
- свърже съставът на почвата с нейното значение за развитие на живите организми;
- свърже ролята на хората при замърсяване на въздуха, водата и почвата;
- осъзнаят ролята и възможностите на хората за опазване на чистотата на околната среда.

През втория учебен час очакваните резултати са обучаваният да:

- осмисли и да подкрепи с примери приложението на конкретни вещества;
- осмисли и да подкрепи с примери вредното действие на конкретни вещества;
- осмисли и да подкрепи с примери за вещества, замърсяващи въздуха, водата и почвата;

Темата предоставя възможност обучаваните да:

- решават задача (задачи);
- да представят резултати писмено и устно;
- да формират умения за работа в екип;
- да обобщят знанията си за добив на материали и суровини, както и за влияние на веществата върху околната среда.

В този случай по желание на обучаващия се предлага използването на комбинация от две интерактивни техники – разработване на проекти и „светофар“. Класът трябва да се раздели на три групи и всяка група да разработи по един или два от предложените примери. По преценка на обучаващия е възможно една и съща тема да бъде разработена от две групи, което дава възможност за сравнение.

Всяка група обучаеми трябва да е снабдена със зелена, жълта и червена карта. Всяка презентация трябва да бъде оценена от останалите групи със зелена, жълта или червена карта. Зелената карта показва, че темата е развита вярно и изчерпателно, жълтата, че има пропуски или неточности, а червената, че темата е разработена незадоволително. При жълта карта групата, която я е показала, трябва да допълни темата или да покаже грешките.

Практиката показва, че тази техника се приема много добре и повишава интереса на обучаемите. Освен това упражнението ще бъде много по-ефективно.

ТЕМА 5. ЗДРАВЕТО И СИГУРНОСТТА НА ЧОВЕКА

1. Човешкото тяло

Очакваните резултати са обучаваният да:

- познава и описва основни части на човешкото тяло;
- познава и описва функции на някои органи.

Основните понятия са:

- глава;
- торс;
- крайници.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Описват се трите основни части на човешкото тяло (глава, торс (туловище), крайници) – тяхното разположение и значение. Посочват се основни органи и техни функции. Необходимо е богато онагледяване и включване на житейския опит и знания на обучаваните.

2. Храна и хранене

Очакваните резултати са обучаваният да:

- разграничава основни храни и тяхното значение за развитието и здравето на организма.
- Основните понятия са:
  - растителни храни;
  - животински храни;
  - здравословно хранене.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Отнася се до храненето на човека, основните групи храни според техния произход, веществата, които се съдържат в храната, и тяхното значение, както и същността на здравословното хранене. Важно е формирането на отношение към храненето, обезпечаващо здравето и усвояването на правила за здравословно хранене.

3. Сетивни органи

Очакваните резултати са обучаваният да:

- познава и описва сетивните органи и техните функции.

Основните понятия са:

- сетивни органи;
  - очи;
  - уши;
  - нос;
  - език;
  - кожа.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Понятията се формират на функционална основа. Темата дава възможност за включване на здравни познания.

4. Опасности за живота на човека и мерки за безопасност

Очакваните резултати са обучаваният да:

- познава основни опасности за живота на човека и някои мерки за безопасност.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Включени са знания за същността на някои от природните бедствия – гръмотевична буря, земетресение, наводнение, пожар. Изброени са последователност от действия за защита.

Включена е и информация за действията, които редуцират възможността за злополуки с електрически ток, както и тези, които трябва да бъдат предприети, в случай че има пострадали от токов удар.

Съдържанието е свързано с усвояването на животоспасяващи мерки, поради което трябва да бъде обект на специално внимание.

5. Вредни за човека вещества и въздействия

Очакваните резултати са обучаваният да:

- изброява вредни за човека вещества и въздействия.

Основните понятия са:

- тютюнопушене;
- алкохол.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час. Базирано е върху здравни познания с важно значение.

Включена е информация за наркотичните вещества, алкохола, никотина и психоактивните вещества.

6. Здравето и сигурността на човека (обобщение)

Очакваните резултати са обучаваният да:

- обобщи знанията си за здравето и личната си сигурност;
- затвърди и разшири здравните си познания.

Съдържанието е предвидено за един учебен час. Ориентирано е към здравните познания и здравословния начин на живот.

Изпълнението на първата и третата задача може да бъде индивидуално или групово по преценка на обучаващия. Важно е решенията (резултатите) да се обсъждат колективно, както и да се поощрява проявата на лично отношение, творчество и защита на собствено мнение.

7. Как да живеем в хармония с природата около нас (урок дискусия)

Очакваните резултати са обучаваният да:

- разбира значението на отдиha сред природата за опазване на здравето;
- разбира опасностите за природата, предизвикани от човешката дейност;
- изразява желание за участие в дейности по опазване на природната среда.

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Темата е насочена изцяло към екологичното образование и възпитание на обучаваните. Формира се схващането, че за да се чувства добре човек, той трябва да осъзнава себе си като част от природата и да живее в хармония с нея.

Включени са информация и въпроси, които да послужат за основа на дискусия (или разговор). Обучаващият трябва да даде възможност на всеки да изкаже позиция, да защити собствено мнение.

ТЕМА 6. ДВИЖЕНИЕТО И ЕНЕРГИЯТА

Очакваните резултати са обучаваните да:

- разграничават различни видове движения на телата и да ги илюстрират с примери;
- посочват примери за трептене на тела, които издават звук, и да познават вредни ефекти от влиянието на шума върху здравето на човека;
- привеждат примери за влияние на силите върху формата и движението на телата;
- изреждат различни видове енергия и начини на използването ѝ от човека;
- познават вредни ефекти от добива на енергия и да ги илюстрират с примери.

Основните понятия са: енергия, движение, сила, скорост, трептене, звук, електричество, горене, въглища, нефт, земен газ, дърва, вятър, приливни вълни, вода, електроцентрали, звук и шум.

1. Видове движение на телата

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се изясни относителността на движението и покоя;
- да се свържат видовете движения с траекторията, която описват телата;
- да се свърже движението с живота на Земята.

Използването на нагледни материали и примери за движещи се тела ще позволи по-лесното осмисляне на материала.

Добре е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно примери за движение на телата и движения в живите организми.

При интерес от страна на обучаемите може да се въведат и други видове движения. Да се дадат примери за равномерно и неравномерно движение. Препоръчва се и въвеждането на периодичните движения, които ще подпомогнат осмислянето на следващия урок.

2. Звук и шум и значението им за здравето на човека

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се въведе трептенето като особен вид движение;
- да се свърже трептенето на струната с трептенето на въздуха;
- да се осъзнае, че хората и животните притежават орган, който позволява да се регистрира трептенето на въздуха;
- да се свържат звукът и шумът със способността на ухото да възприема различни по характер трептения;
- да се изясни защо силният шум и силните звуци увреждат слуховия апарат на хората.

Важен елемент от занятието е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно примери за шум и звук.

При интерес от страна на обучаемите може да се предложат мерки за намаляване на шума и на звуците, както и да се въведе и понятието шумово замърсяване на околната среда.

3. Сила и движение

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на един учебен час.

Основни моменти при разкриване на учебното съдържание:

- да се свърже взаимодействието между телата със силата;

- да се изяснят възможните промени в телата, резултат от действието на силите;
- да се изяснят основните природни сили и тяхната проява върху телата;
- да се осъзнае, че няма вредни сили, а силите могат да проявяват полезно или вредно действие в зависимост от конкретния случай;
- да се свърже действието на силите с човешката дейност.

Важен елемент от занятието е да се изисква от обучаваните да дават самостоятелно примери за проявата и действието на различните сили.

При интерес от страна на обучаемите може да се обсъдят примери за вредно и полезно действие на силите.

4., 5. Видове енергия и използването ѝ от човека

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа.

При усвояване на новите учебни знания през първия учебен час основни моменти при разкриване на учебното съдържание са:

- да се установят разликата и връзката между сила, енергия и работа;
- да се осъзнае, че източници на енергия са различни видове сили;
- да се свърже използването на различните видове енергия с развитие на човешката цивилизация.
- да се осъзнае кои са най-големите консуматори на енергия;
- да се изясни разпределението на използваната енергия в бита.

През втория учебен час очакваните резултати са обучаваният да:

- осмисли и да подкрепи с примери приложението на различните видове енергия;
- осмисли и да подкрепи с примери видовете енергия, използвана от хората.

Темата предоставя възможност обучаваните да:

- решават задача (задачи);
- представят резултати писмено и устно;
- формират умения за работа в екип;
- обобщят знанията си за видовете енергия и използването ѝ от човека.

В този случай по желание на обучаващия се предлага работа в групи, както и оценяване на знанията от самите обучавани.

Практиката показва, че работата в групи и оценяването на другите обучавани се приемат много добре и повишават интереса на обучаемите и ефективността на обучението.

6., 7. Получаване на енергия и екологични последици

Съдържанието е предвидено да бъде усвоено в рамките на два учебни часа. Материалът е органически свързан с предишния урок и в известен смисъл го обогатява и допълва.

При усвояване на новите учебни знания през първия учебен час основни моменти при разкриване на учебното съдържание са:

- да се осъзнае, че възможността за получаване на енергия от различните енергийни източници е различна;
- да се изясни частта от енергия, необходима за човечеството, която се получава от различните източници;
- да се свърже използването на различните видове енергия с последиците за околната среда;
- да се разграничат видовете енергия, получаването на които не замърсява околната среда;
- да се осъзнае, че не получаването, а използването на енергия води до най-значително замърсяване на околната среда.

През втория учебен час очакваните резултати са обучаваният да:

- осмисли и да подкрепи с примери получаването на различните видове енергия;
- осмисли и да подкрепи с примери влиянието на получаването и използването на енергия върху околната среда.

Темата предоставя възможност обучаваните да:

- решават задача (задачи);
- да представят резултати писмено и устно;
- да формират умения за работа в екип;
- да обобщят знанията си за получаване на енергия и за влияние и върху околната среда.

В този случай по желание на обучаващия се предлага работа в групи, както и оценяване на знанията от самите обучавани.

Практиката показва, че работата в групи и оценяването на другите обучавани се приемат много добре и повишават интереса на обучаемите и ефективността на обучението.